

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BUHÂRÎ'NİN EL-CÂMİU'S-SAHÎH'İ VE NESÂÎ'NİN EL-MÜCTEBÂ'SI
ÖZELİNDE ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİNE DAİR RİVÂYETLERE
BÜTÜNCÜL BAKIŞ

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba EDİS BAHÇIVAN

AMASYA
Nisan – 2024

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BUHÂRÎ'NİN EL-CÂMİU'S-SAHÎH'İ VE NESÂÎ'NİN EL-MÜCTEBÂ'SI
ÖZELİNDE ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİNE DAİR RİVÂYETLERE
BÜTÜNCÜL BAKIŞ

Hazırlayan
Tuğba EDİS BAHÇIVAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

AMASYA – 2024

Biricik kızım Zümra'ma

TEZ ONAY SAYFASI

Tuğba EDİS BAHÇİVAN tarafından hazırlanan “BUHÂRÎ’NİN EL-CÂMİU’S-SAHÎH’İ VE NESÂÎ’NİN EL-MÜCTEBÂ’Sİ ÖZELİNDE ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİNE DAİR RİVÂYETLERE BÜTÜNCÜL BAKIŞ” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 30/04/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman	: Doç. Dr. Hasan YERKAZAN	
Üye	: Doç. Dr. Fatih Mehmet YILMAZ	
Üye	: Doç. Dr. Murat POLAT	

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../.....

.....

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

....../.../.....

Tuğba EDİS BAHÇİVAN

ÖZET

BUHÂRÎ'NİN EL-CÂMÎU'S-SAHÎH'İ VE NESÂÎ'NİN EL-MÜCTEBÂ'SI ÖZELİNDE ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİNE DAİR RİVÂYETLERE BÜTÜNCÜL BAKIŞ

Tuğba EDİS BAHÇIVAN

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Nisan/2024

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Hız. Peygamber döneminde hadisler çoğunlukla hıfz yoluyla korunmuş, daha sonra kitabet dönemine geçilmiştir. Ömer b. Abdilazîz'in (öl. 101/179) önderliğinde resmi tedvin evresi ve hadislerin toplanması başlamış, hicrî 3. asır itibariyle rivâyetlerin konularına göre sınıflandırıldığı tasnif dönemine geçilmiştir. Bu dönemde musanniflerin şartlarına göre hadis rivâyetleri eserlere alınmış ve hadis müellifleri belirlemiş olduğu konu başlığına uygun şekilde hadisleri kaydetmiş, ancak bu metot hadislerdeki bütünlüğü sekteye uğratmıştır. İhtisâr, taktî', manen rivâyet ve râvîlerin tasarrufları gibi nedenlerden ötürü metinler bütünlükten uzaklaşmıştır. Bu çalışma hadisleri bir bütünlük içerisinde görmek ve metin analizi yapmak üzere Kütüb-i Sitte içerisinde en güvenilir eser kabul edilen *Sahîh-i Buhârî* ile en az cerh edilmiş râvîsi bulunan *Sünen-i Nesâî* isimli eserlerin ihtivâ ettiği olay içerikli rivâyetlerden oluşmaktadır. Yine bu iki kaynak içerisinde özel borç ilişkileri kapsamına giren metinler Buhârî'nin kitabı üzerinden ele alınarak Nesâî'nin eserine mukayese edilmiş ve metinlerdeki boşluklar ikmal edilerek bütüncül bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nihai olarak Hız. Peygamber'in nerede, ne zaman, kimlerle ve ne şekilde bir iletişimi olduğu tespit edilerek rivâyetlerin tüm tarikleri bir araya getirilmiş ve yeni bir metin inşası gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Sahîh-i Buhârî, Sünen-i Nesâî, Özel Borç İlişkileri, Bütüncül Bakış

ABSTRACT

A HOLISTIC VIEW OF THE NARRATIONS ON PRIVATE DEBT RELATIONS IN SAHIH-I BUKHARI AND SUNAN-I NESAI

Tuğba EDİS BAHÇIVAN

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of Basic İslamic Sciences, M. A, April/2024

Supervisor: Assoc. Prof. Hasan YERKAZAN

During the time of the Prophet, hadiths were mostly preserved by memory, and in the afterwards, the period of writing began. Under the leadership of Umar bin Abdilaziz, the phase of official editing and the collection of hadiths began, and by the third century of Hijri, the period of classification began, in which the narrations were classified according to their subjects. During this period, hadiths narrations were taken according to the conditions of the authors, and the hadith authors recorded the hadiths in accordance with the subject headings they had determined, but this method interrupted the integrity of the hadiths. The texts have lost their integrity due to reasons such as ihtisar, taqti', narration in the sense of the meaning, and the dispositions of the narrators. In order to see the hadiths in a framework and to make a textual analysis, this study consists of the event narrations contained in the works of Sahih al-Bukhari, which is considered to be the most reliable work among the books and Sunan an-Nasai, which has the fewest number of purified ravis, in order to see the hadiths in a framework and to make a textual analysis. The texts that fall within the scope of private debt relations in these two sources were analyzed through the book of Bukhari and compared to the work of Nasai and the gaps in the texts were filled and a holistic approach was tried to be put forward. Finally, by determining where, when, with whom and in what way the Prophet had a communication, all tarikas of the narrations were brought together and a new text was constructed.

Key Words: Hadith, Sahih al-Bukhari, Sunan an-Nasâi, Private Debt Relations, A Holistic View

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet, İslâm'ın temel iki kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.s), nübüvvetin ilk gününden itibaren Kur'an'ı hayata tatbik etmiş ve sahâbeye bu konuda örneklik teşkil etmiştir. Böylece Resûl-i Ekrem, Kur'an-Sünnet birlikteliğini en mükemmel haliyle gerçekleştirmiş, dinin asıllarına uygun anlaşılması ve yaşanması için de örnek bir duruş sergilemiştir.

İslâm dininin muhtevasının anlaşılması, nasıl ki Kur'an-ı Kerim ve sünnet/hadis bütünlüğünü gerektiriyorsa aynı şekilde sünnetin/hadislerin de kendi içinde olay, zaman, mekân, şahıs/shahıslar ve nesne unsurları ile birlikte değerlendirilmesi elzemdir. İşte bu gerçeğin farkında olan sahâbe, bir taraftan Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrirleri hıfz ve kitâbet yoluyla kayıt altına almaya, diğer taraftan da hadisleri müzâkere etme, bu konuda ortaya çıkan yanlış anlamaları ve hataları düzeltme hususunda sergiledikleri yaklaşımlarıyla sonraki nesillere örnek olmaya çalışmışlardır. Benzeri bir durum, kelâm ve fıkıh ekollerinin neşv ü nemâ bulduğu tâbiûn devri için de söz konusu olmuş, onlar da sünneti anlama/anlamlandırma faaliyetlerinde parçacı yaklaşımdan uzak kalmaya çalışmışlardır.

Mezkûr iki dönemde var olan bu anlayış, tasnîfü'l-kütüb ile birlikte farklı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Bu aşamada musanniflerden her biri, haberleri belirli kriterlere göre tahrîc etmiş özellikle musannef tarzı eserlerde kullanılan ihtisâr, taktî' vb. usullerle bütüncüllükten uzaklaşmaya başlanmıştır. Dolayısıyla nakillerin değerlendirilmesinde bağlam çoğu zaman ihmal edilmiştir. Bu açıdan ilk dönemlerde bütünlüğü bozulmadan yer alan rivâyetler yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü bağlamından kopma ihtimaliyle karşı karşıya kalmış ve hadislerin doğru anlaşılması zorlaşmıştır.

Bu amaçla çalışmada, hem Kütüb-i Sitte içinde yer almaları hem de söz konusu külliyyatın kronolojik itibariyle ilk ve son eserleri özelliklerini taşımaları sebebiyle Buhârî'nin (öl. 256/870) *el-Câmiü's-Sahîh*'i ve Nesâî'nin (öl. 303/915) *es-Sünen*'i inceleme konusu yapılmış ayrıca yüksek lisans tez sınırlarını aşmaması için de ilgili eserlerin muâmelât bölümlerinin özel borç ilişkilerine dahil olarak belirlenen metinler beş unsur -olay, zaman, mekan, nesne, şahıslar- muvacehesinde tetkike tabi tutulmuştur.

Nesâî'nin *es-Sünen* eseri ifadesiyle kastedilen müellifin bir önceki eseri olan *es-Sünen-ül-kübrâ*'dan sahih olmayan rivâyetleri ayıklayarak oluşturduğu ve ahkâm hadisleri

topladığı *Müctebâ* yani *es-Sünenü's-suğrâ*'dır. Buradan hareketle artık *es-Sünen* ifadesiyle *el-Müctebâ* eserine işaret ediliyor olacaktır.

Birinci bölümde tezle ilgili önemli görülen tanımlar tetkike açılacak ve sonrasında ise musanniflerin hayatı, eserlerini tedvin aşamaları, hocaları ve öğrencilerinden bahsedilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde araştırmanın konusunu oluşturan *Sahîh-i Buhârî* ve *Sünen-i Nesâî*'nin eserleri muvacehesinde rivâyetlerin bütün varyantları tespit edilecek ve metinlerde Hz. Peygamber ve sahâbe ile ilgili olaylarda Resûlullah'ın kimle, ne, nerede, ne zaman, nasıl ve hangi meseleyle ilgilendiği şerhlerden faydalanılarak tespit edilecektir.

Öncelikle araştırmanın bütün aşamalarında bana desteğini esirgemeyen, her türlü soru ve sorunda dönüş sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Hasan YERKAZAN'a teşekkürlerimi arz ederim. Lisans döneminden bu yana hadis alanına dair bilgi ve birikimimde katkısı olan Doç. Dr. Fatih Mehmet YILMAZ hocama teşekkür ederim. Yine doğduğum günden beri üzerimden ellerini çekmeyen ve okul hayatım boyunca destek olan anne ve babama, evde sırtımdaki yükümü hafifletip her an yanımda hissettiğim kıymetli eşime ve biricik kızıma teşekkür ederim.

Tuğba EDİS BAHÇİVAN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı.....	3
3. Araştırmanın Metodu	3

I.BÖLÜM

1. KONU İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE MÜELLİFLERİN HAYATLARI.....	6
1.1. Konuyla İlgili Temel Kavramlar	6
1.1.1. Bütüncül Bakış	6
1.1.2. Bütünsel Yaklaşım	6
1.1.3. Muâmelât.....	6
1.1.4. Telfik	7
1.1.5. İhtisâr.....	7
1.1.6. Takti'	8
1.1.7. İdrac/Müdrec	9
1.1.8. Tashîf.....	9
1.1.9. Tahrif	10
1.1.10. Kalb/Maklûb.....	10
1.1.11. Muzdarib	10
1.1.12. Müşkilü'l-Hadîs	11
1.1.13. Metin İnşası	11
1.2. Müelliflerin Hayatları	12
1.2.1. Buhârî 'nin Hayatı.....	12
1.2.1.1. İsmi, Künyesi ve Nisbesi	12
1.2.1.2. Doğumu ve Ailesi.....	12

1.2.1.3. İlmî Faaliyetleri	12
1.2.1.4. Hocaları	13
1.2.1.5. Öğrencileri	13
1.2.1.6. Eserleri.....	14
1.2.1.7. el-Câmiu's-Sahîh ve Özellikleri	15
1.2.1.7.1. Tedvîni	15
1.2.1.7.2. Özellikleri	15
1.2.2. Nesâî'nin Hayatı	16
1.2.2.1. İsmi, Künyesi ve Nisbesi	16
1.2.2.2. Doğumu ve Ailesi.....	16
1.2.2.3. İlmî Faaliyetleri	17
1.2.2.4. Hocaları	17
1.2.2.5. Öğrencileri.....	18
1.2.2.6. Eserleri.....	18
1.2.2.7. el-Müctebâ ve Özellikleri	19
1.2.2.7.1. Tedvin	19
1.2.2.7.2. Özellikleri	19

II. BÖLÜM

2. SAHÎH-İ BUHÂRÎ VE SÜNEN-İ NESÂÎ'DE ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİ/MÂLÎ MUÂMELÂT İLE İLGİLİ RIVÂYETLER VE METİN İNŞALARI	19
2.1. Özel Borç İlişkileri ile İlgili Rivayetler	19
2.1.1. Bey' Akdi/Alışveriş.....	19
2.1.1.1. Yasak Olan Satış.....	19
2.1.1.1.1. Buhârî Rivâyeti	20
2.1.1.1.2. Nesâî Rivâyeti	20
2.1.1.1.3. Metin İnşası.....	20
2.1.1.2. Ticaret Yapmak Maksudıyla Çarşıya Gidilmesi.....	22
2.1.1.2.1. Buhârî Rivâyeti	22
2.1.1.2.2. Nesâî Rivâyeti	22
2.1.1.2.3. Metin İnşası.....	23
2.1.1.3. Trampa Usûlü Satış	26
2.1.1.3.1. Buhârî Rivâyeti	26
2.1.1.3.2. Nesâî Rivâyeti	27

2.1.1.3.3. Metin İnşası.....	27
2.1.1.4. Telakki'r-Rukbân	29
2.1.1.4.1. Buhârî Rivâyeti	29
2.1.1.4.2. Nesâî Rivâyeti	29
2.1.1.4.3. Metin İnşası.....	30
2.1.1.5. Arâyâ Akdi	31
2.1.1.5.1. Buhârî rivâyeti	32
2.1.1.5.2. Nesâî Rivâyeti	32
2.1.1.5.3. Metin İnşası.....	33
2.1.1.6. Olgunlaşmamış Meyve Satışı	34
2.1.1.6.1. Buhârî Rivâyeti	34
2.1.1.6.2. Nesâî Rivâyeti	35
2.1.1.6.3. Metin İnşası.....	35
2.1.2. Selem Akdi.....	37
2.1.2.1. Semen Peşin Mebi'nin Vadeli Olması	37
2.1.2.1.1. Buhârî Rivâyeti	37
2.1.2.1.2. Nesâî Rivâyeti	38
2.1.2.1.3. Metin İnşası.....	38
2.1.3. İstisna Akdi	39
2.1.3.1. Sipariş Usûlü	39
2.1.3.1.1. Buhârî Rivâyeti	39
2.1.3.1.2. Nesâî Rivâyeti	40
2.1.3.1.3. Metin İnşası.....	41
2.1.4. Âriyet Akdi.....	43
2.1.4.1. Kullanılması için Ödünç Verilen Malın Geri İstenmesi	43
2.1.4.1.1. Buhârî Rivâyeti	43
2.1.4.1.2. Nesâî Rivâyeti	44
2.1.4.1.3. Metin İnşası.....	44
2.1.5. Hıbe Akdi	45
2.1.5.1. Ücreti Verilen Eşyanın Sahibine Hıbe Edilmesi	46
2.1.5.1.1. Buhârî Rivâyeti	46
2.1.5.1.2. Nesâî Rivâyeti	46
2.1.5.1.3. Metin İnşası.....	47

2.1.5.2. Erkeklerin İpek Elbise Giymelerinin Yasak Olması	49
2.1.5.2.1. Buhârî Rivâyeti	49
2.1.5.2.2. . Nesâî Rivâyeti	50
2.1.5.2.3. Metin İnşası.....	50
2.1.6. İcâre Akdi.....	52
2.1.6.1. Arazi Kiralama	52
2.1.6.1.1. Buhârî Rivâyeti	52
2.1.6.1.2. Nesâî Rivâyeti.....	53
2.1.6.1.3. Metin İnşası.....	53
2.1.7. Sarf/Döviz Akdi	55
2.1.7.1. Veresiye Alışveriş	55
2.1.7.1.1. Buhârî Rivâyeti	55
2.1.7.1.2. Nesâî Rivâyeti.....	56
2.1.7.1.3. Metin İnşası.....	57
2.1.8 Karz Akdi	59
2.1.8.1. Ölen Kimseden Kalan Borç	59
2.1.8.1.1. Buhârî Rivâyeti	59
2.1.8.1.2. Nesâî Rivâyeti.....	60
2.1.8.1.3. Metin İnşası.....	60
2.1.9. Şüf'a Akdi.....	62
2.1.9.1. Komşunun Ön Alım Hakkı.....	63
2.1.9.1.1. Buhârî Rivâyeti	63
2.1.9.1.2. Nesâî Rivâyeti.....	63
2.1.9.1.3. Metin İnşası.....	63
2.1.10. Rehin Akdi	65
2.1.10.1. Gayri Müslimlerle Yapılan Alışveriş	65
2.1.10.1.1. Buhârî Rivâyeti	65
2.1.10.1.2. Nesâî Rivâyeti.....	66
2.1.10.1.3. Metin İnşası.....	66
2.1.11. Havale Akdi.....	68
2.1.11.1. Mevtânın Borcunun Nakledilmesi.....	68
2.1.11.1.1. Buhârî Rivâyeti	68
2.1.11.1.2. Nesâî Rivâyeti.....	69

2.1.11.1.3. Metin İnşası.....	69
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	73
ÖZGEÇMİŞ.....	81

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Yasak Olan Satış	20
Tablo 2. Ticaret Yapmak Maksadıyla Çarşıya Gidilmesi	23
Tablo 3. Trampa Usûlü Satış	27
Tablo 4. Telakki'r-Rukbân.....	30
Tablo 5. Arâyâ Akdi	33
Tablo 6. Olgunlaşmamış Meyve Satışı.....	35
Tablo 7. Semen'in Peşin Mebi'nin Vadeli Olması.....	38
Tablo 8. Sipariş Usûlü	41
Tablo 9. Kullanılması İçin Ödünç Verilen Malın Geri İstenmesi	44
Tablo 10. Ücreti Verilen Eşyanın Sahibine Hibe Edilmesi	47
Tablo 11. Erkeklerin İpek Elbise Giymelerinin Yasak Olması	50
Tablo 12. Arazi Kiralama	53
Tablo 13. Veresiye Alışveriş	57
Tablo 14. Ölen Kimseden Kalan Borç.....	60
Tablo 15. Komşunun Ön Alım Hakkı	63
Tablo 16. Gayri Müslimlerle Yapılan Alışveriş	66
Tablo 17. Mevtânın Borcunun Nakledilmesi	69

KISALTMALAR DİZİNİ

as.	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bnt.	: Binti
b.y.	: Yayın yeri yok
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyânet İslâm Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
öl.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radıyallahü anh
s.a.s	: Sallallahü aleyhi ve sellem
ts.	: Tarihsiz
y.y.	:Yayıncı yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Allah Teâla insanlara, dinini açıklamak üzere kendi içlerinden peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin yaşamış oldukları hayat sadece dinî anlamda değil, her alanda model olmuştur. Buradan hareketle Müslümanlar Hz. Peygber'in sîretiyle alakalı pek çok eser kaleme almışlardır. Bunlar arasında en önemlileri hadis/sünnet sahasında yapılan çalışmalardır. Kur'ân'ı Kerim'den sonra en sahih eser kabul edilen Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh'i* ve hadis kabul noktasında müteşeddid bir tavır takınan Nesâî ve *el-Müctebâ'sı* söz konusu eserlerin en önemlilerinden ikisidir.

Buhârî câmî türü olan ilgili eserinde Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatına dair hemen hemen her konuyu ele almış, kitap ve bâb başlıkları altında bunları sıralamıştır.¹ Nesâî'nin *el-Müctebâ* isimli eseri ise "sünenler içinde en az zayıf hadis ve cerh edilmiş râvisi bulunan bir kitap olarak" öne çıkmış ve meşhuriyet kazanmıştır.² Hatta bu sebeple *el-Müctebâ'yı* Kütüb-i Sitte içinde Sahîhayn'dan sonra üçüncü sırada kabul edenler olmuştur.³ Sünen türü te'lif edilen eserler fıkıh konularına göre hadis malzemelerini kitaplarına dahil etmiştir. Bu bağlamda alimlerin şartlarına göre kitaplarına aldıkları rivâyetler, diğer bir eserde olan metinle mukayese edildiğinde bütünlüğüne dair çıkarımlar yapılabilmektedir. Belirtilen iki eserdeki tespit edilen hadisler "bütüncül bakış"la incelenecek ve araştırma sonuçları müdellel bir şekilde ortaya konacaktır.

Muamelât ve özel borç ilişkilerinin ne olduğu ve hangi hadis metinlerini kapsadığını belirlemek açısından bazı bilgiler vermek uygun olacaktır. Sözlükte "عمل" kökünden türeyen ve mufaale babında birisi ile karşılıklı iş yapmak, alışveriş yapmak⁴ gibi anlamlara gelen muâmelât, "kişinin diğer fertlerle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen fıkıh kurallarına"⁵ verilen addır. Almak, satmak ve kiralamak gibi dünya işleriyle ilgili şer'i hükümleri konu almaktadır.⁶ "Genel olarak fıkıhın ibadetler dışında kalan kısmını ifade eder."⁷

¹ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 81-82.

² Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 118.

³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 118.

⁴ Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-lugatü'l-arabiyyetü'l-muâsıra* (y.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008), 2/1556; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), "aml", 815.

⁵ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 3/30; Bilal Aybakan, "Muâmelât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/318-319; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 74.

⁶ Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, 2/1556; Kâhire Arap Dil Kurumu, *Mu'cemü'l-vasît* (y.y.: Dâru'd-Dâvet, ts.), 2/628.

Bu açıklamalara göre ulemâ, fıkıhın ilgi alanlarını belirlemek üzere farklı tasniflerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu müteaddid tasnîfattan muâmelâtın kapsamına dâhil olan konuları belirlemek oldukça zor görünmektedir. Bu tasniflerden hareketle muâmelât, aile ve ceza hukukunu dışarıda bırakarak insanlar arasındaki mali ilişkiler anlamında ele alınacaktır. Çalışma, Buhârî'nin *el-Câmiü's-sahîh*'i ve Nesâî'nin *el-Müctebâ*'sı özelinde ilgili kitapların muâmelât bölümlerinde özel borç ilişkilerine dahil olan rivâyetler olay, zaman, mekân, şahıs/shahıslar ve nesne ölçütleri kıstas alınarak hazırlamaya gayret gösterilecektir. Dolayısıyla bu aşamada mâlî muâmelât/özel borç ilişkileri kapsamına giren konuların hangileri olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Araştırmada “özel borç ilişkileri/mâlî muâmelât” hususunda tespit edilen başlıklardaki ilgili rivâyetler tetkik edilecektir. Bu çerçevede belirlenen bölümleri şu şekilde sıralamak mümkündür.⁸

1. Alışveriş/Bey' Akdi
2. Selem Akdi
3. İstisnâ Akdi
4. Âriyet Akdi
5. Hibe Akdi
6. İcâre Akdi
7. Sarf/Döviz Akdi
8. Karz Akdi
9. Vedîa Akdi
10. Şüf'a Akdi
11. Rehin akdi
12. Kefâlet Akdi
13. Havâle Akdi

⁷ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dâru'l-Mârif, 1414/1993), 19/160; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/30; Aybakan, “Muâmelât”, 30/318-319.

⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/30; Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri I* (Konya: Ensar Yayıncılık, 2014), 31; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukuku* (Ankara: BİLAY Yayınları, 2022), 313.

Tespit edilen bölümler Buhârî'nin "*Sahîh*"i üzerinden taranacak ve bulunan rivâyetler Nesâî'nin "*el-Müctebâ*" eserine kıyas edilmek suretiyle metinlerdeki boşluklar giderilmeye çalışılacaktır. O nedenle konuya uyduğu halde yukarıda sayılan başlıkların dışında olması ve mukayese edilecek eserde rivâyetin olmaması hasebiyle bazı bölümler dahil edilmeyecektir.

2. Araştırmanın Amacı

Her hadis musannifinin kitabını tasnif ederken takip etmiş olduğu bir usûlü vardır. Bu yaklaşımı kütüb-i sitte müelliflerinde de görmek mümkündür. Nitekim bazen müelliften bazen rivâyetten bazen de râviden kaynaklanan sebeplerle rivâyetler de ihtisâr, taktî` idrac, tashîf, tahrif, ibham, kalb, vb. durumlar oluşmasıyla rivâyetlerde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.⁹ İşte hadis malzemesi incelendiğinde belirtilen bu sebeplerden dolayı konu bütünlüğü sağlanamamış ve yanlış anlaşılmaya müsait pek çok rivâyet dikkat çekmektedir. Bu nedenle rivâyetlerin tek bir çerçevede konu bütünlüğü göz önünde bulundurularak tetkik edilmesi elzemdir. Bu gaye ile Buhârî ve Nesâî'nin ilgili eserleri özel borç ilişkileri kapsamında olay, nesne, şahıs, zaman ve mekân açısından incelenerek her iki eserde ortak olan konuları "bütüncül bakış" la belirtilen hususlar çerçevesinde ele alınacak ve rivâyetlerde tespit edilen konuya dair boşlukları eserlerin şerhlerinden istifade ile tamamlamaya gayret gösterilecektir.

Daha önce hadislerin bütüncül bir bakışla değerlendirilmesi ile ilgili eserler ve makaleler kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda rivâyetlerin bütünüyle nasıl ele alınacağı ve diğer ilimlerden istifade ile metin inşası örnekleri verilmiştir. Fakat kütüb-i sitte içinden herhangi bir eseri mukayeseli çalışarak bu yöntemle tetkik eden olmamıştır. Bu çalışmayla amaçlanan, evvelce kayda alınan eserlerden yola çıkarak *Sahîh-i Buhârî* ile *Sünen-i Nesâî*'de özel borç ilişkilerini içeren başlıkların incelenmesidir. Olay içerikli bir metnin tüm tarikleri bir araya getirecek ve hadisler hususunda zihinlerde oluşan boşluklar giderilmeye çalışılacaktır.

3. Araştırmanın Metodu

Bu çalışmada Buhârî'nin (öl. 256/870) *el-Camiü's-sahih*'i ile Nesâî'nin (öl. 303/915) *el-Müctebâ* isimli eserinin yanısıra İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *Fethü'l-bârî*'si, Aynî'nin (öl. 855/1451) *Umdetü'l-kârî*'si ve Suyûtî'nin (öl. 911/1505) *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*'sı ile Vellevî'nin *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ* adlı şerh çalışmalarından istifade edilecektir.

⁹ Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 225.

Yine konu ile ilgili olan kavramları açıklama noktasında Zebîdî'nin (öl. 1205/1791) *Tâcü'l-arûs*, Cevherî'nin (öl. 400/1009) *Tâcü'l-luga* sözlüğü, Kahire Arap Dil Kurumu'nun lügati; hadis ıstılahları noktasında İbn Salah'ın (öl. 643/1245) *Ulûmu'l-hadîs* ile İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *Nüzhetü'n-nazar* eseri ve bunun dışında pek çok eserden yararlanılmıştır.

Şahısların hayatlarına dair Zehebî'nin (öl. 748/1348) *Siyerü a'lami'n-nübelâ* ve *Tezkîretü'l-huffâz*, İbn Asâkir'in (öl. 571/1176) *Târîhu Dimeşk*, Mizzî'nin (öl. 742/1341) *Tehzîbü'l-kemâl*, Hatib el-Bağdâdî'nin (öl. 463/1071) *Târîhu Bağdâd* isimli eserlerinden istifade edilmiştir. Bunların yanısıra ikinci bölümde özel borç ilişkileri kapsamında tespit ettiğimiz başlıklar için İslâm Hukuku kaynaklarına başvurulmuştur. Bunlar; Meşhur Hanefî alimi Serahsî'nin (öl. 571/1176) *el-Mebsût*, Hanbelî fakihi İbn Kudâme'nin (öl. 620/1223) *el-Muğnî* ve İbn Rüşd'ün (öl. 595/1198) *Bidâyetü'l-müctehid* eserleridir.

Tezin araştırma alanıyla ilgi daha önce yazılmış kitaplar mevcuttur. Bunlar; fikhî hadisleri değerlendirmeye tabi tutan Mehmet Emin Özafşar'ın "Hadisi Yeniden Düşünmek",¹⁰ hadiste hem sened hem metin tenkidinin nasıl olacağıyla ilgili recm rivâyetleri özelinde çalışma yapan Selçuk Coşkun'un "Hadise Bütüncül Bakış",¹¹ gayb ve fiten hadisleri bağlamında metin tenkidi örneği oluşturan Mustafa Ertürk'ün "Metin Tenkidi",¹² rivâyetler tenkid edilirken tarihi anlamda diğer İslâmî ilimlerden de istifade edilmesi gerektiğini vurgulayan Mehmet Apaydın'ın "Bütünsel Yaklaşım"¹³ eserleridir.

Yukarıda verilen kaynaklar araştırmamıza ışık tutmakla beraber aslında tümünün ortak noktası "metin tenkidi nasıl olmalıdır?" sorusunun cevabı niteliğindedir. Çoğunlukla bir ya da birkaç örnek üzerinden hadislerde bütünlük sağlamaya yönelik yöntem sunmaya çalışılmıştır. Fakat özellikle İslâm alimlerinin üzerinde sahihliğine dair ittifak ettikleri kütüb-i sitte içerisinde bir eser üzerinde çalışma yoktur. Bu çalışmada ise ismi zikredilen eserlerin devamı niteliğinde bir araştırma yapılacak olup bahsedilen altı kitap üzerinden en sahih rivâyetleri içerme ve hadis alma hususunda titizlikleriyle bilinen *Sahih-i Buhârî* ve *Sünen-i Nesâî* ele alınacak ve metinler mukayeseli şekilde okunacaktır. Araştırmanın konusuna dahil olan rivâyet metinleri iki eser üzerinden karşılıklı okunacak ve tespit edilen hadislerin tüm tarikleri dipnotta verilecektir. Bununla birlikte metinler içerisinde olayın kimle, ne zaman, nerede ve hangi nesnelerin dahilinde gerçekleştiği tablo üzerinde gösterilecektir. Yine tespit edilen bilgiler tabloya yerleştirildikten sonra eksik kalan alanlar şerhlerden yararlanılarak

¹⁰ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Ankara: Otto Yayınları, 2015).

¹¹ Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014).

¹² Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi* (Ankara: Fecri Yayınları, 2011).

¹³ Mehmet Apaydın, *Hadislerin tespitinde bütünsel yaklaşım* (İstanbul: Kuramer, 2018).

giderilecektir. Nihai olarak hadis metnine dair tüm veriler esas alınarak yeni bir metin inşası oluşturulacaktır.

I. BÖLÜM

1. KONU İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE MÜELLİFLERİN HAYATLARI

1.1. Konuyla İlgili Temel Kavramlar

Çalışmaya başlarken konuyla alakalı bazı ıstılahları tetkike açmanın faydalı olacağı kanaati taşınmaktadır.

1.1.1. Bütüncül Bakış

“Bütünlemek”; “Türkçede eksiksiz duruma getirmek, tamamlamak”¹⁴ demektir. Hadis usûlüne göre “bütüncül bakış”; hadis kaynaklarındaki bir rivâyetin tüm tarîklerini toplamak; önce seneddeki râvîleri araştırıp sened tenkidine tabi tutmak daha sonra metnin bağlamını araştırmak, varsa olayın zaman, mekân, şahıs ve nesnelerini tespit etmek ve tek bir çerçevede sunmaktır.¹⁵

1.1.2. Bütünsel Yaklaşım

“Bütünsel yaklaşım” ise; haberleri olay, zaman, mekân, nesne ve grup olarak incelemek ve diğer islâmî ilimlerden de istifadeyle bir yaklaşım sergilemektir.¹⁶ “Bütünsel yaklaşım” kavramında başka ilimler de sisteme dahil edilerek daha kapsamlı tek bir çerçeve sunmaya çalışılmıştır.¹⁷

1.1.3. Muâmelât

"Günlük hayatta insanı, sosyal ihtiyaçlarını ve bununla ilgili hukuki işlemleri kapsamaktadır."¹⁸ Muâmelât konusuna dahil olan meselelerin kamu düzeniyle de yakından ilgisi vardır.¹⁹ Zira alışverişte getirilen kurallar, kiralamayla ilgili hususlar buna örnek teşkil etmektedir. Kısaca muâmelât; toplumda yaşayan insanların birbirleriyle olan ticari ilişkilerini, yardımlaşmalarını, eşya hukukuyla ilgili meseleleri kapsamaktadır.

Fıkıhta ibâdât, ukûbât ve muâmelât şeklinde yapılan tasnife göre ceza hukuku dışındaki hukukî işlemler muâmelât olarak nitelendirilebilir. Bu sınıflandırmalara göre

¹⁴ Ahmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Akdağ Yayınları, 2013), “bütünlemek”, 205.

¹⁵ Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış*, 21-24.

¹⁶ Mehmet Apaydın, *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım* (İstanbul: Kuramer, 2018), 28-29.

¹⁷ Apaydın, *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*, 28-29.

¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/30; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 74.

¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/30; Aybakan, “Muâmelât”, 30/316-317.

muâmelâta mamelek hukuku şeklinde bir sınır belirlemiştir. Dolayısıyla borçlar hukuku ve ticaret hukuku doğrudan bu konuya dahil edilmiştir.²⁰

1.1.4. Telfik

"لفق" fiili lügatte "birleştirmek, dikmek, elbiseyi dikmek"²¹ anlamlarına gelmekte olup ıstılâhî olarak sened veya metin açısından farklı olan hadis metinlerini farklılığa işaret etmeksizin birleştirip nakletmektir.²² İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) telfikin dört şekli olduğunu ifade etmiş ve bunları açıklamıştır. Birincisi, sayıca fazla olan hocalardan hadisi alıp birinin metnini tercih etmek; ikincisi, senedi birleştirdikten sonra mervînin birleştirilmesi; üçüncüsü, ibareleri hangi hocadan aldığını zikretmeden nakletmesi; dördüncüsü, senedi ve içeriği aynı olan rivâyeti farklı hocalardan almasına rağmen ravinin kendi ifadeleriyle nakletmesidir.²³

1.1.5. İhtisâr

Sözlükte “خصر” kökünden türeyen ve iftiâl babında “kısaltma, sadeleştirme, özetlemek, fazlalıkları çıkarmak” gibi manalara gelen ihtisâr,²⁴ ıstılâhî olarak hadisin anlatmak istediğini, manayı tam aktaracak şekilde kısaca ifade etmek; anlamını bozmadan hadisin bir kısmını hazfederek diğer kısmını rivâyet etmek, hadisi kısaltmak demektir.²⁵ Yine hadisin gerekli görülen bir bölümünün rivâyet edilmesi demek olan iktisâr da bu kelime ile ifade edilmektedir.”²⁶

İhtisâr, rivâyetlerin mana ile aktarılmasını da içerir.²⁷ Zira gerek sahâbe gerekse sonraki dönemdeki râviler, haberleri çoğu zaman ilgili rivâyetin manasını değiştirmeden kendi ifadeleriyle nakletmişlerdir.

²⁰ Aybakan, “Muâmelât”, 30/318-319.

²¹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga* (Beyrût: Dâru'l-İlmi lil-melâyîn, 1407/1987), 4/1550; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed Ivaz Mur'ib (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1421/2001), 9/133; Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, thk. Mecmûatü mine'l-Muhakkikîn (y.y.: Daru'l-hidâye, ts.), 26/360.

²² Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 316; Bünyamin Erul, “Telfik”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/400-401.

²³ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbn Salah, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Nûreddîn İtr (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1998), 1/221-224; Erul, “Telfik”, 40/400-401.

²⁴ Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatib el-Bağdâdî - Ebû Abdillâh Surgî, *el-Kifâye*, thk. İbrâhim Hamdî el-Medenî (Medine: Mektebetü'l-İlmiye, ts.), 1/193; Zebîdî, 11/173; Güneş, “Hsr”, 330; Abdullah Aydın, “İhtisâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/572-573.

²⁵ Muhammed İtru'l-Halebî Nûreddîn İtr, *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997), 231; Şeref el-Kudât, *el-Menhecü'l-hadîs fî uhumi'l-hadîs* (İstanbul: İZÜ Yayınları, 1437/2016), 43; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 131.

²⁶ Aydın, “İhtisâr”, 21/572-573.

²⁷ Aydın, “İhtisâr”, 21/572-573.

İki tür ihtisârdan bahsedilir; bunların ilki, kitapların kısaltılıp özet haline getirilmesi diğeri ise hadis metinlerinin manayı tam aktaracak şekilde aktarılmasıdır.

İhtisârın caiz olması için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bunlar;

- 1- İhtisârda bulunan kimsenin liyakat sahibi olması,
- 2- Hazfedilen kısımla aktarılan metin iki haber konumunda olmayacak şekilde zikredilenin, hazfedilene delalet etmesi.²⁸

1.1.6. Takti'

Sözlükte “قطع” kökünden türeyen ve tefil babında “bölmek, parçalamak, kesmek manalarına gelen takti',²⁹ birkaç konu ihtiva eden bir hadisi, konularına göre parçalara ayırıp her birini kitabın ilgili yerine koyma veya gerekli yerde kullanma anlamlarına gelmektedir.³⁰ Nitekim bu hadisleri bahsi geçen yerlerde tam metin halinde yazmanın veya sözlü olarak nakletmenin gereksiz zaman kaybına yol açacağı düşünülerek ilk dönemlerden itibaren hadisler konularına göre bölünüp aktarılmıştır.”³¹ Buhârî'nin, eseri *el-Câmiu's-sahih*'inde hadisleri tahrîc ederken söz konusu yöntemi çokça kullandığı bilinmektedir.³² Zira o, rivâyet ettiği hadislerden hüküm istinbat etmek için ilgili yerlerde hadisi böler ve başka bölümdeki metnin aynı şekilde kısa halini orada aktarır.³³

İhtisâr ve takti' kavramlarının içerdiği anlama bakıldığında ikisinin birbirinden bağımsız terimler olmadığı fark edilir. Zîra ihtisâr yapılırken manayı özetleyecek şekilde rivâyeti aktarmak, takti'de ise özellikle bir konuyla alakalı hüküm çıkarmak için rivâyetin bir kısmını almak vardır. Her ikisinin de rivâyeti kısaltma ve onu kasıtlı veya kasıtsız bağlamından koparma şeklinde tezâhürleri olduğu söylenebilir.

²⁸ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fî tevdihi nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Muhammed Murabbî (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1438/2017), 204.

²⁹ Cevherî, 3/1266; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mücmelü'l-luga*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1406/1986), 1/757; Güneş, “gda”, 964; Mehmet Efendioğlu, “Takti'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/483-484.

³⁰ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 304.

³¹ Efendioğlu, “Takti'”, 39/483-484.

³² Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 81.

³³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 81-82.

1.1.7. İdrac/Müddrec

Sözlükte “درج” kökünden türeyen ve ifâl babında “eklemek, ilave etmek, içine dahil etmek”³⁴ gibi anlamlara gelen idrac, sened veya metnine, aslında bulunmayan bir şey eklenmiş olan hadîs”³⁵ anlamına gelir. Ziyade senedde olursa “müddrecü’l-isnad”,³⁶ metinde olursa “müddrecü’l-metin”³⁷ denilmektedir. Konuyla alakalı olan kısım müddrecü’l-metin olup, “metinde olmayan bir şeyi ona dahil etmek”³⁸ anlamına gelir. Bu ekleme metnin başında, ortasında veya sonunda olabilir.³⁹

Müddrec hadis, rivâyetin başka bir yerde munfasıl olarak nakledilmesi, muttali imamlardan metnin alıntılanması, hadiste idrac yaptığını ravînin ikrar etmesi ve Hz. Peygamberin bu sözü söylemesinin imkânsızlığı olmak üzere dört yolla bilinebilir.⁴⁰

1.1.8. Tashîf

Sözlükte “صحف” kökünden türeyen ve tefîl babında metni yanlış okumak veya yazmak ve hatalı okuyuştan kaynaklı lafız değişikliği⁴¹ gibi anlamlara gelen tashîf; sened veya metinde geçen kelimelerin değişmesi ve kelimelerin harflerinde nokta hatası yapmaktır.⁴² Bu şekilde rivâyet edilen hadise “musahhaf” denir.⁴³

Tashîfin çeşitli sebepleri vardır. Bunlar, şekilleri aynı olan ve sadece noktalarla birbirinden ayrılan harflerin doğru bir şekilde işitilememesi veya okunamaması, manası anlaşılmayan bir kelimenin bilinen başka bir kelimeyle değiştirilmesi, Arap harflerinin çeşitli ülkelerde farklı yazılması ve yer adlarının imlâsının tam bilinmemesidir.”⁴⁴

³⁴ Kâhire Arap Dil Kurumu, 1/277; Nüreddîn İtr, *Menhecü’-n-nakd fî ulûmi’l-hadîs*, 439; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs* (b.y.: Mektebetü’l-Maarif li’n-Neşr ve’t-Tevzii, 1432/2011), 130; Mehmet Efendioğlu, “Müddrec”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 35/474-475; Güneş, “drc”, 385.

³⁵ Nüreddîn İtr, *Menhecü’-n-nakd fî ulûmi’l-hadîs*, 439; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 130; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 196.

³⁶ Nüreddîn İtr, *Menhecü’-n-nakd fî ulûmi’l-hadîs*, 440; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 130; İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 195.

³⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 196; Nüreddîn İtr, *Menhecü’-n-nakd fî ulûmi’l-hadîs*, 440; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 130.

³⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 196; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 131.

³⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 195-196; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 131.

⁴⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 197; Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 133;

⁴¹ Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 144; Emrullah İşler, “Tashîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/128-129; Güneş, “Tashîf”, 662.

⁴² Mahmûd Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*, 144; Kudât, *El-menhecü’l-hadîs fî ulumi’l-hadîs*, 130; İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 202; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 309.

⁴³ İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, 202.

⁴⁴ İşler, “Tashîf”, 40/128-129.

1.1.9. Tahrif

Sözlükte “حرف” kökünden türeyen ve tefîl babında bir şeyin biçimini bozmak, anlamını değiştirmek⁴⁵ gibi anlamlara gelen tahrif hadis ıstılahı olarak "sened veya metindeki kelimelerin harflerinde hareke hatası yapmaktır.”⁴⁶ Bu şekilde olan hadise “muharref” denir. Çoğunlukla metinde olup, senedlerde olursa isimlerde meydana gelir.⁴⁷

“Hadiste tahrif genellikle yanlış okuma veya yanlış duymadan kaynaklanır. Noktalama işaretlerinin henüz yerleşmediği ilk dönemlerde hadisi bir muhaddisten duymadan önce bir kitaptan yazan veya ilim meclisinde ders takrir eden hocadan yanlış duyan râvîlerin nakillerinde daha çok tahrif görülmektedir. Bununla birlikte meşhur muhaddisler de zaman zaman tahrif hatasına düşmüşlerdir.”⁴⁸

1.1.10. Kalb/Maklûb

Sözlükte “قلب” kökünden türeyen maklûb "bir şeyin altını üstüne getirmek, çevirmek"⁴⁹ anlamında olup, senedde ravilerin isminde veya nesebinde metinde ise rivâyette geçen ibârelerin yer değiştiği hadistir.⁵⁰

1.1.11. Muzdarib

Sözlükte "ضرب" kökünden türetilen ve iftiâl babında “titremek, sarsılmak, huzursuzluk” gibi anlamlara gelen ızdırâb,⁵¹ kuvvetleri eşit olmakla birlikte birbirine aykırı şekilde rivâyet edilen sened veya metinlerinden biri diğerine tercih edilemeyen hadis⁵² manasındadır.

⁴⁵ Zebîdî, 23/134; Güneş, “hrf”, 220; Mehmet Efendioğlu, “Muharref”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/4.

⁴⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 203; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 303.

⁴⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 303.

⁴⁸ Efendioğlu, “Muharref”, 31/4.

⁴⁹ Kâhire Arap Dil Kurumu, 2/753; Mustafa Ertürk, “Maklûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/447-448; Güneş, “glb”, 971.

⁵⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 198; Kudât, *El-menhecü'l-hadîs fî ulumi'l-hadîs*, 128;; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 168.

⁵¹ Zebîdî, 3/248; Güneş, “drb”, 697.

⁵² İbn Salah, *Ulûmü'l-hadîs*, 1/93-94; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 199; Mahmûd Tahhan, *Teyisîrî mustalahi'l-hadîs*, 141; Kudât, *El-menhecü'l-hadîs fî ulumi'l-hadîs*, 127; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 121; Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 197.

1.1.12. Müşkilü'l-Hadîs

“شكل” kökünden türeyen müşkil; "sorun, problem, kapalı, anlaşılmaz"⁵³ gibi anlamlara gelmekte olup iki hadis metni arasında bulunan zıtlıktan dolayı birinin diğerine tercih edilmesi veya iki rivâyetin birbiriyle çakışması ve birinin diğerine tercih edilememesi⁵⁴ anlamına gelir. Bu ilim “muhtelifü'l-hadîs”, “ihtilâfü'l-hadîs” isimleriyle de anılmaktadır.⁵⁵

Hadis metinleri nakledilirken rivâyetler arasında Kur'an'a, akli delillere veya bizatihi aktarılan metinlere zıt görünen hadisler vâki olmuştur. Bunun sonucunda hangi rivâyetin kabul edileceği ve hangisinin reddedileceği alimler arasında tartışılmıştır. Hadis alimleri ihtilaf olan rivâyetleri değerlendirme hususunda sırasıyla dört şekilde çözüm önerileri sunmuşlardır.⁵⁶ Bunlar;

- 1- Mümkünse iki rivâyet arasını cem,
- 2- Cem'in mümkün olmadığı durumda nesh,
- 3- İki metinden birini tercih,
- 4- Tevakkuf (iki metinden biriyle amel etmeye delil buluncaya kadar beklemek)

1.1.13. Metin İnşası

"إنشاء" fiilinin çoğulu olan inşa lügat olarak “yapmak, kurmak, meydana getirmek, inşa etmek”⁵⁷ anlamlarına gelmektedir. Metin inşası ile kastedilen ise bir meseleyle ilgili rivâyetin tüm tariklerini bir araya getirmek, metni olay, zaman, mekân, şahıs ve nesne açısından bir değerlendirmeye tabi tutmak ve sonunda yeniden bir olay örgüsü kurmaktır. Bu şekilde rivâyetin anlaşılmayan veya yukarıda sayılmış olan bazı durumlardan (ihtisâr, taktî, idrac vb.) ötürü açık kalan kısımları tamamlanmış olacaktır.

⁵³ Güneş, “şkl”, 642.

⁵⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 1/284-286; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 160-161; Kudât, *El-menhecü'l-hadîs fî ulumi'l-hadîs*, 109-110; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 206; Yücel, *Hadis Usûlü*, 227.

⁵⁵ Yücel, *Hadis Usûlü*, 227.

⁵⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 168.

⁵⁷ Zebîdî, 1/465; Kâhire Arap Dil Kurumu, 2/920.

1.2. Müelliflerin Hayatları

1.2.1. Buhârî'nin Hayatı

1.2.1.1. İsmi, Künyesi ve Nisbesi

Hadis alanında meşhur “*el-Câmiü's-Sahih*” isimli eserin sahibidir.⁵⁸ Asıl adı Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre'dir.⁵⁹ Künyesi Ebû Abdillâh,⁶⁰ nisbesi el-Cufî ve el-Buhârî'dir.⁶¹

1.2.1.2. Doğumu ve Ailesi

Hicrî 194 yılında Şevval ayının 13. günü Cuma namazı sonrası Buhârâ'da dünyaya gelmiştir.⁶² “Babası İsmâil, dedesi İbrâhîm, onun babası Muğîre ve Muğîre'nin babasının ismi Berdizbeh'dir. Berdizbeh Mecûsî'dir. Oğlu Muğîre, Buhâra Valisi Cu'feli Yemân aracılığıyla İslâma girdiği için Buhârî bu sebeple el-Cu'fî nisbesiyle anılmıştır.⁶³ Dedesi hakkında pek bilgi olmayıp babasının hadis ilmiyle meşgul olduğu bilinmektedir.⁶⁴ Annesiyle ve kardeşiyle birlikte haccettikleri bilinmektedir.⁶⁵ H. 256 yılının Ramazan ayında yatsı namazından sonra vefat etmiştir.⁶⁶

1.2.1.3. İlmî Faaliyetleri

Buhârî on yaşından itibaren ilmi faaliyetlere başlamıştır.⁶⁷ Hadis öğrenmek için Horasan, Irak, Şam, Mısır ve Hicâz olmak üzere çeşitli bölgelere rihleler gerçekleştirmiştir.⁶⁸ 100.000'i sahih olmak üzere toplam 300.000 hadis ezberlemiştir.⁶⁹ Bu yaşlarında hocası Dâhilî'nin rivâyeti esnasında yaptığı bir hatayı düzelterek kadar hıfzı kuvvetli bir alimdir.⁷⁰

⁵⁸ Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Doktor Beşar İvâd Ma'ruf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 2/324; Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 10/79.

⁵⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/79.

⁶⁰ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 79.

⁶¹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322.

⁶² Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/79.

⁶³ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/79; Muhammed Mustafa el-A'zamî, “Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/368-372.

⁶⁴ A'zamî, “Buhârî”, 6/368-372.

⁶⁵ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/84.

⁶⁶ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322.

⁶⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/80.

⁶⁸ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Doktor Beşar İvâd Ma'ruf (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1400/1980), 24/421.

⁶⁹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 79.

⁷⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/80.

On sekiz yaşlarında “*et-Tarih*” isimli eserini yazmıştır. Hocası İshak b. Râhûye’nin (ö. 238/853) tavsiyesi üzerine Hz. Peygamber’in sünnetlerini içeren “*el-Câmiu’s-Sahih*” isimli eseri kaleme almıştır.⁷¹ Müellif kitabını oluştururken 600.000 civarında hadisten çıkarmıştır.⁷² Büyük bir muhaddis olan Buhârî, aynı zamanda bir tarihçi, fakih, kelam bilgini, müfessir ve sosyolog olarak da nitelendirilmiştir.⁷³ Gusûl abdesti almadan ve iki rekât namaz kılmadan kitabına herhangi bir ilave yapmaması ilim konusunda hassas, titiz ve edebe riayet eden biri olduğunu göstermektedir.⁷⁴

1.2.1.4. Hocaları

Buhârî, bin seksen hocanın ilminden istifade ettiğini söyler.⁷⁵ Bunların hepsini tek tek sıralamak zor olacağından bazıları şöyle zikredilmiştir. İbrâhim b. Hamza ez-Zübeyrî (öl.?), Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî (öl. 219/834), Ebû’l-Yemân Hakem b. Nâfi’ (öl. 222/836), Yahyâ b. Yahyâ (öl. 226/840), İshak b. Râhûye (öl. 238/853) Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî (öl. 255/869), İbrâhim b. Musâ er-Râzî (öl. 300/912), Ahmed b. Ebî Tâlib el-Mervezî(öl.?), Âdem b. Ebî İyas el-Askalânî (öl.?), Eyyûb b. Süleyman b. Bilâl (öl.?), Hâlid b. Mahled (öl.?), Süleyman b. Harb (öl.?), Ubeydullah b. Mûsâ (öl.?), Muhammed b. Mesleme el-Mahzûmî (öl.?) bunlardan sayılabilir.⁷⁶

1.2.1.5. Öğrencileri

Firebrî (öl. 320/932), Buhârî’nin doksan bin öğrencisi olduğunu söylemektedir.⁷⁷ Bunlar arasında Müslim b. Haccac (öl. 261/875), Tirmizî (öl. 279/892), İbrâhim b. Ma’kıl en-Nesefî (öl. 295/907), İbrâhim b. Musâ el-Cevzî (öl.?), Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvud(öl. 316/929), Ebû Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme (öl.?), Muhammed b. Yusuf el-Firebrî (öl. 320/932), Yusuf b. Reyhan (öl.?), Yahya b. Muhammed b. Sâid el-Bağdâdî (öl.?), Yusuf b. Musâ el-Merûrevzî (öl.?), Ebû Ca’fer Müsebbih b. Saîd el-Buhârî (öl.?), Mahmûd b. İshak el-Huzâî (öl.?), Muhammed b. Hârûn el-Hadramî el-Bağdâdî Muhammed b. Yusuf b. Âsım

⁷¹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*, 10/84.

⁷² Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322.

⁷³ Ünver Günay, “Açılış konuşması”, *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Sempozyumu 18-20 Haziran 1987*, ed. Ahmet Hulûsi Köker (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1987), XIII.

⁷⁴ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*, 10/84.

⁷⁵ A’zamî, “Buhârî”, 6/368-372.

⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24/433-434.

⁷⁷ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn hacar, *Fethü’l-bârî şerhu sahihi’l-Buhârî* (Beyrût: Dâru’l-Mârif, 1379), “Mukaddime”, 491; M. Fuad Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 186; A’zamî, “Buhârî”, 6/368-372.

(öl.?), Ebû Ömer Nâfi' b. Şuayb el-Gassâm (öl.?) sayılabilir.⁷⁸ Buhârî'nin öğrencileri arasında "es-sünen" sahibi Nesâî'de (öl. 303/915) vardır.⁷⁹ Sahih'i dinleyen öğrencilerden yalnız beş tanesi bilinmekte olup bunlar; Firebrî, Nesevî (öl. 290/902), Nesevî (öl. 295/907), Bezdevî (öl. 329/940), Mehâmilî (öl. 330/941) dir.⁸⁰

1.2.1.6. Eserleri

- 1- *el-Câmiu's-sahih*: 600.000 hadis arasından derlediği Hz. Peygamberin sahih hadislerini toplamayı amaçladığı eseridir.⁸¹ Kütüb-i Sitte arasında alimler tarafından en en az tenkide uğrayan eserdir. Buhârî bu eserini 16 senede tamamlamıştır.⁸²
- 2- *et-Târîhu'l-kebîr*: "Câmiü's-sahih" isimli eserinden önce kaleme aldığı ve içerisinde sahabeden kendi hocalarına kadar 13.000'e yakın râvinin güvenilirlik derecesini tespit ettiği kitabıdır.⁸³
- 3- *et-Târîhu'l-evsaf*: *Târîhu'l-kebîr*'in muhtasarıdır.⁸⁴
- 4- *et-Târîhu's-sağîr*: *Târîhu'l-kebîr* gibi hazırlanmış ancak vefat tarihlerine göre ele alınmıştır.
- 5- *Kitâbü'd-du'afâi's-sağîr*: 418 raviyi alfabetik sıraya göre içeren küçük hacimli bir eserdir.⁸⁵
- 6- *Kitâbü'l-Künâ*: 1000 kadar ravinin künyelerini içeren bir eserdir.⁸⁶
- 7- *et-Târîh fî ma'rifeti ruvâti'l-hadîs*: Küçük hacimli bir eser olup Topkapı sarayında bir nüshası bulunmaktadır.
- 8- *et-Tevârîh ve'l-ensâb*: Birtakım önemli kişiler hakkında bilgi vermektedir.⁸⁷
- 9- *el-Edebü'l-müfred*: Güzel ahlaka dair rivâyetleri ihtiva eden bir eserdir.⁸⁸
- 10- *Halku ef'âli'l-ibâd*,
- 11- *Ref'u'l-yedeyn fî's-salât*,

⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/435-436.

⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/435-437; Osman Aydın, *Sahih-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarındaki Merfu Rivâyetlerin Kütüb-i Semâniye Çerçevesinde Değerlendirilmesi* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 12.

⁸⁰ M. Yaşar Kandemir, "El-Câmiu's-Sahih", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/114-123.

⁸¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, "Mukaddime", 1/8; A'zamî, "Buhârî", 6/368-372.

⁸² Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/86.

⁸³ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/322; A'zamî, "Buhârî", 6/368-372; İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, thk. Muhammed Fuad Mansûr (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1418/1998), 1/173.

⁸⁴ A'zamî, "Buhârî", 6/368-372.

⁸⁵ A'zamî, "Buhârî", 6/368-372.

⁸⁶ A'zamî, "Buhârî", 6/368-372.

⁸⁷ A'zamî, "Buhârî", 6/368-372.

⁸⁸ A'zamî, "Buhârî", 6/368-372.

12- Kitâbü'l-kırâ'e halfe'l-imâm

1.2.1.7. el-Câmiu's-Sahîh ve Özellikleri

Eserin tam ismi "el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî" şeklindedir.⁸⁹ Müellif bu eseri hocası İbn Râhûye'nin tavsiyesi üzerine⁹⁰ 600.000 hadis içerisinde seçerek te'lif etmiştir.⁹¹

1.2.1.7.1. Tedvîni

H. 3. asra kadar kayda alınan hadis eserleri sahih, hasen ve zayıf rivâyetlerin hepsini içermekteydi.⁹² Buhârî'nin hocası İbn Râhûye kendisine yalnız sahih rivâyetleri içinde bulunduran bir esere ihtiyaç duyulduğundan bahsetmişti. Bunun üzerine Buhârî sadece sahih olan hadisleri ihtiva eden bir eser te'lif etmek üzere yola koyulmuştur.⁹³ Eserin ne zaman yazıldığına dair farklı görüşler olsa da genel kanaat Buhârî'nin on sekiz yaşında *et-Târihü'l-kebîr* isimli eserini tamamladığı ve sonrasında "el-Câmiü's-sahih" eserini kaleme aldığı yönündedir.⁹⁴ Buhârî Câmi'sini 600.000 hadis içerisinde seçerek 97 kitap, 3730 bâb ve mükerrerlerle birlikte 7275 hadis şeklinde oluşturmuştur.⁹⁵

1.2.1.7.2. Özellikleri

Alimler Kur'ân-ı Kerim'den sonra en sahih kaynağın Buhârî'nin "*Câmiü's-sahih*"i olduğunu ifade etmişlerdir.⁹⁶ Buhârî, *Câmiü's-sahih* eserine alacağı her bir rivâyet için gusül abdesti almış ve iki rekât namaz kılmıştır.⁹⁷ Tarih isimli eserden sonra Câmi'yi on altı yılda h. 233 yılında ikmâl etmiştir.⁹⁸ Buhârî eseri Mekke'de kaleme almaya başlamış sonrasında ise Medine ve Basra'da tamamlamıştır.⁹⁹ Bu eseri diğerlerinden ayıran en önemli özellik zayıf veya hasen rivâyetleri dışarıda bırakıp sadece sahih hadis metinlerini derç etmesidir. Bu özellik Buhârî'yi daha önceki müelliflerden ayırmaktadır. Bunun dışında Buhârî'nin aldığı

⁸⁹ Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", 7/114-123.

⁹⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, "Mukaddime", 6.

⁹¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, "Mukaddime", 7.

⁹² Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", 7/114-123.

⁹³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, "Mukaddime", 8.

⁹⁴ Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2/322; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, 187.

⁹⁵ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 81.

⁹⁶ Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", 7/114-123.

⁹⁷ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/84; Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", 7/114-123.

⁹⁸ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 10/86; Mücteba Uğur, *Buhârî* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1989), 65; Kandemir, "El-Câmiu's-Sahîh", 7/114-123.

⁹⁹ Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", 7/114-123.

hadis metinlerinin senedi çoğunlukla inkıtaya uğramamıştır.¹⁰⁰ Bir kimseden hadis yazmak istediğinde koyduğu şartları; ravinin yalancı olmaması, yalancılıkla itham edilmemesi önemli hususlardır.¹⁰¹ Yine Buhârî'nin hadisleri konu başlıklarına göre sistematize etmesi, bâb başlıklarını âyet ve hadisle açıklayıp, rivâyeti bölüme göre keserek farklı senedleri zikretmesi onu diğer hadis musanniflerinden farklı konuma taşımıştır.¹⁰² Ta'lik diye isimlendirilen usulle bazen bir hadisi birden fazla yerde değişik senedlerle görmek mümkündür. Hatta Buhârî'nin bir hadisi 13 yerde tekrar ettiği vakidir.¹⁰³ *Câmiu's-sahih*'te bulunan hadislerin sıhhati noktasında Ahmed b. Hanbel dört hadis dışında tamamının sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴

1.2.2. Nesâî'nin Hayatı

1.2.2.1. İsmi, Künyesi ve Nisbesi

Asıl adı Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî'dir.¹⁰⁵ Nesâ kasabasına nisbetle Nesâî diye anılmaktadır.¹⁰⁶

1.2.2.2. Doğumu ve Ailesi

Nesâî h. 215 senesinde Horasan'da doğdu.¹⁰⁷ Ailesiyle ilgili pek bilgi bulunmamakla birlikte babasının isminin Şuayb b. Alî olduğunu ifade edilmektedir.¹⁰⁸ Nesâî h. 302 yılında Dımeşk şehrine gitmiş kendisine Muaviye ile ilgili yöneltilen soruya "o kendisini kurtarsın" anlamında bir cevap vermesi neticesinde oradan dövülerek çıkarılmıştır.¹⁰⁹ Sonrasında ise Mekke'ye götürülmüş ve orada h. 303 yılında vefat etmiştir.¹¹⁰ Nesâî'nin defnedildiği yer noktasında ihtilaf olup öğrencisi Ebû Said b. Yunus (ö. 347/958) Filistin'in Remle şehrine defnedildiğini nakletmektedir.¹¹¹

¹⁰⁰ Uğur, *Buhârî*, 53.

¹⁰¹ Uğur, *Buhârî*, 53.

¹⁰² Uğur, *Buhârî*, 54; Kandemir, "el-Câmiu's-Sahih", 7/114-123.

¹⁰³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 82.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, "Mukaddime", 7.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1419/1998), 2/194; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11/79; Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (Mısır: Daru'l-kütüb, ts.), 3/188.

¹⁰⁶ M. Yaşar Kandemir, "Nesâî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/563-565.

¹⁰⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/194; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11/79; Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹⁰⁸ Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/339.

¹¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/339.

¹¹¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/195.

1.2.2.3. İlmî Faaliyetleri

Küçük yaşta ilim yolculuğuna başlamış hatta h. 230 yılında on beş yaşında iken Kuteybe b. Saîd'den (öl. 240/855) ders almıştır.¹¹² Nesâî'nin hadisler hususunda sahihini sakiminden ayıracak kuvvette bir dikkate sahip olduğu nakledilmektedir.¹¹³ İlim tahsili için Irak, Şam, Mısır, Hicâz ve el-Cezîre'ye rihleler gerçekleştirmiştir.¹¹⁴ Nesâî'nin Kur'an ilimleri hakkında Salih b. Ziyâd es-Sûsî (öl. 261/874) ve Ahmed b. Nasır en-Neysâbü'rî gibi alimlerden ders aldığı,¹¹⁵ yaklaşık 450 alimden istifade ettiği aktarılmıştır.¹¹⁶ Hocalarından dinlediği rivâyetler konusunda eğer kendisinin zayıf olarak nitelendirdiği kimseler varsa o hadisleri eserine almamıştır.¹¹⁷ Kendisi "muhaddis", "nâkidü'l-hadîs" lakaplarıyla anılmaktadır.¹¹⁸

1.2.2.4. Hocaları

Nesâî'nin 444 hocadan ders aldığı zikredilmekte olup¹¹⁹ Buhârî'nin hocası olan İshak b. Râhûye'den de ders dinlemiştir.¹²⁰ Ebû'l-Hasan İbn Ebû Şeybe (öl. 239/853), Ahmed b. Menî' (öl. 244/858), Ali b. Hucr (öl. 244/858), Hişâm b. Ammâr (öl. 245/859), Duhaym (öl. 245/859), Hasan b. Sabbâh el-Bezzâr (öl.?), Muhammed b. İsmâîl b. Uleyye (öl.?), Ahmed b. Hanbel, İbrâhim b. Saîd el-Cevherî (öl. 247/861), Fellâs (ö. 249/864), Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr (öl. 252/866), İbnü'l-Müsennâ (öl. 252/866), Ebû İshak el-Cûzcânî (öl. 253/873), Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî (öl.?), Ebû Zûr'a er-Râzî (öl. 264/878), Ebû Hâtîm er-Râzî (öl. 277/890), Bezzâr (öl. 292/905), , Yusuf b. İsâ ez-Zührî (öl.?), Temîm b. el-Muntasır (öl.?) ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (öl. 307/919) hocalarıdır.¹²¹

¹¹² Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11/79; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/338.

¹¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/338.

¹¹⁴ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, 3/188; Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/329.

¹¹⁶ Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹¹⁷ Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹¹⁸ Veli Tatar, *Tasnif dönemi hadis edebiyatının oluşumunda sosyo-kültürel etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i örneği)* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 273.

¹¹⁹ Tatar, *Tasnif dönemi hadis edebiyatının oluşumunda sosyo-kültürel etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i örneği)*, 265.

¹²⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11/79.

¹²¹ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11/80; Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

1.2.2.5. Öğrencileri

Nesâî'den oğlu Abdülkerîm,¹²² Kâsım b. Sâbit (ö. 302/914), Ebû Bişr Düvlabî (ö. 310/923), Ebû Avâne el-İsferâyînî (ö. 316/929), Ebû Cafer et-Tahavî (ö. 321/933), Ukaylî (ö. 322/934), Abdullah b. Adiy el-Cürcânî (ö. 323/935), Ebu Ali en-Nisâbûrî (ö. 349/960), Hamza b. Muhammed el-Kinânî (ö. 357/968), Hasan b. Raşîk (öl.?) , Muhammed b. Musâ el-Me'mûnî, Taberânî (ö. 360/971), Ahmed b. Muhammed İbnü's-Sünnî (ö. 364/975), İbn Adî (ö. 365/976), Ahmed b. Haddad eş-Şâfî (öl.?), Muhammed b. Ahmar el-Endülüsî (öl.?) ondan hadis dinleyen talebeleridir.¹²³ Yine Abdurrahman el-Hırsî (öl.?), Ahmed b. Mahmûd er-Remlî (öl.?), İbnü'n-Nehhâs (öl.?), İbn Revâs (öl.?) öğrencilerindendir.¹²⁴

1.2.2.6. Eserleri

- 1- *es-Sünenü'l-kübrâ*: *es-Sünen*'in kaynağı olup içinde 11770 hadisi bulunmaktadır.¹²⁵
- 2- *es-Sünen*: Remle emirine "*Sünenü'l-kübrâ*" sını arz edince Nesâî'ye kitabın içindeki tüm rivâyetlerin sahih olup olmadığı sorulmuş o da hayır cevabını verince eseri tekrar düzenlemesi talep edilmiştir.¹²⁶ Bunun üzerine Nesâî *Sünenü'l-kübrâ* içerisinden seçtiği 5758 hadis içeren *Sünenü's-sağîr* diye de bilinen "*Müctebâ*" yı kaleme almıştır.¹²⁷
- 3- *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*: Allah Resûlu'nün dua ve zikirlerini ihtiva eden eserdir.¹²⁸
- 4- *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*: Yarısı alfabetik şekilde zayıf ravileri değerlendiren eserdir.¹²⁹
- 5- *Kitabü't-Tefsîr*,
- 6- *Fezâilü'l-Kur'an*,
- 7- *Fezâilü's-Sahabe*,
- 8- *Kitâbü'l-Cumâ*,
- 9- *İşretü'n-Nisâ*,
- 10- *el-Cerh ve't-Ta'dîl*.

¹²² Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹²³ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 11/80.

¹²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/332.

¹²⁵ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 1/83; Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹²⁶ el-İşbilî, *Fehrese*, 1/97; Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i örneği)*, 290.

¹²⁷ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 12/292; Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹²⁸ Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

¹²⁹ Kandemir, "Nesâî", 32/563-565.

1.2.2.7. el-Müctebâ ve Özellikleri

Yukarıda belirtildiği gibi "Müctebâ" müellif Nesâî'nin "*es-Sünenü'l-Kübrâ*" kitabını ihtisâr edip sahih rivâyetlerden seçerek oluşturduğu kitabıdır.¹³⁰ "*es-Sünenü's-Suğrâ*" şeklinde isimlendirenler de mevcuttur.¹³¹ Kütüb-i sitteye dahil olup beşinci sırada bulunmaktadır.¹³²

1.2.2.7.1. Tedvin

Nesâî h. 3. yüzyılda eserini kaleme almış ve kitabını fıkıh bablarına göre düzenlemiştir.¹³³ Daha önce zikredildiği üzere Nesâî 11.770 rivâyet içeren kitabını bitirip Remle emirine sunduğunda, emir kitaba dahil edilen hadislerin sıhhatini sorup içinde zayıf hadisler olduğunu öğrendiğinde tamamı sahih hadislerden oluşan bir eser te'lif etmesini kendisinden istemiş ve Nesâî de "seçilmiş hadisler" anlamında *Müctebâ*'yı derlemiştir.¹³⁴

1.2.2.7.2. Özellikleri

Sünen-i Nesâî'de 51 kitap ve 5761 hadis bulunmaktadır.¹³⁵ Nesâî'nin hadis almak üzere ricâl tenkidi yapacağı zaman çok şedîd davrandığı hatta bu hususta Müslim'den (ö. 261/875) bile ileri gittiği ifade edilmektedir.¹³⁶ Bu nedenle onu Kütüb-i Sitte içinde üçüncü sıraya koyanlar vardır.¹³⁷ Müellif rivâyetlerde küçük bir farklılık dahi olsa, onu tekrar etmektedir.¹³⁸ Ahkama dair hususları ve çoğunlukla merfu rivâyetleri içermektedir. Nadiren mevkuf ve maktu hadisler ihtivâ etmektedir.¹³⁹ Kütüb-i sitte içerisinde kronolojik olarak son eser olması nedeniyle *Sünen-i Nesâî*'de en âlî isnadı rubâî en nâzil ise uşârîdir.¹⁴⁰ Süneni bize nakleden kişi İbnü's-Sünnî lakabıyla bilinen Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk'tır.¹⁴¹

¹³⁰ el-İşbilî, *Fehrese*, 1/105; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3/101; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsemnâ, 1941), 2/1316; Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i örneği)*, 292.

¹³¹ Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i örneği)*, 292.

Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstedrafe*, thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî (b.y.: Dâru Beşâiri'l-İslâmiye, 1421/2000), 1/32.

¹³² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1006; Ataullah Şahyar, *Kütüb-i Sitte* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2013), 70.

¹³³ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî en Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiye, 1406/1986), 147-148.

¹³⁴ Şahyar, *Kütüb-i Sitte*, 70; Nesâî, *es-Sünen*, 147-148.

¹³⁵ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 119; Nesâî, *es-Sünen*, 147-148.

¹³⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1006; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 119.

¹³⁷ M. Yaşar Kandemir, "Es-Sünen", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/147-148.

¹³⁸ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 119.

¹³⁹ Şahyar, *Kütüb-i Sitte*, 71.

¹⁴⁰ Nesâî, *es-Sünen*, 147-148.

¹⁴¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 120; Şahyar, *Kütüb-i Sitte*, 71.

II. BÖLÜM

2. SAHÎH-İ BUHÂRÎ VE SÜNEN-İ NESÂÎ'DE ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİ/MÂLÎ MUÂMELÂT İLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE METİN İNŞALARI

2.1. Özel Borç İlişkileri ile İlgili Rivayetler

Bu bölümde muâmelâtın özel borç ilişkileri kapsamına dahil olan on yedi tane örnek tespit edilmiştir.

2.1.1. Bey' Akdi/Alışveriş

Bey' arapça “عَبَا” fiilinden türemiş ve “bir şeyi satmak, para karşılığı vermek” anlamına gelmektedir.¹⁴² Bir hukuk terimi olarak alım-satım akdini ifade etmekte olup¹⁴³ şirâ ile eş anlamlı veya zıt anlamlı kullanımı mevcuttur.¹⁴⁴ İslam Hukuku terimi olarak “iktisâdî değeri olan ve kendisinden istifade edilebilen bir malın mülkiyetinin el değiştirmesini konu edinen, karşılıklı anlaşmayla oluşan bağlayıcı hukuki işlem”dir.¹⁴⁵

Mecelle'nin 105. maddesinde “malı, mala değişmek” diye açıklanmış olan bey'¹⁴⁶ Arapça sözlük anlamı olarak “değiş-tokuş” u ifade eder.¹⁴⁷

Bey' akdi bölümünde altı tane alt başlık oluşturulmuştur. Bunlar; yasak olan satış, ticaret yapmak maksadıyla çarşıya gitmek, trampa usulü satış, komisyonlu satış, arâyâ ve olgunlaşmamış meyve satışlarıdır.

2.1.1.1. Yasak Olan Satış

İslâm, müminlerin hayatını tanzim etmede kanun koyucu bir rolü olması hasebiyle birtakım kurallar koymuştur. Bunlar ibadet, sosyal hayat, helaller ve haramlar vb. hususlar hakkındadır. Yiyecekler ve alışveriş gibi Müslümanları ilgilendiren konular da bunlara

¹⁴² Sa'dî Ebû Habîb, *Kamûsü'l-fikhî ve lügaten ve istilâhen* (Sûriye: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 1/44; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrût-Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1426/2005), 1/705; Zebîdî, 20/365; Kadir Güneş (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), “bya”, 108.

¹⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/108; Ali Bardakoğlu, “Bey’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/13-19.

¹⁴⁴ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1414/2001), “bya” 8/23.

¹⁴⁵ Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 313.

¹⁴⁶ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 279; Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982), 29.

¹⁴⁷ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el Cevherî, *Müntehibü min sıhâhi'l-cevherî*, ts., 456; Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, 37.

dahildir. Allah ve Resûlu yenilip içilmesi yasak olan şeylerin alım-satımına da bir sınır koymuştur. Aşağıda verilecek örnek bunlardan biridir.

2.1.1.1.1. Buhârî Rivâyeti

Câbir b. Abdillâh'ın (öl. 78/697) Rasûlullâh'tan (s.a.s) işittiğine göre fetih zamanı Mekke'deyken Hz. Peygamber şarap, ölen hayvan, domuz ve putların satışını yasaklamıştır. Bunun üzerine Allah Resûlu'ne "ölen hayvanın içyağı hususunda görüşünüz nedir? Çünkü o gemileri sıvamada, derileri yağlamada ve insanları aydınlatmada kullanılır." diye soruldu. Hz. Peygamber içyağının haram olduğunu ifade etmiş binaen "Allah onları kahretsin" buyurmuş Allah'ın Yahûdîlere içyağını haram kılmasına rağmen onların bunu güzelleştirip sattıklarını, sonrasında da parasını yediklerini açıklamıştır.¹⁴⁸

2.1.1.1.2. Nesâî Rivâyeti

Câbir b. Abdillâh (r.a) Mekke'nin Fethi sırasında Mekke'de iken Hz. Peygamber'den şöyle işitmiştir: "Allah ve elçisi şarabı, ölen hayvanı, domuzu ve putları satmaktan sizi nehyetmiştir."akabinde peygambere "Ey Allah'ın Resûlu ölü hayvanın içyağı hakkında ne düşünürsünüz? Onunla gemiler sıvanır, deriler yağlanır ve insanlar aydınlanır" diye soru yöneltilince Hz. Peygamber (ölen hayvanın) içyağının haram olduğunu buyurmuş ve Allah'ın Yahûdîlere içyağını haram kıldığını fakat onların bu yağı güzelleştirip sattıkları ve sonrasında da onun parasını yediklerini açıklamıştır.¹⁴⁹

Bir sonraki babta ise Semûre'nin (ö. 60/680) içki sattığı bilgisi Hz. Ömer'e ulaşmış o da ağır bir dille Semûre'yi eleştirmiş ve üst metinde bulunan Allah Resûlu'nün ifadesini aktarmıştır.¹⁵⁰

2.1.1.1.3. Metin İnşası

Tablo 1: Yasak Olan Satış

	Buhârî ve Şerhi			Nesâî ve Şerhi		
Olay	Murdar	hayvanın	içyağı	Murdar	hayvanın	içyağı
	satışı			satışı		

¹⁴⁸ Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahîh* (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Buyû", 112 (No. 2236); "Tefsir", 6 (No. 4633).

¹⁴⁹ Nesâî, "Fer' ve'l-Atîra", 8 (No. 3256); "Buyû", 93 (No. 4669).

¹⁵⁰ Nesâî, "Fer' ve'l-Atîra", 9 (No. 4257).

Zaman	630 senesi Ramazan ayı ¹⁵¹	630 yılı Ramazan ayı ¹⁵²
Mekân	Mekke	Mekke
Şahıs/Şahıslar	Yahûdîler	Yahûdîler
Nesne	İçyağ, domuz, heykel ve içki	İçyağ, domuz, heykel ve içki
Sahâbî Ravîsi	Câbir b. Abdillâh	Câbir b. Abdillâh

Nesâî ve Buhârî'nin rivâyetindeki senetlerde sahabî ravileri aynı olup metinleri birbiriyle örtüşmektedir. Metinde geçen "يستصبح بها الناس" ifadesinin onu geceleyin aydınlanmada kullanmalarını, "جملوه" ibaresi ise içyağını eritip yağın çıkarmalarını,¹⁵³ "قاتل" ise laneti ifade etmektedir.¹⁵⁴ Meyte; eceliyle veya meşru olmayan şekilde ölen hayvandır.¹⁵⁵ Dinin emrettiği şekilde boğazlanmadan ölen hayvan murdar kabul edilmektedir. Hadisteki ifade bu manayı kastetmektedir. Sanem ise; taş, tahta veya madenden yapılmış heykeldir.¹⁵⁶ İnsanlar o dönemde bu tür heykellerin kendilerini Allah'a yaklaştırdığına inanıyorlardı.

Necis bulaşmış yağların yenilmesi haricinde farklı alanlarda kullanımıyla ilgili mezhepler ihtilaf etmiş ve Şâfi mezhebi bu hususa cevaz vermiştir. Hanbelî mezhebi caiz olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁷ Mâlikî mezhebine göre necis olan yağın satışı haram olmakla beraber sabun yapımının veya ışıktandırmada kullanımının caiz olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵⁸

Elde edilen bilgiler ışığında hadis metnimiz şu şekildedir:

Câbir b. Abdillâh (r.a) 630 yılı Ramazan ayında Mekke'de iken Rasûlullâh'tan (s.a.s) şöyle işitmiştir: "Allah ve Resûlu şarâbın, ölen hayvanın içyağının, domuzun ve putların satışını yasaklamıştır." "Ey Allah'ın Resûlu! Ölen hayvanın içyağı hakkında görüşünüz nedir? Bu içyağları ile gemiler cilalanır, deriler yağlanır ve insanlar onunla geceleyin aydınlanır" diye Hz. Peygamber'e sorulmuş kendisi "böylesi yağları satmak haramdır" buyurmuş ve "Allah Yahûdîlere lanet etsin! Allah onlara murdar hayvanın içyağını haram kıldığında bu yağı eritip güzelleştirip sattılar ve o parayı da yediler" diye eklemiştir.

¹⁵¹ Ebû Muhammed Bedruddîn el Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.), 12/54.

¹⁵² Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ* (Mekke: Dâru'l-Mî'racü'd-Düveliyeti, 1416/1996), 33/53.

¹⁵³ Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/242.

¹⁵⁴ Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü Sindî*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiye, 1406/1986), 7/177; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/56.

¹⁵⁵ Kâhire Arap Dil Kurumu, 3/891.

¹⁵⁶ Kâhire Arap Dil Kurumu, 1/526.

¹⁵⁷ Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/241.

¹⁵⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/147.

Örnekte iki eserde geçen rivâyet karşılaştırılmış, ifadeler daha açık ve anlaşılır hale getirilmiştir. Metindeki ifadeden ölen hayvanın içyağı satışı şeklinde anlaşılan ibare İslâmî usûle uygun kesimi yapılmayan hayvan olarak açıklanmıştır. Dolayısıyla hadiste geçen murdar ölen hayvanın içyağıdır. Yine içyağını güzelleştirmelerinden maksadın onu eritmeleri kastedilmektedir. Buradan hareketle Allah Resûlu'nün içyağı satışını yasaklamasının sebebi ortaya çıkmaktadır. Buhârî'nin vermiş olduğu diğer tarikte Hz. Peygamber'in buyurduğu son ifade aktarılmıştır.

2.1.1.2. Ticaret Yapmak Maksadıyla Çarşıya Gidilmesi

2.1.1.2.1. Buhârî Rivâyeti

Abdurrahman b. Avf'ın (öl. 32/652) anlattığına göre Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber Sa'd b. Rabî' (öl. 3/625) ile Abdurrahman'ı (r.a.) birbirine kardeş kıldı. Sa'd Abdurrahman'a "Ensar'ın mal yönünden en zengini benim, malımın yarısını sana verebilirim; yine hangi eşimi beğenirsen onu seninle evlendiririm" demiş, fakat Abdurrahman (r.a) bu teklifi reddedip ona ticaret yapılan bir çarşı olup olmadığını sormuştu. Sa'd ise Kaynukâ' kabilesinin çarşısı olduğunu söyledi. Bunun üzerine Abdurrahman oradan peynir ve yağ getirdi. Sonrasında da ara sıra gitmeye devam etti. Bir müddet sonra Abdurrahman Hz. Peygamberi ziyaret etti. Üzerinde evliliğe mahsus olan sarı bir leke vardı. Hz. Peygamber ona "bir izdivaç yaptın mı?" diye sormuş ve ondan evet cevabını almıştı. Daha sonra kimle evlendiğini sormuş ve Ensardan bir kadınla evlendiğini öğrenmişti. Yine ne kadar mehir verdiğini sormuş Abdurrahman (r.a) "altından bir çekirdek" demişti. Buna mukabil Allah Resûlu Abdurrahman'a bir koyun da olsa kesip yemek vermesini öğütlemiştir.¹⁵⁹

2.1.1.2.2. Nesâî Rivâyeti

Enes b. Mâlik'ten (öl. 73/911-912) gelen rivâyete göre, Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra Ensarla Kureyşliler arasında kardeşlik anlaşması yaptı. Sa'd b. Rabî ile Abdurrahman b. Avf bu anlaşma ile kardeş olanlardandı. Sa'd Abdurrahman'a "malımı ikimiz aramızda paylaşıyoruz, ayrıca iki tane eşim var onlardan hangisini seversen onu boşarım, sana helal olunca sen evlenirsin" diyerek bir teklifte bulunmuş; fakat Abdurrahman Allah'tan onun malını ve ailesini bereketli kılmasını dilemiş ve kendisine çarşının yerini söylemesini istemişti. Sonrasında çarşıya gitmiş yağ ve peynirle dönmüştü. Abdurrahman b. Avf 'ın

¹⁵⁹ Buhârî, "Buyû", 1 (No.2048, 2049); "Menâkibü'l-ensâr", 3 (No. 3780), 50 (No. 3937); 'Nikâh', 7 (No. 5072), 49 (No. 5148); 'Edeb', 67 (No. 6082); "Daavât, 53 (No. 6387)".

üzerinde sarı bir leke olduğu halde Hz. Peygamber kendisini görmüş ve ona bu durumu sormuştur. Abdurrahman “Ensârî bir kadınla evlendiğini” ifade edince Allah Resûlu ona bir koyun kesmek suretiyle yemek vermesini buyurmuştur.¹⁶⁰

2.1.1.2.3. Metin İnşası

Tablo 2: Ticaret Yapmak Maksudıyla Çarşıya Gidilmesi

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Abdurrahman b. Avf'ın Sa'd b. Rabi'ye pazar yerini sorması	Abdurrahman'ın Sa'd b. Rabi'ye pazar yerini sorması
Zaman	Muâhât, Medine'ye yerleştikten beş ay sonra Mescid-i Nebevî inşa edilirken (622) ¹⁶¹ yapılmıştır. 622-625 yılları arasında olay vuku bulmuştur.	-
Mekân	Medine'de bulunduğu Yahûdîlerin Kaynukâ' Çarşısı ¹⁶²	-
Şahıs/Şahıslar	Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Rabi', Abdurrahman'ın hanımı Ebû'l-Hayser'in kızı, ¹⁶³ Hz. Peygamber	Abdurrahman b. Avf, Abdurrahman'ın hanımı Ebu'l-Hayser'in kızı, ¹⁶⁴ Sa'd b. Rabi', Hz. Peygamber
Nesne	Yağ, peynir, altından bir çekirdek ve koyun	Yağ, peynir, altın, koyun
Sahabî Ravîsi	Abdurrahman b. Avf, İbrahim b. Abdurrahman b.	Enes b. Mâlik

¹⁶⁰ Nesâî, “Nikâh”, 67 (No. 3351), 74 (No. 3372), 75 (No. 3373), 84 (No. 3388).

¹⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/163; Hüseyin Algül, “Muâhât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/306-307.

¹⁶² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/163.

¹⁶³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/154.

¹⁶⁴ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 28/57.

Muâhât; sözlükte uhuvve kökünden “kardeşlik ve kardeş bağı”¹⁶⁵ anlamına gelmekte olup mufaale babında iki kişinin yardımlaşma anlaşması ve nesebe bağı olan iki kardeş gibi örnekliğidir.¹⁶⁶ Kaynaklarda bu kardeşlik anlaşmasının iki defa olduğu; birincisinin Mekke’de ikincisinin ise hicretten sonra Medine’de Mescid-i Nebevî’nin inşası sırasında yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁶⁷ Hz. Peygamber yapmış olduğu bu anlaşmayla hicretten sonra oluşabilecek sosyokültürel sorunlara çözüm üretmiş, toplumun birlik beraberliğini sağlamaya imkan tanımış, Medine’ye gelen muhacirin kendisini mahzun hissetmesinin önüne geçecek adımları atmıştır.¹⁶⁸

Mehirle ilgili mezheplerin farklı görüşleri bulunmakla birlikte asgari miktarın Hanefiler için on dirhem,¹⁶⁹ Mâlikîler için dört dirhem olduğu,¹⁷⁰ azamî tutarın ise belirlenmediği aktarılmıştır. Yine Hanbelî ve Şâfi fakihlere göre asgari ve azami bir mehir tutarı belirlenmemiş, mülkiyete dahil olan her türlü şeyin olabileceği görüşü benimsenmiştir.¹⁷¹

Rivâyette geçen " نواة " ibaresi “çekirdek” anlamında olup beş dirhem¹⁷² veya dört dinar olduğu belirtilir.¹⁷³ Çoğunluğun kabul ettiği görüş beş dirhem olmasıdır. Dirhemın gümüş olduğunu kabul edilirse bugünkü anlamda beş dirhemın 14,85 gram gümüş olduğu söylenebilir.¹⁷⁴ Yine hem Buhârî hem Nesâî’nin metninde Abdurrahman’ın üzerinde "evliliğe mahsus sarı bir leke" bulunduğu geçmektedir. Fakat *es-Sünen*’in bir tarikinde za’ferân yani safran ifadesi yer almaktadır. "Kaynukâ' çarşısı" ise Buhârî’nin vermiş olduğu farklı bir metinde tespit edilmiştir. Sa’d b. Rabi’nin hanımlarından birisi Amr b. Hazm’ın kız kardeşi

¹⁶⁵ Güneş, “uhv”, 18.

¹⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/163.

¹⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/163; Algül, “Muâhât”, 30/308-309.

¹⁶⁸ Algül, “Muâhât”, 30/308-309.

¹⁶⁹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'* (y.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1406/1986), 2/275; Muhammed Mehdi Aksoy, “Mezhepler Arası Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Mehir”, *Mizânü'l-Halk: İslamî İlimler Dergisi*, (2022), 419.

¹⁷⁰ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât* (y.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 469-470; Aksoy, “Mezhepler Arası Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Mehir”, 419.

¹⁷¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/49-50.

¹⁷² İbn hacr, *Fethü'l-bârî*, 1/200; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/164; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiye, 1406/1986), 6/120; Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*, 28/57; Sindî, *Hâşiyetü Sindî*, 6/120.

¹⁷³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/164; Sindî, *Hâşiyetü Sindî*, 6/130.

¹⁷⁴ Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 368-371.

Amra binti Hazm¹⁷⁵ diğeri ise Habîbe binti Zeyd b. Ebû Zuhayr'dır.¹⁷⁶ Muâhat'ın 622 yılında Mescid-i Nebevî'nin inşası sırasında yapılması ve Sa'd b. Rabi'nin 625 yılında vefat etmesinden hareketle Abdurrahman b. Avf ile aralarında geçen diyalogun 622-625 yılları içerisinde olduğu sonucu çıkarılabilir. Hadis metninin konuya uygun olan kısmı Abdurrahman'ın "bana çarşının yerini söyler misin" ifadesidir. Buradan hareketle Abdurrahman b. Avf'ın ailesinin iâşesini karşılamak için çarşıya/pazara gidip bir şeyler satın aldığını söylemek doğru olacaktır. Abdurrahman o dönemde maddi durumu iyi olmayan biriydi. Fakat zamanla ticaretle uğraşarak malını çoğaltmış zenginleşmiştir.¹⁷⁷ Buhârî'den nakledilen tariklerin birinde bulunan "حميد سمعت انساً" ibaresinin tedlis olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸ Yine Buhârî'nin Nikâh bölümünde geçen rivâyetinde "بشاشة العرس" ibaresinde tashîf olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁹

Elde edilen bilgiler ışığında rivâyet tekrar değerlendirildiğinde ortaya çıkan metin inşası şu şekildedir:

Nakledilen bilgilere göre Hz. Peygamber Medine'ye göç ettikten beş ay kadar sonra (622) Mescid-i Nebevî'nin inşası sırasında Ensârla Muhâcir arasında kardeşlik anlaşması yapmıştır. Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Rabi' de bu anlaşmaya dahil olanlardandı. Sa'd Abdurrahman'a "benim çokça malım var aramızda bölüşürüz, ayrıca iki hanımım var hangisini istersen boşayım sana helal olduğunda (iddeti bittiğinde) onunla sen evlenirsin" diye bir teklifte bulunmuş Abdurrahman ise "Allah malını da aileni de bereketlendirsin ancak sen bana çarşının yerini söyle" sözleriyle teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine Sa'd b. Rabi' Medineli Yahûdîlerin olduğu Kaynukâ' çarşısının yerini göstermiş Abdurrahman da oraya gitmiş, ailesi için iç yağ ve peynir satın almıştır. Kendisinin çarşıya gidişleri arka arkaya tekrarlanmıştır. (O kadar ki ticaret yaparak servetini çoğaltmış ve malınıda İslâm yolunda harcamaktan çekinmemiştir.)¹⁸⁰ Bir gün Abdurrahman b. Avf üzerinde sarı bir leke varken Hz. Peygamber'e gelmiş, Allah Resûlu ona "evlendin mi?" diye sormuş o da "evet" cevabını vermiştir. Akabinde Resûlullah kimle evlendiğini sormuş Abdurrahman Ensârdan Ebû'l-Hayser'in kızıyla evlendiğini söylemiştir. Yine Nebî (s.a.s.) mehir olarak ne verdiğini sormuş muhatabı beş dirhem (14,85 gr) gümüş bağışladığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) bir koyun kesmek suretiyle düğün yemeği vermesini tavsiye etmiştir.

¹⁷⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 1/279, Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/154.

¹⁷⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/154.

¹⁷⁷ Ahmet Önkâl, "Abdurrahman B. Avf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/157-158.

¹⁷⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/154.

¹⁷⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/138.

¹⁸⁰ Önkâl, "Abdurrahman B. Avf", 1/157-158.

Her iki rivâyetin tüm tarikleri bir araya getirildiğinde bazı metinlerde bir kısmın zikredilmediği tespit edilmiştir.¹⁸¹ Bir rivâyette sadece Abdurrahman ile Sa'd arasında geçen kısım bir başkasında ise Abdurrahman b. Avf'ın evliliği verilmiştir. Bunların bazısında Muâhât'ın "Medine'ye geldikten sonra" kısmı bulunmamaktadır. Buhârî'nin Nikâh bölümünde geçen rivâyetinde ise "sarı leke" ifadesi geçmeyip, "evliliğe mahsus bir leke" ibaresi vardır. Sa'd b. Rabi'nin "hanımlarından hangisini istersen onu boşayım, iddeti bittiğinde sen evlen" ifadesi râvîlerin bir tasarrufu olabilir.¹⁸² Rivâyette geçen "iddet" ifadesinin idrac olduğu söylenebilir.¹⁸³ Nesâî'nin tarikleri tek bir sahâbe ravisi olan Enes b. Mâlik'ten gelmesine rağmen metinlerin çoğu ihtisâr olarak nakledilmiştir. Bu durum Enes b. Mâlik'in olayı başkaca kimselerden dinlemesiyle açıklanabilir. Buhârî'de ise Abdurrahman b. Avf'ın bizatihi aktardığı metin daha isabetli gözükmetedir.

2.1.1.3. Trampa Usûlü Satış

Arapça "قيض" fiilinden türeyen mukâyeda sözlükte "malın malla değişimini"¹⁸⁴ fıkıhta ise "ücret olmaksızın malın malla değişimi şeklindeki trampa akdini"¹⁸⁵ ifade etmektedir. Bu usulle insanlar ücretsiz bir şekilde istedikleri ürünü herhangi bir ürünle değiş-tokuş yapabilmektedir. Rivâyette doğrudan ilgili olan ariyye ve müzâbene terimlerini de açıklamak isabetli olacaktır. Ariyye çoğulu arâyâ "satmak için kenara ayrılan hurma ağacı"¹⁸⁶ iken müzâbene "iyice olmuş kuru hurmanın yaş/taze hurmayla değiş-tokuş usulü satılmasını"¹⁸⁷ beyan etmektedir.

2.1.1.3.1. Buhârî Rivâyeti

Ebû Saîd el-Hudrî (öl. 74/693-964) ve Ebû Hüreyre'den (öl. 58/678) gelen rivâyete göre Allah Resûlu (s.a.s) Hayber'e bir kişi görevlendirmiş, o kimse Hayber'den cenîb cinsi hurma getirmiştir. Hz. Peygamber o şahsa Hayber'in tüm hurmalarının bu şekilde olup

¹⁸¹ Nesâî, "Nikâh", 64 (No. 3351), 74 (No. 3372), 75 (No. 3373).

¹⁸² Fikret Özçelik, "Ensar-Muhacir Kardeşliğinde Evlilik Meselesi: Sa'd b. Rebî' ve Abdurrahman b. Avf İle İlgili Rivayetin Tahlili", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 16.

¹⁸³ Özçelik, "Ensar-Muhacir Kardeşliğinde Evlilik Meselesi: Sa'd b. Rebî' ve Abdurrahman b. Avf İle İlgili Rivayetin Tahlili", 15.

¹⁸⁴ Sa'di Ebû Habîb, 1/312; Kâhire Arap Dil Kurumu, 2/770; Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, 3/1885.

¹⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/110-114; Aybakan, "Trampa", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/305-306.

¹⁸⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 4/45; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/194; Halit Ünal, "Arâyâ", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/337.

¹⁸⁷ Celal Yeniçeri, "Müzâbene", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları) (Erişim 09 Mart 2023), 32/232-233.

olmadığını sormuş ondan “biz bu çeşitten bir ölçek alıp iki ölçekle veya iki ölçek alıp üç ölçekle değiştiriyoruz” cevabını alınca, bu şekilde yapmamalarını önce cem’ türü hurmayı satmalarını sonra cenîb türü hurmayı parayla almalarını buyurmuştur.¹⁸⁸

Ebû Saîd’in tek olarak naklettiği rivâyette “cem’ türü hurmalarını bir ölçeğe karşılık iki ölçek olarak değiştirdikleri” geçmektedir. Yine Ebû Saîd’in Vekâle kitabının 11. bâbında Bilal’in (r.a) Hz. Peygamber’e bernî türü hurma getirdiği kaydı vardır. Buhârî’nin Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla gelen bir rivâyetinde Allah Resûlu’nün Hayber’e gönderdiği kişinin Ensardan Adiyy oğullarının kardeşi olduğu geçmektedir.¹⁸⁹

2.1.1.3.2. Nesâî Rivâyeti

Ebû Hüreyre’den (r.a) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.s) Hayber’e bir kişi görevlendirmiş o da gittiği yerden Hz. Peygamber’e cenîb türü hurma getirmişti. Allah Resûlu Hayber’in tüm hurmalarının böyle olup olmadığını sorunca o şahıs bu şekilde olmadığını iki ölçeği bir ölçekle, üç ölçeği iki ölçekle değiştirdiklerini beyan etmiştir. Hz. Peygamber “bu şekilde yapma! Elde ettiklerini sattıktan sonra cenîb türünü parayla al” buyurmuştur.¹⁹⁰

2.1.1.3.3. Metin İnşası

Tablo 3: Trampa Usûlü Satış

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Cinsleri farklı olan ürünlerin alışverişi	Cinsleri farklı olan ürünlerin alışverişi
Zaman	629 yılı Hayber Savaşı sonrası	-
Mekân	Hayber, Medine	Hayber, Medine
Şahıs/Şahıslar	Hz. Peygamber ve Sevâd b. Ğaziyye	Hz. Peygamber ve Ensârdan Adiyy oğullarının kardeşi Sevâd b. Ğaziyye ¹⁹¹
Nesne	Cenîb, bernî ve cem' cinsi	Cenîb ve cem' cinsi hurma

¹⁸⁸ Buhârî, “Buyû”, 20 (No. 2080), 89 (No. 2201); “Vekâlet”, 3 (No. 2302); “Vekâlet”, 11 (No. 2312).

¹⁸⁹ Buhârî, “İ’tisâm”, 20 (No. 5350).

¹⁹⁰ Nesâî, “Buyû”, 41 (No. 4556).

¹⁹¹ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 34/320.

	hurma
Sahâbî Ravîsi	Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Ebû Hüreyre Hüreyre

Bernî; yuvarlak ve sarı bir hurma cinsidir.¹⁹² Cem'; insanların rağbet etmediği bir hurma türüdür.¹⁹³ Cenîb; hurma çeşitleri içerisinde iyi bir cinstir.¹⁹⁴ Hz. Peygamber tarafından Hayber'e gönderilen kişi Sevâd b. Ğaziyye'dir.¹⁹⁵ Kötü, kalitesiz hurma cinsinin hepsini ve iyi olan cinsi satmalarını Hz. Peygamber söylemiştir.¹⁹⁶ Hayber fethi miladî 629 yılında gerçekleştiğinden ve o dönemde Resûlullah (s.a.s) Medine'de bulunduğundan rivâyette geçen olay Medine'de vaki olmuştur.

Hayber, arazisinin verimliliği ve su kanallarının çokluğuyla bilinmektedir.¹⁹⁷ Ticaret merkezi olması nedeniyle sebze ve meyvenin yanı sıra ziynet eşyaları, silah, bal ve şarap satılmaktadır.¹⁹⁸ Hayberlilerin zirai işlerde ileri düzey bilgilere sahip olmaları¹⁹⁹ ve Müslümanların arazi ekip biçme hususunda yetersiz durumlarından ötürü Hz. Peygamber Hayber'i fethettikten sonra hurma bahçeleriyle ilgilenmeleri ve çıkan mahsulün yarısı Müslümanların olması şartıyla orada yaşamalarına müsaade etmiştir.²⁰⁰

Cinsleri aynı fakat ölçüleri farklı olan böylesi alışverişi İmam Mâlik (öl. 179/795) ve İmam Şâfiî (öl. 204/820) caiz görmemiştir. Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ise uygun görmüştür. Bu ihtilafın sebebi kiloları eşit olmayan hurmaların ribaya girme endişesidir.²⁰¹

Şerhlerden elde edilen bilgilerle rivâyetin metin inşası şöyle yapılabilir: Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiğine göre Resûlullah Ensârdan Adiyy oğullarının kardeşi olan Sevâd b. Ğaziyye'yi Hayber savaşından (629) sonra oraya vali olarak görevlendirmiş,²⁰² o da gelirken Hz. Peygamber'e cenîb adlı hurma getirmiştir. Nebî (s.a.s) Sevâd'a "Hayber'in hurmalarının tümü böyle midir?" diye sormuş, o da "hayır, biz bu şekilde iyi olan hurmaları iki ölçüğe mukâbil bir ölçek alırsınız" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Allah Resûlu "böyle

¹⁹² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/149.

¹⁹³ Süyûtî, *Zehri'r-rubâ ale'l-müctebâ*, 7/272; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/196.

¹⁹⁴ İbn hacer, *Fethü'l-bârî*, 4/400.

¹⁹⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/9, 25/66.

¹⁹⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/196.

¹⁹⁷ Muhammed Hamidullah, "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/20-22.

¹⁹⁸ Hamidullah, "Hayber", 17/20-22.

¹⁹⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 476.

²⁰⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 494.

²⁰¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/159.

²⁰² Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî İbn Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcûd (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1415/1994), 2/590.

yapmayın, önce cem' türü hurmayı satın sonra cenîb olanı paranızla alın" buyurmuştur. Hz. Peygamber farklı cins ürünlerin bu şekilde alınıp satılmasının faiz olduğunu da belirtmiştir. Bu örnekte Hayber'den Allah Resûlu'ne hurma getiren kişi tespit edilmiş ve vakıanın ne zaman gerçekleştiği açığa çıkarılmıştır.

2.1.1.4. Telakki'r-Rukbân

"سمسر" kökünden türeyen simsar sözlükte "alıcı ile satıcıya aracılık eden kimse"²⁰³ demektir. İnsanlar müşteriyi mala, satıcıyı da ücrete yönlendireni "dellâl" olarak ta isimlendirmişlerdir.²⁰⁴ Alışverişte ise alıcı ile satıcıya mal üzerinden ücretli veya ücretsiz aracılık eden kişidir.²⁰⁵ Satılmak üzere pazara mal getireni yolda karşılayıp ürünü piyasaya sürmeden satın almak "telakki'r-rukban" olarak nitelendirilir.²⁰⁶ Örnek teşkil eden rivâyette ise simsarın/komisyoncunun henüz pazara ulaşmadan malını/mebî'ni köylü kimseden alıp satması aktarılacaktır.

2.1.1.4.1. Buhârî Rivâyeti

Abdullâh b. Ömer'in (öl. 73/693) naklettiğine göre kendileri Resûlullah hayatta iken deve sahibi tüccardan gıda satın alıyorlardı. Sonrasında Allah Resûlu onlara yiyecek satılan yere intikal edilinceye kadar ürünlerin alışverişinin denetlenmesi için görevli göndermiş ve onları bu durumdan men etmiştir.²⁰⁷ İlgili rivâyette Nebî (s.a.s) şehirlinin bedevî adına satış yapamayacağını da bildirmiştir. Konuyla ilgili olarak başka bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s) "Ticâret için gelen tacirleri yolda karşılamayın" buyurmuştur.²⁰⁸

2.1.1.4.2. Nesâî Rivâyeti

Abdullah b. Ömer'den (r.a) gelen rivâyete göre kendileri Hz. Peygamber zamanında satış için pazara götürülen ürünleri yolda iken ölçmeden satın alıyorlardı. Bunun üzerine

²⁰³ Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî, Mahmut Muhammet et-Tanâhî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979), 2/300; Sa'di Ebû Habîb, "simsâr" 1/183; Ahmed Muhtâr Abdulhamîr Ömer, "simsâr" 2/1107; Kâhire Arap Dil Kurumu, "simsâr" 1/448; Zebîdî, "simsâr" 12/86.

²⁰⁴ Sa'di Ebû Habîb, "simsâr" 1/183; Zebîdî, "simsâr" 12/86; Yusuf Halaçoğlu, "Dellâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/9/145-146.

²⁰⁵ Sa'di Ebû Habîb, 1/183.

²⁰⁶ Yusuf Balta, "Telakki'l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılamak) Hadisinden Çıkarılan Fıkhi Hükümler", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2023), 66.

²⁰⁷ Buhârî, "Buyû", 49 (No. 2123), 72 (No.2166); "İcâre", 14 (No. 2274).

²⁰⁸ Buhârî, "Buyû", 64 (No. 2150), 68 (No. 2158).

Allah Resûlu ürünlerin pazara nakledilmeden satışını yasaklamıştır.²⁰⁹ Rivâyetle ilgili olarak farklı bir tarikte Resûlullah (s.a.s) aile efradından biri dahi olsa şehirlinin köylü adına ürününü satmasını menetmiştir.²¹⁰ Abdullah b. Ömer'den gelen metinlerin bir kısmında Hz. Peygamber'in denetleme için görevli tayin ettiği diğerinde ise bu işten kendisi menettiği geçmektedir.

2.1.1.4.3. Metin İnşası

Tablo 4: Telakki'r-Rukbân

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Pazara intikal etmeden ürünü almak	Piyasaya sürülmeden önce ürünü almak
Zaman	-	-
Mekân	Medine	Medine
Şahıs/Şahıslar	Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber	Abdullah b. Ömer ve Hz. Peygamber
Nesne	Tahıl	Tahıl
Sahâbî Ravîsi	Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas

Abdullah b. Ömer (r.a) milâdî 613 yılında dünyaya gelmiş olup, rivâyette kendisi için pazara giden ürünleri oraya nakledilmeden aldıklarını ifade etmiştir. Buna göre İbn Ömer (r.a) Mekke'den Medine'ye hicret edildiğinde dokuz yaşında olmaktadır. Rivâyette geçen olayın Medine'deyken olma ihtimali daha yüksektir.

Hadiste geçen mücâzefe ibaresi "bir şeyi ölçmeden, tartmadan satmak ya da almak"²¹¹ demektir. Allah Resûlu'nün malın pazara nakledilmeden simsarlık yapmayı nehyetmesinin sebebi; ürünün kabz edilmeden bir başkasına satılmak istenmesidir. Zira *Câmiü's-sahih*'in buyû bölümünün 54. bâbında bulunan metinde İbn Abbas'a satın alınan maddeyi tamamen teslim almadan bir başkasına satmanın nehyi hakkında sorulmuş, o da ürünün tamamen kabz

²⁰⁹ Nesâî, "Buyû", 57 (No. 3605, 3606, 3607).

²¹⁰ Nesâî, "Buyû", 17 (No. 4495, 4496).

²¹¹ Muhsin Koçak, "Cüzâf", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/148-149.

ve tesellümü olmadan diğer bir kimseye satmanın, parayı para ile satmak anlamına geleceğini bu nedenle Hz. Peygamber'in bu nehyi koyduğunu aktarmıştır. Yine bu şekilde pazara nakledilmeden ürünün ucuz alınıp sonrasında pahalıya satılması, piyasayı kızıştırma, karaborsacılık vs. olacağından bu tür alışveriş yasaklanmıştır.²¹²

Telakki'r-rukbân hususunda İmam Mâlik (r.a) teslim alınmadan ürün satışını caiz görmüştür. Fakat Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî (r. anhüm) bu rivâyetin zahirine itibar ederek uygun görmemişlerdir.²¹³ Şehirlinin köylüye simsarlık etmesiyle ilgili olarak Ebû Hanîfe'nin (r.a) uygun gördüğü, İmam Şâfiî'nin ise mekruh olarak nitelendirdiği nakledilmiştir.²¹⁴

Yeni metin şu şekildedir: Abdullah b. Ömer'in naklettiğine göre Medine'de iken deve ile gelen tüccarlardan hububat alırlardı. Fakat sonrasında Hz. Peygamber onların tüccarlardan bu şekilde yolda alış-veriş yapmasını engellemiş, bu hususta bir memur tayin edip ticareti kontrol ettirmiş ve simsarlık yapmak maksadıyla henüz gelen ürün pazara intikal etmeden ve ürünü tamamen kabz ve tesellüm olmadan yapılan ticareti yasaklamıştır.

Bu örnekte Buhârî'nin yalnızca bir metninde Hz. Peygamber'in bu tür işleme engel koymak için memur tayin ettiği tespit edilmiştir. Abdullah b. Ömer'den gelen nakillerde satıcıları yiyecek gıda almak üzere karşıladıkları geçmektedir. Fakat diğer tariklerde bu kısım yoktur. Yine tüm metinler bir araya geldiğinde İbn Abbas'tan gelen tariklerle Allah Resûlu'nün koyduğu yasağın gerekçesi ortaya çıkmaktadır. Metinlerin farklı lafızlarla gelmesi manen rivâyet şeklinde nakledildiğinin göstergesidir.²¹⁵

2.1.1.5. Arâyâ Akdi

Sözlükte "عري" kökünden türeyen "عرايا" kuru hurmayla ağaç tepelerinde olan taze meyvenin tahmini ölçüyle satışdır.²¹⁶ Bu şekilde satışa "müzâbene" ifadesinin kullanımı yaygın olmakla birlikte özellikle ileride satmak veya hediye edilmek üzere ayrılan hurma ağacı için arâyâ kullanılmaktadır.²¹⁷ Hz. Peygamber böylesi usulle olan satışı yasaklamış fakat insanların aldıkları meyve karşılığında verecek paraları olmadığını belirtmeleri üzerine tahmini ölçek üzerinden alışverişini serbest kılmıştır.²¹⁸

²¹² Balta, "Telakkî'l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılamak) Hadisinden Çıkarılan Fıkhi Hükümler", 76.

²¹³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/165.

²¹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/183.

²¹⁵ Balta, "Telakkî'l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılamak) Hadisinden Çıkarılan Fıkhi Hükümler", 75.

²¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/45; Sa'di Ebû Habîb, 1/250; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/164; Ünal, "Arâyâ", 3/337.

²¹⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 4/390; Ünal, "Arâyâ", 3/337.

²¹⁸ Buhârî, "Buyû", 84.

2.1.1.5.1. Buhârî rivâyeti

Büşeyr, Sehl b. Ebî Hasmete'den (öl. 41/661) işittiğine göre Allah Resûlu taze meyveyle hurmanın alışverişini yasaklamış, ariyyede (satılmak için bırakılan ağaçlarda) ise onu alanların taze meyve olarak yemesi için kuru hurma nevinden tahmin etmeleri suretiyle bu alışverişe müsaade etmiştir. Süfyan b. Uyeyne (öl. 198/814) gençken Yahyâ'ya "Mekke ehlinin kendilerine Hz. Peygamber'in ariyye satışı için izin verdiğini" söylemiş Yahyâ ise "bunu Mekke'lilere bildiren şey nedir?" diye sormuş Süfyan Mekke'lilerin bu rivâyeti Câbir'den naklettiklerini bildirince Yahyâ sessiz kalmış bunun üzerine Süfyan (r.a) bu sözle Câbir'in Medine'li olduğunu belirtmek istediğini söylemiştir.²¹⁹

Bu iktibâsa ek olarak Zeyd b. Sâbit'ten (öl. 45/665) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s) arâyâ usulü satışı ölçü belirtmeden yapılmasına izin vermiştir.²²⁰ Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyette ariyye satışının sınırını Allah Resûlu'nün beş vesk olarak tahsis ettiği geçmektedir.²²¹

Buhârî bu rivâyetleri verdikten sonra "ariyyelerin tefsiri" isimli bir başlık açmış ve ariyyenin hurma ağacı sahibinin başkasına hediye olarak ayırdığı ağaç olduğunu fakat insanların bu hurmaları toplarken araziye zarar vermesinden dolayı kuru hurma karşılığı taze hurmayı alabilmelerini ifade ettiğini aktarmıştır.²²²

2.1.1.5.2. Nesâî Rivâyeti

Sâlim'in (r.a) babasından aktardığına göre Allah Rasulü taze meyveyle hurmayı değiştirerek alışveriş yapmayı yasaklamış, Abdullah b. Ömer (r.a) Zeyd b. Sâbit'ten "Hz. Peygamber'in arâyâ usulü satışa izin verdiğini" aktarmıştır.²²³

Zeyd b. Sâbit'in naklettiğine göre Resûlullah (s.a.s) Ariyye satışında tahmini olarak işlem yapılmasına ruhsat vermiştir.²²⁴ Bu konuda farklı tarihlerle gelen müteaddid rivâyet mevcut olup Hz. Peygamber'in Müzâbene usulü (taze olan hurmanın kuru hurmayla satılması aynı ölçüde alım satımı) satışı yasaklaması fakat arâyâ usulüne (birtakım kimselerin yiyebilmesi için ağaçta meyve bırakılması) müsaade etmesi geçmektedir. Yine Resûlullah (s.a.s) arâyâ'da beş veski aşmamayı şart olarak belirlemiştir.²²⁵

²¹⁹ Buhârî, "Buyû", 83 (No. 2191).

²²⁰ Buhârî, "Buyû", 82 (No. 2188).

²²¹ Buhârî, "Buyû", 83 (No. 2190).

²²² Buhârî, "Buyû", 84.

²²³ Nesâî, "Buyû", 32 (No. 4532).

²²⁴ Nesâî, "Buyû", 34 (No. 4539).

²²⁵ Nesâî, "Buyû", 32 (No. 4533), 34 (No. 4538), 35 (No. 4541).

2.1.1.5.3. Metin İnşası

Tablo 5: Arâyâ Akdi

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Tahmini olarak hurma satışı	Miktarı belli olmayan hurma satışı
Zaman	-	-
Mekân	-	-
Şahıs/Şahıslar	-	-
Nesne	Hurma, üzüm	Hurma, üzüm
Sahâbî Ravîsi	Sehl b. Ebî Hasmete (öl. 41/661), Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665), Enes b. Mâlik (öl. 93/711)	Sehl b. Ebî Hasmete Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer (öl. 73/693)

Burada Allah Resûlu'nün ifadelerinden şunu anlamak mümkündür: Herhangi bir hurma ağacından taze olanla kuru olan meyvenin aynı ölçekle satışı hurmanın ribevî ürünler arasında olması nedeniyle doğru görülmemiş²²⁶ fakat özellikle insanlara hediye edilmek üzere arâyâ diye adlandırılan ağaçlarda bu işleme izin verilmiştir. Yine insanların elinde alacakları hurmaya mukâbil bir semen bulunmaması da ruhsat verilmesi için gerekçelerden biridir.²²⁷ Bu durumda zaruret hasıl olmaktadır.

Sehl b. Ebî Hasmete (r.a) hem Nesâî'nin hem Buhârî'nin ortak sahâbe ravisi olmasına rağmen *Müctebâ*'da ilgili rivâyet ihtisâr olarak nakledilmiş Süfyan'ın aktardığı kısım verilmemiştir.²²⁸ İbn Hacer'in şerhinde Büşeyr kanalıyla Ebû Hasmete'den gelen rivâyetin mevkuf olduğu ifade edilmiştir.²²⁹ Burada iki farklı rivâyet birbirine tezat görünebilir. Fakat Hz. Peygamber'in kuru hurmayla yaş hurmayı değiştirme hususunda ruhsat vermesi maddi imkânı iyi olmayıp yanında ancak kuru hurması olanlar için geçerlidir.²³⁰

²²⁶ Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 141.

²²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/46; Ünal, "Arâyâ", 3/337.

²²⁸ Nesâî, "Buyû", 35 (No. 4542).

²²⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 4/389.

²³⁰ Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 141; Ünal, "Arâyâ", 3/337; Mehmet Gayretli - Zeynelabidin Hayat, "Arâyâ Satışının Faizin İletiyile Alakasına Farklı Bir Bakış", *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2020), 2; Yeniçeri, "Müzâbene", 32/232-233.

Bu hususta mezhep imamlarının farklı görüşleri olmakla birlikte arâyânın caiz olması için hurma alacak kişinin maddi imkânı olmayışı, kuru hurmanın ölçüyle yaş hurmanın ise tahminen verilmesi ve beş veskten az olması, alışverişin peşin olması ve sadece hurma üzerinden satış gerçekleşmesi şartları vardır.²³¹ İmam Mâlik (r.a) arâyâ konusunda hibe eden için bir ruhsat olduğunu ve tüm zahirelerde geçerli olduğunu ifade etmiştir. İmam Şâfî (r.a) ise bu tür satışı mecazen hibe görmüş ve sadece hurma ve üzüme cevaz vermiştir. Ebû Hanîfe (r.a) arâyânın hibe ifade ettiğini belirtmiştir.²³²

Elde edilen bilgiler ışığında metin şu şekildedir:

Hiz. Peygamber müzâbene usulü satışı ve olgunlaşmadan meyve satışını yasaklamış, ancak insanların ellerinde aldığı meyveye karşılık vereceği ücret bulunmaması durumunda ariyye satışına müsaade etmiştir. Ariyye ise yaş hurmanın kurduğunda kaç ölçek olacağı tahmin edilerek kuru hurma karşılığı alınmasıdır. Yine Allah Resûlu beş veski geçmemek üzere bu tür satışı sınırlandırmıştır. Veskin kaç kilograma tekabül ettiği hususunda ihtilaf oluşmuş fakat sâ' ölçüsü nisbetinde bir hesaplama yapılarak bir vesk için 122,4 kg olduğu ifade edilmiştir.²³³

Metinler mukayese edildiğinde Nesâî'nin rivâyeti ihtisâr olarak naklettiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum Nesâî'nin Sünen'ini fıkıh bablarına göre düzenlemiş olmasından ileri gelmektedir. Buhârî'nin metninin daha kapsamlı olduğu ifade edilebilir.

2.1.1.6. Olgunlaşmamış Meyve Satışı

Resûlullah (s.a.s) hayatta iken insanlar ağaç üzerinde meyveler olgunlaşmadan aralarında bir anlaşma ile alışveriş yapıyorlardı. Verilecek örnekte önceden yapılan bu anlaşma üzerine ağaçta bulunan meyveye bir araz dokunması sonucu insanların münakaşaya girişmeleri ve Hiz. Peygamber'in bu tür alışverişe yasak getirmesi geçmektedir.

2.1.1.6.1. Buhârî Rivâyeti

Zeyd b. Sâbit'ten (ö. 45/665) tahdis edildiğine göre Hiz. Peygamber zamanında insanlar meyvelerin alış-satışını yaparlardı. Alacak zamanı geldiğinde müşteri "meyveye duman geldi, hastalık hasıl oldu, meyvelerde işe yaramaz bir şey isabet etti" diyerek münakaşaya girişirlerdi. Allah Resûlu'nün yanında bu tartışmalar çoğalınca Hiz. Peygamber (s.a.s) onların bu sebeplerle husumetleşmesine dikkat çekerek, ağaçtaki meyvenin salâhı

²³¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/232; Ünal, "Arâyâ", 3/337.

²³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/232.

²³³ Cengiz Kallek, "Vesk", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

ortaya çıkıncaya kadar alım-satım yapmalarını yasaklamıştır. Zeyd b. Sâbit Allah Resûlu'nün bu şekilde yapmasını meşveret için olduğunu onların münakaşasına dikkat çekmek için yaptığını ifade etmiştir. Yine devamında Zeyd b. Sâbit'in oğlu Hârice babasının Süreyya yıldızı çıkıncaya kadar ve sarısı kırmızısından ayırt edilinceye kadar meyvelerini satmadığını ifade etmiştir.²³⁴

Câmiü's-sahih'in Buyû bölümünde bu rivâyetle bağlantılı olarak aynı babın altında üç hadis daha vardır. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in meyvelerin kızarıp olgunlaşıncaya kadar satışını yasakladığı geçmektedir.²³⁵

2.1.1.6.2. Nesâî Rivâyeti

Enes b. Mâlik'in (r.a) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) meyveleri ham şekilde satmayı yasaklamıştır. "Meyvenin olgunlaşması nasıl olur?" sorusuna Allah Resûlu kızarmasıyla belli olacağını belirtmiş ve "o meyveyi almasını Allah menedecek olsa kardeşinizin malını nasıl alabilirsiniz?" ihtarıyla onları uyarmıştır.²³⁶

Yine *Müctebâ*'da Ebû Sâid el-Hudrî'nin (r.a) aktardığına göre Resûlullah zamanında meyvesini satıp semenini aldıktan sonra malı ziyana uğrayan bir adamın borcu çoğalınca, Hz. Peygamber insanlardan tasadduk etmelerini rica etmiş onlar da yardım etmişler fakat borç bu verilen miktarla kapanmayınca Allah Resûlu "ne bulduysanız alın, bunun dışında bir şey istemeyin" buyurmuştur.²³⁷

2.1.1.6.3. Metin İnşası

Tablo 6: Olgunlaşmamış Meyve Satışı

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Bedeli alınan malın teslim edilememesi	Bedeli alınan malın teslim edilememesi
Zaman	-	-
Mekân	-	-
Şahıs/Şahıslar	-	-
Nesne	Hurma ağacı	-

²³⁴ Buhârî, "Buyû" 85, (No. 2193).

²³⁵ Buhârî, "Buyû", 85 (No. 2194, 2195, 2196); 87 (No 2198).

²³⁶ Nesâî, "Buyû", 29 (No. 4526).

²³⁷ Nesâî, "Buyû", 30 (No. 4530).

Sahâbî Ravîsi

Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Enes b. Mâlik, Câbir b. Ömer, Enes b. Mâlik, Câbir Abdillâh, Ebû Sâid el-Hudrî b. Abdillâh

Metinde belirtilen "تزهى" ibaresi hurmanın sararması veya kızarmasını kastetmektedir.²³⁸ Hadiste "اصاب الثمر الدمان" ifadesinde geçen duman ibaresi hurma kapçığının bozulması, çürümesi ve siyahlaşması anlamını taşımakla birlikte hurmanın çıkmadan önce ifsad olması demektir.²³⁹ Yine "عاهة" kelimesi de afetler ve hastalıklar anlamına gelmektedir. Meyvenin salâhı; olgunlaşması, tatlılığı ve acılığın gitmesi, sulu olması, yumuşaklığı ve renginin değişimi ile olur.²⁴⁰ Rivâyette olan "كالمشورة" ibaresinden maksat; insanlar arasında münakaşaya sebep olmasın diye meyveler olgunlaşmaya kadar alım-satım yapılmamasıdır.²⁴¹ Câbir'den nakledilen metinde "تشقق" ifadesinde yer alan "ح" nın yerine Müslim "و" harfini kullanarak nakletmiştir.²⁴² Allah Resûlu'ne soruyu soran kişinin kimliği hakkında bilgi olmamakla birlikte Buhârî'nin verdiği bir vecihte "Enes'e onun kızarması nasıl olur dedik" şeklindeyken diğerlerinde "denildi ki" ifadesiyle aktarılmıştır.²⁴³ Verilen rivâyetlerden, Hz. Peygamber'in bu tür satışa öncesinde izin verdiği fakat insanlar arasında husumete sebep olmasından mütevellit yasakladığı sonucu çıkarılabilir.²⁴⁴ Örnekte meyvelerin olgunlaşmadan önce alıcı ile belli bir miktara anlaşmasının yapılması fakat mahsûl zamanı geldiğinde ürünün yetişmemesi üzerine alıcı ile satıcı arasında münakaşalar çıkması ve bu nedenle Allah Resûlu'nün insanlar arasında davalar çıkacaksa böylesi satışı yasaklaması geçmektedir.

Yukarıda belirtilen satış türünü fakihlerden yalnızca Ebû Hanîfe (r.a) caiz görmüştür. Alimlerin çoğu meyve verebilecek duruma gelmeden satış olmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bunun sebebi ise Allah Resûlu'nün "eğer meyveyi Allah nasip etmezse kardeşinizden karşılığını nasıl alırsınız" cümlesine dayanmaktadır.²⁴⁵ Hurmalar olgunlaşmaya başlayınca İmam Şâfî (r.a) yalnızca o bahçenin ürününün satılabileceğini ifade ederken İmam Mâlik (r.a) diğer bahçelerdeki mahsulün de satılabileceği görüşünü benimsemiştir.²⁴⁶

²³⁸ Vellevî, *Zâhîretü 'l-ukbâ fî şerhi 'l-müctebâ*, 34/259.

²³⁹ Aynî, *Umdetü 'l-kârî*, 12/3.

²⁴⁰ Aynî, *Umdetü 'l-kârî*, 12/4.

²⁴¹ Aynî, *Umdetü 'l-kârî*, 12/4.

²⁴² Vellevî, *Zâhîretü 'l-ukbâ fî şerhi 'l-Müctebâ*, 34/259.

²⁴³ Vellevî, *Zâhîretü 'l-ukbâ fî şerhi 'l-Müctebâ*, 34/259.

²⁴⁴ İsmail Bilgili, "İslâm Hukukunda Ma'dum'un Satışı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 220.

²⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü 'l-müctehid ve nihâyetü 'l-muktesid*, 3/169.

²⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü 'l-müctehid ve nihâyetü 'l-muktesid*, 3/170.

Ortaya çıkan bilgiler doğrultusunda yeni metin şu şekildedir:

Zeyd b. Sâbit'in naklettiğine göre Hz. Peygamber zamanında insanlar olgunlaşmamış hurmaları alım-satım yaparlardı. Sonrasında hurmalar toplanıp alım zamanı geldiğinde müşteri: "meyveler çürüdü, hasta olmasına sebep olan afetler hasıl oldu" diyerek satıcıyla münakaşaya girişirlerdi. Allah Resûlu huzurunda bu davalar çoğalınca onlara hurma ağacı olgunlaşıp kızarmadığı sürece onu alıp satmayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber bu yasağı meşveret kabilinde yani onların birbirleriyle düşmanca tavırları nedeniyle uygulamaya koymuştur.

Buhârî'nin Zeyd b. Sâbit'ten gelen metni daha kapsamlı olup, yasağın niçin olduğuna açıklık getirmektedir. Nesâî'de bulunan nakillerde yine ihtisâr edilmiş ve sonuç cümlesi niteliğinde rivâyetler mevcuttur. Burada metinler karşılaştırılmış ve ibarelerden ne kastedildiği açıklanmıştır.

2.1.2. Selem Akdi

“سلم” kökünden türeyen lügatte “teslim etmek” anlamına gelen selem/selef İslâm hukuku kavramı olarak semenin peşin mebi'nin veresiye olmasını ifade eder.²⁴⁷ Selem akdi veresiye alış-veriş ile karıştırılmamalıdır. Burada belirtilen ücretin peşin verilip malın sonra teslim alınmasıdır.

2.1.2.1. Semen Peşin Mebi'nin Vadeli Olması

Vade'nin Arapça mukabili ecel olup, "bir şey için belli olan vakit, mühlet" anlamına gelmektedir.²⁴⁸ Belirli süre beklenecek olan satışta verilecek ücret, ödeme zamanı net olarak bilinmelidir.²⁴⁹

2.1.2.1.1. Buhârî Rivâyeti

İbn Abbas'tan (r.a) gelen rivâyete göre Allah Resûlu (s.a.s) Medine'de kaldığı zaman insanlar bir ve iki sene veya iki ve üç sene (ravi bu hususta şüpheye düştü.) va'deli hurma

²⁴⁷ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, 2/19; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 3/282; M. Talat Karaçizmeli, “İslâm Hukukunda Selem Akdi Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet Dergisi* 4 (1975), 3.

²⁴⁸ Abdullah Durmuş, “Vade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/415.

²⁴⁹ Sindî, *Hâşiyetü Sindî*, 7/290; Beşir Gözübenli, “İslâm Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem 1: Vadeli Satışlarda Vade Farkı Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997), 6.

alışverişi yaparlardı. Hz. Peygamber "Herhangi bir kimse hurmada selem/selef usulü satış yaparsa miktarı belli, ölçüsü belli şekilde yapsın" buyurmuştur.²⁵⁰

Selem bölümünün üçüncü babında Ebû'l-Mucâlid'in oğlu Muhammed peygamber zamanında sahâbilerin selem yoluyla alışveriş yaptıklarını öğrenmek kastıyla kendisinin Abdullah b. Evfâ'ya gönderildiğini; sorduğunda ise ölçüsü belli olmak suretiyle belli vadeye kadar buğday, arpa ve kuru üzüm için selem usulü alışveriş yapıldığını öğrendiği nakledilmektedir.

2.1.2.1.2. Nesâî Rivâyeti

İbn Abbas'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) Medine'ye geldiğinde insanlar selem suretiyle iki veya üç senelik hurma alışverişi yapıyorlardı. Resûlullah bunu yasakladı ve şöyle buyurdu: "Selef suretiyle kim alışveriş yapacaksa bilinen ölçek ve tartıyla yapsın."²⁵¹

2.1.2.1.3. Metin İnşası

Tablo 7: Semen Peşin Mebi'nin Vadeli Olması

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Mebi'nin vadeli teslimi	Mebi'nin vadeli teslimi
Zaman	-	-
Mekân	Medine	Medine
Şahıs/Şahıslar	-	-
Nesne	Hurma	Hurma
Sahâbî Ravîsi	Abdullah b. Abbas	Abdullah b. Abbas

el-Câmiü's-sahih'ten verdiğimiz tarikte İsmâil b. Uleyye'nin (ö. 193/809) "iki veya üç sene" ibaresi hakkında şüphesi varken *es-Sünen*'de böyle bir ibare ve ravî yoktur.

Alimler ölçülebilen her şeyde selem satışını uygun görmüşler fakat diğer mallarda - eşya ve hayvan gibi- olan alışveriş konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî (r. anhüm) eşya ve hayvanda selem olmasına caiz hükmünü vermişlerdir.²⁵² Yine ulemâ

²⁵⁰ Buhârî, "Selem", 1 (No. 2239).

²⁵¹ Nesâî, "Buyû", 63 (No. 4616).

²⁵² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/217.

bölgelerde uygulanan ölçü birimini selem satışı için şart koşmuşlardır. Örneğin; Hicaz için sa', Irak için kafiz ve Mısır için irdebtir.²⁵³

Sahâbî ravileri aynı olmakla birlikte metnimiz şu şekildedir:

Abdullah b. Abbas'ın naklettiğine göre Resûlullah Medine'de iken insanlar avans vermek suretiyle birkaç senelik hurma alımı yapıyorlardı. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s) bu alış-satışı yasaklamış ve "kim bu şekilde avans vererek alışveriş yapacaksa, alacağı ürünün ölçüsünü, miktarını ve zamanını belirlesin" buyurmuştur.

Hem *Câmiü's-Sahîh*'in hem de *Sünen*'in ravileri Abdullah b. Abbas olup metinler birbiriyle örtüşmektedir.

2.1.3. İstisna Akdi

Sözlükte "bir şeyi imal etmek, üretmek"; fikhî olarak "bir sanatkara ücret karşılığı yapılmasını istediği bir şeyi sipariş etmek, yaptırmak" anlamına gelmektedir.²⁵⁴ Bir ustaya belirli ücret mukâbilinde bir dolap yaptırmak veya terziye elbise dikmesi için sipariş vermek istisna' akdine örnektir.²⁵⁵

2.1.3.1. Sipariş Usûlü

İstisna' akdi yukarıda açıklandığı üzere bir kişinin bedeli belirli olarak herhangi bir ustayla bir eşyayı yapması üzerine anlaşması demektir. Burada örneklendirilen rivâyet ise Hz. Peygamber'in kullanması için sipariş/istisna' usulüyle yaptırılan minberdir. Minber; "hatîb'in üzerine çıkıp seslendiği yüksek yer" anlamındadır.²⁵⁶

2.1.3.1.1. Buhârî Rivâyeti

Ebû Hazim b. Dînar'ın (r.a) naklettiğine göre bir grup insanlar Sehl b. Sâidî'ye (öl. 91/710) gelip minberin ne ile yapıldığı hakkında şüphe ettiklerini söylemiş ve bu konu üzerine soru sormuşlar Sehl (r.a) de "ben onun neyden yapıldığını da, ilk hangi gün konulduğunda Hz. Peygamber'in üzerine oturduğu ilk gününde gördüm" demiştir. Allah'ın Resûlu (s.a.s) bir kadına -kadının ismini Sehl söylemiştir- "marangoz olan hizmetlinden benim insanlara hitap ederken oturabileceğim bir yer yapmasını ister misin" diye haber

²⁵³ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/84.

²⁵⁴ Zebîdî, 21/363; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 5/2-4; Hamza Aktan, "İstisnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/393-396; İbrahim Çalışkan, "İstisna' Akdinin Mâhiyeti ve Unsurları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 349.

²⁵⁵ Nizameddîn Belhî, *el-Fetâva'l-hindiyye* (y.y.: Dâru'l-Fikr, 1310/1892), 3/207; Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, 134.

²⁵⁶ İbn Manzûr, "nbr", 5/189; el-Cevherî, 2/821.

göndermiş o kadın da hizmetlisine bunu yapmasını emretmiştir. Bunun üzerine köle ormanın ılgın ağacından minberi yapmış ve hanımına getirmiş o da peygambere götürmüştür. Sonra kadın Hz. Peygamber'e haber yollamış O da emretmiş, işte şuraya konulmuştur. Akabinde Sehl Resûlullah'ın (s.a.s) namaz kıldığını ve minber üzerinde tekbir alıp rükûya gittiğini ve ardından geri geri gelerek minberin dibinde secde ettiğini görmüş, minber üzerine dönüp tekrar ettiğini ve devamında insanlara dönüp "Ey insanlar! Bunları bana uyasınız ve namazı öğrenesiniz diye yaptım" buyurduğunu aktarmıştır.²⁵⁷

Rivâyetin başka tariklerinde minberle alakalı olarak Sehl üzerinden bir cevap olmayıp ensârî bir kadının peygambere gelip marangoz bir hizmetlisi olduğunu söylemesi ve üzerinde insanlara hitap edeceği yüksek bir yer yaptırmayı teklif etmesi geçmektedir.²⁵⁸ Yine farklı bir vecihte kadının muhacirlerden olduğu geçmektedir.²⁵⁹

2.1.3.1.2. Nesâî Rivâyeti

Ebû Hâzim b. Dînâr'ın aktardığına göre birtakım kimseler Sehl b. es-Sâidî'nin yanına gelip minberin hangi ağaçtan yapıldığı hususunda tereddüt ettiklerini söylediler. O da "ben onun hangi ağaçtan yapıldığını biliyorum, hatta ilk yerleştirildiği ve Hz. Peygamber'in üzerine ilk oturduğu günü de biliyorum. Resûlullah bir kadına haber gönderip -Sehl ismini söylemiştir- marangoz hizmetlisinden kendisi için üzerinde oturabileceği ve insanlara hitap edebileceği bir minber yaptırmasını emretmesini istemiştir. O kadın hizmetlisine emretmiş o da ormanın ılgın ağacından minberi yapmıştır. Sonra kadın bunu alıp Allah Resûlu'ne göndermiştir. Hz. Peygamber nereye istemişse oraya konulmuştur." Sehl Hz. Peygamber'i minberin üzerinde tekbir alıp namaz kıldığını, rükûya vardığını hatta geri gelerek secde ettiğini gördüğünü ifade etmiştir. Devamında ise "minbere çıkıp namazını bitirdi ve insanlara hitaben 'Ey insanlar! Benim namazı nasıl kıldığımı bilirsiniz ve namazı öğrenesiniz diye böyle yaptım' buyurduğunu nakletmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ Buhârî, "Salat", 64 (No. 448); "Cumâ", 26 (No. 917); "Buyu", 32 (No. 2094).

²⁵⁸ Buhârî, "Buyu", 32 (2095).

²⁵⁹ Buhârî, "Hibe ve Fadlihâ", 3 (No. 2569).

²⁶⁰ Nesâî, "Mesâcid", 45 (No. 739).

2.1.3.1.3. Metin İnşası

Tablo 8: Sipariş Usûlü

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Hiz. Peygamber'in minberi	Hiz. Peygamber'in minberi
Zaman	-	-
Mekân	Medine'de bulunan Mescid-i Nebevî	-
Şahıs/Şahıslar	Hiz. Peygamber, Sehl b. es-Sâidî, Ensârî kadın Allâse veya Âişe ²⁶¹ , Marangoz Meymûn en-Neccâr	Hiz. Peygamber, Sehl b. es-Sâidî, Allâse veya Âişe ²⁶² (ensârî kadının ismi) ²⁶³ , Marangoz olan kişi Medine'li Meymûn ²⁶⁴
Nesne	Medine'deki ormanda bulunan ılgın ağacından yapılan minber	İlgın ağacından yapılan minber
Sahâbî Ravîsi	Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Câbir b. Abdillâh, Ebû Hâzîm b. Dînar	Ebû Hâzîm b. Dînar

Mescidin yapılma zamanıyla ilgili muhtelif görüşler olmakla birlikte, hicretin yedinci, sekizinci veya dokuzuncu yılında yapıldığı ifade edilmiştir.²⁶⁵ İlk zamanlarda mescidin içerisinde minber veya mihrap olmadığından Allah Resûlu bir kütük üzerinde insanlara sesleniyordu.²⁶⁶ Minberin bir oturma alanıyla birlikte üç basamaklı olduğu; eninin 50 cm,

²⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4/103.

²⁶² Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*, 2/58; Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 9/288.

²⁶³ Ebû Mûsâ el-Medîni'nin kaydettiğine göre marangoz kimsenin efendisinin ismi Allâse, Kirmânî'ye göre ise Âişe'dir Bkz. Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*, 2/58.

²⁶⁴ Marangozun ismi için farklı görüşler de vardır. Bkz. Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*, 2/58; Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 9/289.

²⁶⁵ Abdurrahman Acar, "Minber-i Nebî Hakkında Bazı Notlar", *Diyanet İlmî Dergi*, (Ankara 2003), 599.

²⁶⁶ Acar, "Minber-i Nebî Hakkında Bazı Notlar", 613.

uzunluğunun 1,25, yüksekliğinin 1 metre olduğu aktarılmıştır.²⁶⁷ Hadiste Hz. Peygamber'in minberde namazı göstermek üzere tekbir aldığı sonrasında secde etmek için geri indiği aktarılmıştır. İnsanlara bir şey öğretmek veya anlatmak için yüksek yere çıkılabileceği ifade edilmiştir. Yine hadiste belirtildiği üzere minber ormanın ılgın ağacından üretilmiştir. Minberin yapılmasını hizmetlisinden isteyen kadınla ilgili iki farklı isim zikredilmiş ve bunun musahhaf olabileceği belirtilmiştir.²⁶⁸ Malzemesi hakkında ormanda bulunan esil veya ılgın ağacından yapıldığı nakledilmiştir.²⁶⁹

İmam Mâlik (r.a) cemaate namaz kıldırın kimsenin biraz yüksekte durması hususunda üstehap olduğu görüşüne sahiptir.²⁷⁰

Tabloda olduğu üzere metinde görülen bazı bilgi boşlukları giderildiğinde rivâyetin yeni metin inşası şu şekildedir:

Ebû Hâzim b. Dînar'ın naklettiğine göre Sehl b. es-Sâidî'ye birtakım insanlar gelmiş ve Hz. Peygamber'in minberinin hangi ağaçtan yapıldığı konusunda şüpheye düştüklerini söylemişlerdir. Sehl de onlara minberin ne ile yapıldığını da, ilk kurulduğu gününde, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın kullandığı ilk gününde bildiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber ensârdan Allâse veya Âişe ismiyle bilinen kadına "marangoz hizmetlinden benim insanlara hitap ederken kullanabileceğim bir minber yapmasını emreder misin?" diye ricada bulunmuş, Allâse ise Meymûn isimli marangoza bunu yapmasını emretmiştir. Medine'li marangozluk işinde mâhir olduğu bilinen²⁷¹ Meymûn ormanın ılgın ağacından minberi yapmış ve onu getirmiştir. Allâse ise Hz. Peygamber'e haber yollamış ve O da yerini göstermiş ve oraya konulmuştur. Sehl Resûlullah'ın namaz kıldığını, tekbir alıp rûkûya gittiğini ve geri aşağı inip secde ettiğini görmüş sonra insanlara dönüp "Ey insanlar! Bu gördüklerinizi bana tabi olup namazı öğrenesiniz diye yaptım" ifadesine şahitlik etmiştir.

Metinler mukayese edildiğinde Ebû Hâzim b. Dinâr'dan gelen rivâyetlerde Hz. Peygamber'in minber yapılması hususunda kendi talimatı şeklinde geçmektedir. Fakat diğer nakillerde Ensârî kadının teklifi şeklindedir. Tüm metinler incelendiğinde minberin cuma günü mescide konulduğu, ormanın ılgın ağacından yapıldığı ve marangozun isminin Meymûn en-Neccâr olduğu tespit edilmiştir. Şerhler incelendiğinde kadının isminin Allâse veya Âişe

²⁶⁷ Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Ali b. Abdillâh b. Ahmed b. Ali el-Hasenî es-Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1418/1998), 2/11; Nebî Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/281-290.

²⁶⁸ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 9/188.

²⁶⁹ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 9/295.

²⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1/157.

²⁷¹ Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*, 2/58; Fatih Mehmet Yılmaz, *Sünnet Medeniyeti* (Konya: Yediveren Yayınları, 2019).

olduğu yönünde bilgiler aktarılmıştır. Peygamberin minber üzerinde namaz kıldığına dair ifadeler Ebû Hâzim b. Dinâr'ın naklettiği metinde mevcuttur.

2.1.4. Âriyet Akdi

Âriyet "menfaatin karşılıksız temliki"²⁷² olup maldan aynıyla yararlanma ruhsatıdır.²⁷³ İslam hukukunda ise "geri alınmak üzere bir malın kullanımının bedelsiz olarak bir başkasına verilmesi"²⁷⁴ demektir. Malını kullanmak üzere veren kişiye muîr, almak isteyen müsteîr ifadeleri kullanılmaktadır.²⁷⁵

2.1.4.1. Kullanılması için Ödünç Verilen Malın Geri İstenmesi

Âriyette malı kullanmak üzere ödünç isteme vardır. Dolayısıyla müsteîr ihtiyacını giderdikten sonra aldığı malı geri iade etmelidir. Çiftçinin arazisinde kullanmak üzere bir başkasından istediği traktör âriyet akdine bir örnek olabilir. Bu kullanım için muîre herhangi bir ücret ödenmemektedir. Bu yönüyle âriyet yardımlaşma ve ibadet özelliği taşımaktadır.²⁷⁶ Malın kullanımına mukabil bir ücret alınırsa kira sözleşmesinden (icâre akdi) söz etmek gerekir.²⁷⁷

2.1.4.1.1. Buhârî Rivâyeti

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber'e daha önce ödünç veren bir kişi kötü sözler söyleyerek O'ndan borcunu ödemesini istedi. Sahâbiler endişe ettiler. Allah Resûlu (s.a.s) onu bırakmalarını, zira hak sahibinin söz söyleyebileceğini belirtmiş ve o kişi için bir deve satın alıp vermelerini buyurmuştur. Sahâbiler onun devesinden daha yaşı büyük ve daha güzel olanı bulduklarını bildirince Resûlullah o deveyi satın alıp vermelerini istemiş ve ardından "sizin en hayırlınız, ödemeyi en güzel yerine getireninizdir" buyurmuştur.²⁷⁸

²⁷² Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1403/1983), 1/146; Serahsî, *el-Mebsût*, 11/133; Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 156.

²⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/163.

²⁷⁴ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe* (Bağdat: b.y., 1311), 1/98-99; Beşir Gözübenli, "Âriyet", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/379-380.

²⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/97; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 318; Gözübenli, "Âriyet", 3/379-380.

²⁷⁶ Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 318.

²⁷⁷ Hakan Cıvır, *Roma Hukukundan Günümüze Âriyet Akdi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 33.

²⁷⁸ Buhârî, "İstikrâz", 5 (No. 2390), 7 (No. 2392), 8 (No. 2393).

2.1.4.1.2. Nesâî Rivâyeti

İrbâd b. Sâriye (öl. 75/694) Hz. Peygamber'e ödünç olarak genç bir deve verdiğini ve gidip onu Allah Resûlu'nden istediğini sonrasında peygamberin "sana daha iyi bir deve vereceğim" buyurduğunu aktarmış ve kendi verdiğinden daha güzel bir deveyi geri aldığını belirtmiştir. Akabinde bedevî bir kimsenin peygambere geldiğini ve verdiği ödünç deveyi geri istediğini ifade etmesi üzerine Allah Resûlu (s.a.s) "ona devesini verin" buyurmuş fakat sahâbiler daha güzel bir deveyi bulmuş ve sahibine vermişlerdir. Bunun üzerine bedevî kimse verilen devenin kendi devesinden daha kıymetli olduğunu Resûlullah'a söyleyince Hz. Peygamber "sizin hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir" buyurmuştur.²⁷⁹

2.1.4.1.3. Metin İnşası

Tablo 9: Kullanılması İçin Ödünç Verilen Malın Geri İstenmesi

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Borç alınan deveye mukabil daha güzelini vermek	Borç alınan deveye mukabil daha güzelini vermek
Zaman	-	-
Mekân	-	-
Şahıs/şahıslar	Alacaklı olan bir kimse ile Hz. Peygamber	İrbâd b. Sâriye, bedevî bir kimse ve Hz. Peygamber
Nesne	Deve	7 yaşında bir deve
Sahâbî Ravîsi	Ebû Hureyre	İrbad b. Sâriye (öl.75/694), Ebû Râfî (öl. 40/660), Ebû Hureyre (öl. 58/678)

Buhârî 'de konuyla ilgili üç tarîk olup hepsi Ebû Hureyre kanalıyla bize ulaşmıştır. Fakat birinde alacaklı kimsenin isterken kaba davranması geçmektedir. Bu kimsenin kim olduğuyla ilgili Yahûdî gayrimüslim biri olduğuna dair bilgiler olmakla birlikte kim olduğu tam olarak bilinmemektedir.²⁸⁰ Yukarıda vermiş olduğumuz Müctebâ rivâyetiyle, farklı bir muhaddisin rivâyetinde ise kabalıkla bilinen bir bedevî olduğu aktarılmıştır.²⁸¹ Devenin ise

²⁷⁹ Nesâî, "Buyû", 64 (No. 4619).

²⁸⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/230; Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 35/103.

²⁸¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/230.

yedi yaşında ve genç olduğu kaynaklarda geçmektedir.²⁸² "فهم به اصحابه" ibaresi ile peygamberin ashabının fiili olarak karşılık vermek istemeleri kastedilmektedir.²⁸³ Buhârî'nin İstkrâz bölümünde beşinci babta geçen metindeki "فان لصاحب الحق مقالا" ibaresinin ziyade olduğu belirtilmiştir.²⁸⁴

Fakihlere göre hayvan, ev ve tarla vs gibi eşyalar âriyet olarak verilebilir. Şâfiî ve Hanefî mezhebine göre feshi mümkün olan akitlerden olup istenilen zamanda vaz geçilebilen bir akittir. Mâlikî mezhebinin görüşüne göre kullanılması için ödünç verilen eşya henüz kullanılmadan sahibi tarafından istenemez.²⁸⁵

İki hadis kaynağında bu konuyla ilgili rivâyeti mukayese edildiğinde ortaya çıkan yeni metin şu şekildedir:

Allah Resûlu İrbâd b. Sâriye'den (r.a) ödünç bir deve almış sonra İrbâd onu istediğinde "sana daha iyi bir deve vereceğim" buyurmuş ve ona aldığı deveden daha iyi birisini iade etmiştir. Yine bir bedevî gelip Allah Resûlu'ne biraz sert bir tavırla ödünç verdiği deveyi geri iade etmesini söyleyince orada bulunan sahâbîler fiili olarak o kişiye tavır almışlardı ki; Resûlullah (s.a.s) ashabına "ona devesine eşdeğer bir şey verin" buyurmuş fakat sahâbîler yedi yaşında daha iyi bir deve bulmuşlar bunun üzerine Hz. Peygamber o deveyi vermelerini istemiştir. Bunun üzerine bedevî kişi "bu deve benim verdiğimden daha iyi" diye ifade edince Hz. Peygamber "sizin hayırlınız borcunu en iyi şekilde ödeyendir" buyurmuştur.

Bu örnekte metinler mukayese edildikten sonra bazı vecihlerde bir kişinin alacaklı olarak Hz. Peygamber'e gelmesi, diğer bir tarikte ise bedevî kimsenin ödünç verdiği malı istemesi şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. Yine Nesâî'nin Ebû Rafî' kanalıyla gelen rivâyetinde Hz. Peygamber'in alacaklı kimseye vermek üzere bir deve satın almalarını buyurması ifadesi geçmiştir. Fakat diğer metinlerde "اعطوه" veya "اعطوه سنا" ibareleri vardır.

2.1.5. Hîbe Akdi

Arapça "وهب" kelimesinden türetilmiş "karşılıksız vermek" anlamına gelen hîbe,²⁸⁶ İslam Hukuk terimi olarak "şeran kendisinden istifade edilebilen bir şeyi, başkasına meccanen derhal temlik etmektir."²⁸⁷

²⁸² Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-Müctebâ*, 7/291; Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 35/97.

²⁸³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/230.

²⁸⁴ Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 35/103.

²⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/98.

²⁸⁶ İbn Manzûr, 1/803.

²⁸⁷ Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 1/106; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, 170.

2.1.5.1. Ücreti Verilen Eşyanın Sahibine Hibe Edilmesi

Hibe, herhangi bir eşyanın bir başkasına karşılıksız verilmesini ifade etmektedir. Burada vereceğimiz örnekte ise Hz. Peygamber'in bahsi geçen sahâbîden önce para karşılığı hayvanını satın alması ve daha sonra o kişiye hibe etmesi geçmektedir.

2.1.5.1.1. Buhârî Rivâyeti

Câbir b. Abdillâh'ın (öl. 78/697) anlattığına göre kendisi bir gazvede Resûl ile birlikteyken Câbir'in devesi geri kalmış peygamber de ona devesinin neden geride olduğunu sormuştur. Câbir b. Abdillâh, devesinin yorulduğunu bu nedenle ilerleyemediğini belirtince Allah Resûlu (s.a.s) inip deveyi ittirmiş ve ikiside develerine binmişlerdir. Sonrasında deve önden gitmeye başlamıştır. Hz. Peygamber Câbir'e "bir izdivaçta bulundun mu?" diye sormuş o da evlendiğini belirtmiştir. Yine Rasûlullâh "bekar mı yoksa dul bir kadınla mı evlendin?" diye eklemiş Câbir ise bakımı kendisi üzerine kalmış olan kardeşleri olduğunu; onları toparlaması, saçlarını taraması ve onlara mürebbiye olması için dul biriyle hayatını birleştirdiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber ona "sen oraya vardığında akıllı ol ve evlat iste" buyurmuş ve daha sonra devesini kendisine satmasını istemiştir. Câbir devesini peygamberin bir ukiyyeye aldığını ve sonra kendinden önce Medine'ye vardığını belirtmiştir. Câbir b. Abdillâh seher vakti oraya varmış ve mescide gitmiş, orada Rasûlullâh'ı bulmuştur. Hz. Peygamber ona devesini bırakmasını ve girip iki rekât namaz kılmasını buyurmuştur. Akabinde Bilâl'e Câbir için bir ukiyye vermesini söylemiş o da fazlaca tartıp vermiştir. Câbir b. Abdillâh arkasını dönüp giderken Hz. Peygamber onu çağırarak ve "deveni al ücreti de senin olsun" buyurmuştur.²⁸⁸

2.1.5.1.2. Nesâî Rivâyeti

Câbir b. Abdillâh'ın aktardığına göre kendisi devesi üzerinde Hz. Peygamber'le beraber bir gazveye katılmış ancak devesi ordudan geri kalmıştı. Sonrasında Allah Resûlu deveyi arkadan ittirince deve hızlanmıştı. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.s) Câbir'den devesini satmasını evlerine varıncaya kadar da binmesini istemiş o da ihtiyacı olmasına rağmen kabul etmişti. Câbir savaş bitip dönünce evine hemen gitmek için izin istemiş peygamber de "kız mı aldın dul mu?" diye sormuş o da dul biriyle evlendiğini babası Abdullah b. Amr ölünce arkasında kızlar bıraktığını o nedenle onlarla yaşıt biriyle evlenmeyi doğru bulmadığını ifade

²⁸⁸ Buhârî, "Buyû", 34 (No. 2097); "Nikah", 10 (No. 5080), 121 (No. 5245), 122 (No. 5249); "Deâvât", 53 (No. 6387).

etmişti. Hz. Peygamber akşama kalmadan evine gitmesini buyurmuştu. Câbir Rasûlullâh'ın dönüşünün sabahında deveyi kendisine götürmüş peygamber kendisine hem deveyi hem ücretini hem de ganimetten hissesini vermiştir.²⁸⁹

2.1.5.1.3. Metin İnşası

Tablo 10: Ücreti Verilen Eşyanın Sahibine Hibe Edilmesi

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Hz. Peygamber'in deveyi hibe etmesi	Hz. Peygamber'in deveyi hibe etmesi
Zaman	626 yılı Zâtürrikâ Gazvesi dönüşü ²⁹⁰	626 Zâtürrikâ Gazvesi dönüşü ²⁹¹
Mekân	Medine ²⁹²	Medine
Şahıs/Şahıslar	Hz. Peygamber, Bilâl-i Habeşi (öl. 20/641), Câbir b. Abdillâh, Süheyle binti Mes'ud ²⁹³	Hz. Peygamber, Bilâl-i Habeşi, Câbir b. Abdillâh
Nesne	Deve	Deve
Sahâbî Ravîsi	Câbir b. Abdillâh	Câbir b. Abdillâh

Kaynaklarda Câbir'in yedi veya dokuz kızkardeşi olduğu geçmektedir.²⁹⁴ Câbir b. Abdillâh'ın eşinin ismi Süheyle binti Mes'ud'dur.²⁹⁵ Babası Abdullah b. Amr b. Haram Uhud savaşında (625) şehit düşmüş ardında kızlarını bırakmıştı.²⁹⁶ Bu nedenle Câbir kendi denginde biriyle evlenmeyi hoş görmemiş kardeşlerinin bakımını üstlenecek biriyle hayatını birleştirmişti. Câbir'in devesini bir Ukiyye yani kırk dirheme sattığı ifade edilmiştir.²⁹⁷ Nesâî'de bulunan senedin birinde Sa'd b. Yahya isminin tashîf olduğu doğrusunun Sa'dan b. Yahya olması gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁸

²⁸⁹ Nesâî, "Buyû", 77 (No. 4638).

²⁹⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 5/321.

²⁹¹ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/158.

²⁹² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/216.

²⁹³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 1/321.

²⁹⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/245.

²⁹⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 1/321.

²⁹⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 5/321; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/245.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 5/316; Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 35/160.

²⁹⁸ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 35/158.

İmam Şâfiî (r.a) şartlı satışı caiz görmemiştir. Çünkü ona göre Câbir hadisinin neye delalet ettiği tam olarak net değildir. Hz. Peygamber'in devesini Medine'ye ulaşıncaya kadar Câbir'e devesine binmesini şart koşması veya ona ariyet amaçlı vermesi ihtimali vardır. Buna karşın İmam Mâlik (r.a) kısa bir zaman için bu tür satışı caiz görmüş fakat Ebû Hanîfe (r.a) ne olursa olsun şartlı satışa cevaz vermemiştir.²⁹⁹

Tüm rivâyetler bir araya getirilip şerhlerden istifade edilerek rivâyetin olay, şahıs, zaman, mekân ve nesne tespiti yapıldığında metnimiz şu şekildedir:

Câbir b. Abdillâh'ın naklettiğine göre kendisi Hz. Peygamber'le birlikte 626 yılında Medine'den Zâtürrikâ savaşı için develeriyle yola çıkmış, dönerlerken devesi yorgunluktan ordunun gerisinde kalmış Resûlullah bu durumu farkedip deveyi zorlayınca durum tam tersine dönmüştü. Sonrasında Allah Resûlu (s.a.s) Câbir'den deveyi kendisine satmasını istemiş o da Medine'ye kadar binmek şartıyla (bir rivâyete göre Aleyhissâlâtü Vesselâm Medine'ye kadar binmesine müsaade etmiş) peygambere satmıştı. Allah Resûlu Câbir'e "evlendin mi?" diye sormuş veya Câbir Medine'ye döndüklerinde eve hemen gitmek için peygamberden izin istemiş o da evlenip evlenmediğini sormuş sonrasında da "dul biri mi yoksa bekar biri mi" diye soru yöneltmiş Câbir de babası Abdullah b. Amr b. Haram'ın Uhud savaşında şehit düştüğünü ardında kızkardeşleri (yedi veya dokuz) kaldığını bu nedenle onlarla yaşıt biriyle evlenmeyi uygun görmediğinden dul bir hanım olan Süheyle binti Mes'ud'la izdivacını gerçekleştirdiğini ifade etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine izin vermiştir. Câbir döndükten bir gün sonra peygamberin bulunduğu mescide deveyi teslim etmek üzere gelince Allah Resûlu Bilâl'den devenin ücreti olan kırk dirhemi Câbir'e vermesini sonrasında da Câbir b. Abdillâh'ın hem deveyi hem ücreti alıp gitmesini buyurmuştur.

Metinler incelendiğinde Nesâî'nin eserine aldığı rivâyetlerin muhtasar olduğu dikkat çekmektedir. Tüm varyantlar Câbir kanalıyla gelmesine rağmen bazı metinlerde evlilik bahsi yoktur. Yine Nesâî'nin vermiş olduğu tarikte Câbir'in devesini bir ukiyyeye sattığı ibareler geçmemektedir. Bu ibarelerin yokluğu Câbir'den dinleyen ve aktaran diğer ravilerden kaynaklanma ihtimalini göstermektedir. Câbir'in Sâlim b. Ca'd kanalıyla naklettiği metinde Hz. Peygamber'in Câbir'den devesini Medine'ye dönünce teslim etmesini talebi aktarılmaktadır. Câbir'in hanımı, Allah Resûlu'yle katıldığı gazve ve olayın zamanıyla ilgili bilgiler şerhlerden tespit edilmiştir.

²⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/179.

Câbir b. Abdillâh'ın babasından kalan arazi ve borcuyla ilgili verilen örneğin devamı niteliğinde bir rivâyet daha vardır. Ancak onu karz bölümünde değerlendirmek daha uygun olacaktır.

2.1.5.2. Erkeklerin İpek Elbise Giymelerinin Yasak Olması

Eşya; insanın kullanımına sunulmuş bir nesne olup, taşınabilen ve cansız olan şeydir.³⁰⁰ İslam literatüründe ise "sahip olunan şey" anlamındadır.³⁰¹ Böylesi ifade edilen nesnenin insana fayda sağlaması beklenir. İslâm, Müslümana taabbûdi konularda olduğu gibi muâmelât hususunda da yol gösterici olmuştur. Bu noktada eşya/malın mâhiyetini, nev'ini ve nasıl kullanılacağı konusuna ışık tutmuştur. Allah Resûlu uygulamalarıyla birtakım meseleleri açıklığa kavuşturmuştur. Bunlardan biri de erkeklerin ipek elbise giyme durumudur. Bu örnekte Hz. Peygamber'in bunu hoş karşılamayıp elindeki eşyayı bir başkasına hibe etmesi verilmektedir.

2.1.5.2.1. Buhârî Rivâyeti

Abdullah b. Ömer'in (öl. 73/693) haber verdiğine göre Hz. Ömer (öl. 23/644), mescidin kapısında ipek bir elbise görmüş ve peygambere "Ey Allah'ın Resûlu, bu elbiseyi alsan da Cumâ günü ve heyetleri karşılarken giysen" diye öneride bulunmuş Hz. Peygamber ise ona bu tür elbiseleri ahiretten payı olmayan kişilerin giyeceğini söylemiştir. Bu olaydan sonra Allah Resûlu'ne böylesi takım elbiseler gelmiş o da bunlardan birini Hz. Ömer'e (r.a) göndermişti. Hz. Ömer Rasûlullâh'a daha önce Utârid'e ait böylesi giysiler için sarfettiği ifadeyi hatırlatmış Hz. Peygamber de kendisine onu giymesi için vermediğini (bazı rivâyetlerde elbiseyi satıp fayda sağlasın diye ifadesi geçmektedir) bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer o takım elbiseyi Mekke'de olan müşrik kardeşine vermiştir.³⁰²

Edeb bölümünde geçen rivâyette Hz. Ömer'in kardeşi hakkında "müslüman olmadan önce Mekke'de olan" ifadesi vardır. Yine Cuma bölümünde geçen "ahirette nasipsiz kişiler" kaydı diğer varyantlarda sadece "faydasız kimseler" şeklinde geçmektedir.

³⁰⁰ "eşya" (Erişim 27 Eylül 2022).

³⁰¹ Hasan Hacak, "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/461-465.

³⁰² Buhârî, "Buyû", 40 (No. 2104); "Cumâ", 7 (No. 886); "Hibe", 27 (No. 2612); "Libâs", 30 (No. 5841); "Edeb", 9 (No. 5981).

2.1.5.2.2. . Nesâî Rivâyeti

Abdullah b. Ömer'in (r.a) aktardığına göre babası Ömer b. Hattab mescidin kapısında ipek takım elbise görmüş ve Alah Resûlu'ne bu elbiselerden almasını ve Cuma günü ile heyetlerin geldiği zamanlarda giymesini söylemiş, Hz. Peygamber de bu çeşit giysileri ahirette nasibi olmayan kimselerin giyeceğini buyurmuştu. Akabinde Resûlullâh'a bu tarzda kıyafetler getirilmiş o da birini Hz. Ömer'e göndermişti. Hz. Ömer elbiseyi görünce peygambere "Ey Allah'ın Resûlu, bana bu tür kıyafetler hakkında şöyle böyle demiştiniz" deyince peygamber ona "ben sana bunu giyesin diye göndermedim, birine giydirme veya satma maksadıyla istifade edersin diye gönderdim" buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer anneleri bir olan müşrik kardeşine o takım elbiseyi vermiştir.³⁰³

İpek elbise örneğinin farklı bir tarikinde peygambere ipekten kaftan gönderildiği Hz. Peygamber'in de Hz. Ömer'e satma maksadıyla verdiği geçmektedir. Hz. Ömer ise bu elbiseyi iki bin dirheme satmıştır.³⁰⁴

2.1.5.2.3. Metin İnşası

Tablo 11: Erkeklerin İpek Elbise Giymelerinin Yasak Olması

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e ipek elbise hibe etmesi	Hz. Allah Resûlu'nün kullanmadığı giysiyi Hz. Ömer'e hibe etmesi
Zaman	-	-
Mekân	Mescidin önü	Mescidin kapısı
Şahıs/Şahıslar	Hz. Peygamber, Hz. Ömer, Utârid b. Hâcib, Hz. Ömer'in kardeşi Osmân b. Hakîm ³⁰⁵	Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve kardeşi
Nesne	İpek takım elbise	İpek takım elbise
Sahâbî Ravîsi	Ömer b. Hattab, Abdullah b. Ömer	Ömer b. Hattab, Câbir b. Abdillâh

³⁰³ Nesâî, "Zînet", 83 (No. 5295).

³⁰⁴ Nesâî, "Zînet", 88 (No. 5303).

³⁰⁵ İbn hacar, *Fethü'l-bârî*, 2/374; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 6/179.

H. Ömer'in annesi Hanteme binti Hâşim³⁰⁶ olup, kardeşi hususunda iki görüş vardır: Birincisi; süt kardeşi olması ikincisi ise aynı anneden olma kardeşliktir. "Müslüman olmadan önce" ibaresinden İslâm'a sonradan girdiği çıkarımı yapılabilir.³⁰⁷ Rivâyette geçen "hulle" ibaresinin saf ipekten oluşan sarı çizgili bir elbise çeşidi olduğu belirtilmiştir.³⁰⁸ Yine Utârid'in İbn Hâcib isminde ve elbise satıcısı olup peygambere ipek kaftanı hediye ettiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz.³⁰⁹ Tebük gazvesi sonrası bazı bölgelerin İslâm beldesi olması hasebiyle oranın liderleri peygambere hediyeler göndermişlerdir. Bunlar arasında ipekli takım elbiseler olup Allah Resûlu'nün böyle elbiselerden giydiği fakat sonrasında cebrailin peygambere vahyetmesiyle bu tür kıyafetten rahatsız olup çıkardığı vakidir.³¹⁰

Bilgilerin çoğu Buhârî'nin ilgili eseri üzerine yapılan şerhlerden tespit edilmiş olup ortaya çıkan yeni metin şu şekildedir:

H. Ömer'in (r.a) anlattığına göre kendisi mescidin kapısında Utârid b. Hâcib'e ait elbise sergisini görmüş bunun üzerine Allah Resûlu'ne çizgili sarı kumaştan olan ipek elbiselerden almasını ve cumâ günü ile kendisine heyetler geldiği zamanlarda giymesini tavsiye etmiştir. H. Peygamber (s.a.s) ise ona bu tür kıyafetleri ahiretten nasibi olmayanların giyeceğini belirtmiştir. Akabinde kendisine o tür ipek elbiselerden hediye edilmiş o da H. Ömer'e gönderince Ömer b. Hattab "Ey Allah'ın Resûlu sen Utârid'in elbiseleri hakkında kötü mahiyette cümleler sarfetmiştin. Ancak şimdi bana bunu göndermişsin" demiştir. Resûlullah o takım elbiseyi kendisine giymesi için değil satması veya başkasına giydirmesi için yolladığını ifade etmiştir. H. Ömer de onu Mekke ehlinde olup ancak o anda henüz Müslüman olmamış müşrik kardeşi Osmân b. Hakîm'e vermiştir. (Bir rivâyete göre de onu iki bin dirheme satmıştır.)³¹¹

Buhârî'nin metinlerinin bir kısmında H. Ömer'in H. Peygamber'e ipek elbise almasını teklif etmesi fakat Resûlullah'ın reddedip kendisine sonradan bu tür takım yollaması, bazısında ise H. Peygamber'in Ömer b. Hattab'a ipek elbise göndermesi şeklinde geçmektedir. Bunun dışında Nesâî'nin metninde "Utârid'in sattığı giysiler" ibaresi bulunmamaktadır. Utârid'in tam ismi ve H. Ömer'in elbiseyi gönderdiği müşrik kardeşi şerhlerden çıkarılan bilgilerdendir.

³⁰⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 22/90.

³⁰⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 6/179.

³⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/223.

³⁰⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 13/166; 6/179.

³¹⁰ Nesâî, "Zînet", 88 (No. 5303); İbrahim Saylan, "İpek ve Altının Erkeklerle Haram Olmasının Vürûd Ortamı Açısından Değerlendirilmesi" 2 (2019), 85.

³¹¹ Nesâî, *es-Sünen*, "Zînet", 88 (No. 5303).

2.1.6. İcâre Akdi

"إجارة" karşılıklı menfaat üzerine kurulmuş bir akiddir.³¹² Istilâhi olarak; bir ücret mukabilinde bilinen bir menfaati satmak olarak ifade edilmektedir.³¹³ "Bir ücret karşılığı" ifadesiyle vasiyet ve âriyet gibi ücretsiz olan akidler bunun dışında kalmaktadır.³¹⁴ İslâmiyetten önce menkul ve gayrimenkul kiralama uygulaması vardı. Dine ters düşmemesi noktasında Allah ve Resûlu belli ilkeler getirmiş ve icâre uygulamasının devamı sağlanmıştır.³¹⁵ Mebi'ni kiraya verene mûcir, kiralayan kimseye müste'cir, kiralanan mala ise mûcer denmektedir.

2.1.6.1. Arazi Kiralama

İslâmiyetten bugüne bin dört yüz yıl geçmesine rağmen "icâre" kavramı kullanımını yitirmemiştir. Ziraat işiyle uğraşan çiftçiler arazisini kiraya verme durumunda hem toprağını boş bırakmamış hem de o topraktan geçimini sağlayacak ücreti elde etmiş bulunmaktadır. Aşağıda verilecek olan örnekte Allah Resûlu (s.a.s) Hayber'de yaşayan kimselerle mahsulü yarı yarıya paylaşmak suretiyle bir icâre anlaşması yapmıştır.

2.1.6.1.1. Buhârî Rivâyeti

Abdullah b. Ömer (r.a) Allah Resûlu'nün (s.a.s) Hayber'lilere zirai üretim noktasında işçiliği ve çıkan mahsulün yarısı kendilerinin olmak üzere bir arazi kiraya verdiğini nakletmektedir.³¹⁶

Rivâyetin devamında Râfi' b. Hâdic (r.a) Resûlullah'ın ekin tarlasını kiraya vermekten menettiğini nakletmiştir. Yine İbn Ömer'den Hayber'lilerin oradan çıkıncaya kadar arazileri kiraladıkları aktarılmıştır.

Buhârî 'nin Müzarea bölümüne aldığı başka bir rivâyette Abdullah b. Ömer ve Nâfi' (r.anhüm) Allah Resûlu, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Muaviye'nin devlet başkanlığı zamanında onlar arazilerini kiraya verdiklerini belirtmiş, sonrasında Râfi' b. Hadic'ten Hz. Peygamber'in arazi kiralamayı yasakladığı rivâyetini duyunca İbn Ömer Râfi'in

³¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 15/74.

³¹³ Neseî, *Tilbetü 'l-talebe*, 1/124; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr lita 'lîli 'l-muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937), 2/50; Ünal Yerlikaya, "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Hukukî Düzenlemelere Etkisi Bakimından İcâre Akdinin Konusunu Tespit Sorunu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi* 40 (2018), 76.

³¹⁴ Yerlikaya, "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Hukukî Düzenlemelere Etkisi Bakimından İcâre Akdinin Konusunu Tespit Sorunu", 76.

³¹⁵ Ali Bardakoğlu, "İcâre", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/379-388.

³¹⁶ Buhârî, "İcâre", 22 (No. 2285).

yanına gitmiş ve bu konuyu sormuştur. Râfi' ise bu nehyi ifade etmiş İbn Ömer de Nâfi'ye peygamber hayattayken tarlalarının verimli kısmını sahibine olmak üzere kiraladıklarını söylemiştir.³¹⁷ Bu olaydan sonra Abdullah b. Ömer yanlış bir şey yapmaktan korkmuş ve tarla kiralama işini terketmiştir.³¹⁸

2.1.6.1.2. Nesâî Rivâyeti

Abdullah b. Ömer şöyle aktarmıştır: Hz. Peygamber zirai işçiliği Hayber Yahûdilerine ait olmak üzere onlara Hayber hurma ve arazilerini vermiş, ortaya çıkan ürünün yarısı onların yarısı da Allah Resûlu'nün olması şartıyla icâre anlaşması yapmıştır.³¹⁹

2.1.6.1.3. Metin İnşası

Tablo 12: Arazi Kiralama

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Arsa kiralama	Arsa kiralama
Zaman	628 yılı Hayber Fethinden sonra	Hicretin yedinci yılında Hayber Fethinden sonra ³²⁰
Mekân	Hayber arazisi	Hayber'in hurma arazisi
Şahıs/Şahıslar	-	-
Nesne	Arazi	Hurma bahçesi
Sahâbî Ravîsi	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer

Râfi' b. Hâdic'in çoğunlukla ziraatle ilgili hadisleri naklettiği hatta Buhârî'de konuyla ilgili sekiz rivâyeti olup, bunların bir kısmını amcası Zuhayr b. Râfi' den rivâyet ettiği bilinmektedir.³²¹ Hayber Medine'nin kuzeyinde olup, Yahûdîlerin en eski yerleşim yeridir.³²² İslâmiyetten önce Hayberliler, topraklarını ve çıkan ürünlerini savaşta çıkarları için kullanıyorlardı. Örneğin; İslâm öncesi savaş esnasında şehirlerini muhafaza etmek için Araplara mahsüllerinin yarısını teklif etmişlerdir. Bundan dolayı Hz. Peygamber Hayber'i

³¹⁷ Buhârî, “Müzarea”, 18 (No. 2344).

³¹⁸ Buhârî, “Müzarea”, 18 (No. 2345).

³¹⁹ Nesâî, “Müzarea”, 3 (No. 3929, 3930).

³²⁰ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 31/196.

³²¹ Abdullah Taha İmamoglu, “Sahâbe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru -Râfi' b. Hâdic Örneği-”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe II* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 177-178.

³²² Hamidullah, “Hayber”, 17/20-22; Ayşe Şimşek, “İslâm'dan Önce Hayber'de Ticari, Zirai ve Askeri Hayat”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 12/3 (2023), 3.

fethettikten sonra mahsûlün yarısını Müslümanlara vermelerini emretmiştir.³²³ Yine Hayber şehrinin çok verimli araziler üzerine kurulu olduğu ve burada bulunan Yahûdîlerin çiftçilikte çok ileri seviyede oldukları bilinmektedir.³²⁴

Hayber Yahûdîlerinin Cahiliye döneminden itibaren Mekke'li müşriklerle iletişim halinde oldukları hatta düğün merasimlerinde takılmak üzere kullanılan ziynet eşyasını Hayber'den kiraladıkları bilinmektedir.³²⁵

Hayber'liler İslâm dinine ve Medine devletine karşı cephe almışlar, Medine'den sürgün edilen Nâdiroğulları'nın da bu bölgeye gelmesiyle daha da güçlenmişlerdi. Medine civarında olan toplulukları da yanlarına alıp Müslümanları savaşa sürüklemek istiyorlardı. Onların bu eylemleri sonucu Hendek savaşı (627) yapılmış ve Müslümanlar zaferle dönmüştür. Bununla birlikte Allah Resûlu Mekke'li müşrikleri daha kontrollü hale getirmek ve Yahûdîlerle çıkacak bir savaşta tarafsız olmalarını sağlamak için Hudeybiye anlaşmasını yapmıştır.³²⁶ 628 yılında Hz. Peygamber (s.a.s) Hayber'lilere savaş başlatmış ve Müslümanlar muzaffer olmuştur. Resûlullah Hayber'lilere bir süreye kadar o topraklarda güven içinde kalabileceklerini, Hayber'de bulunan toprakları ekip yarısını Müslümanlara vermeleri gerektiğini bildirmiştir.³²⁷

Belirtilen rivâyetlere göre; arazi kiralama noktasında hem ruhsat hem de yasaklama olduğundan hareketle müşkilü'l-hadis ortaya çıkmaktadır.³²⁸ *el-Müctebâ*'da Zeyd b. Sâbit'ten (öl. 45/665) nakledilen bir rivâyette Râfi b. Hâdic'in hata ettiği aslında tarla kiralama sözleşmesi yapan iki kişinin münakaşaya girişi nedeniyle Allah Resûlu'nün "bu şekilde tartışacaksanız arazilerinizi kiralamayın" buyurduğunu, fakat Rafi'nin sadece son kısmı duyduğu ve aktardığını belirtmesinden³²⁹ hareketle bu hususun açıklığa kavuştuğu kanaati taşınmaktadır. Yine nehyin ibahadan sonra olması da durumu izah etmiştir.³³⁰

Tarlayı kiraya verme noktasında cumhurun cevazı vardır. Fakat ne üzerinden kiralanaacağı ihtilafa yol açmıştır. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî araziden çıkan mahsûl dışında her şey ile kiralanabileceği kanaatini taşıırken, Ebû Hanîfe toplanan üründe dahil olmak üzere herhangi bir şey mukabili tarla kiralanabileceğini belirtmiştir.³³¹

³²³ Şimşek, "İslâm'dan Önce Hayber'de Ticari, Zirai ve Askeri Hayat", 11.

³²⁴ Şimşek, "İslâm'dan Önce Hayber'de Ticari, Zirai ve Askeri Hayat", 12.

³²⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 491; Nuh Arslantaş, "Sürgünden Sonra Hayber Yahûdîleri", *Türk Tarih Kurumu Belleten* 12/264 (2008), 433.

³²⁶ Hamidullah, "Hayber", 17/20-22; Arslantaş, "Sürgünden Sonra Hayber Yahûdîleri", 434.

³²⁷ Arslantaş, "Sürgünden Sonra Hayber Yahûdîleri", 435.

³²⁸ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 31/193.

³²⁹ Nesâî, "Müzarea", 1 (No. 3927).

³³⁰ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 31/193.

³³¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/6.

Buna göre rivâyetle ilgili bilgiler düzenlendiğinde ortaya çıkan yeni metin şu şekildedir: Arazi ekip biçme hususunda ileri düzey bilgileri olan ve Müslümanlara karşı her an savaş hazırlığı içinde bulunan Hayber Yahûdilerine, Hz. Peygamber Hayber'i fethettikten sonra orada bulunan toprakları işletmeleri ve çıkan ürünün yarısını mü'minlere bırakmalarını şart koşarak belirli süreye kadar topraklarında kalmalarına müsaade etmiştir.

Tüm rivâyetler Abdullah b. Ömer aracılığıyla gelmesine rağmen rivâyetlerin bir kısmında "Hayber'li Yahûdiler" ibaresi yer almamaktadır. Metinler bir araya getirilip şerhler dikkate alındığında Allah Resûlu'nün Hayber savaşından sonra yahûdîlerin zirai işlerde iyi olmaları ve Müslümanların bu bilgilere sahip olmaması nedeniyle onlara hurma bahçelerinin bakımını verdiği ortaya çıkmaktadır. Rivâyetlerdeki hem yasak hem ruhsat ifadelerinde ise önce ruhsatın olduğu sonrasında yasaklanması açıklanmıştır.

2.1.7. Sarf/Döviz Akdi

Lugatte "değiştirmek, bir elden diğer ele nakletmek"³³² anlamlarına gelen Sarf şer'i olarak "para cinsinden olan şeylerin değişimidir."³³³ Daha özel anlamda altın ile altının gümüş ile gümüşün mübadelesidir.³³⁴ İslam alimleri bu mübadeleye fazlalık ve taraflardan herhangi birinin menfaati olmaması kaydıyla Sarf işlemine izin vermişlerdir.³³⁵

2.1.7.1. Veresiye Alışverişi

Arapçada "نقد" fiiliyle de nitelenen "صرف" sözlükte "altını gümüş karşılığı değiştirmek" anlamına gelmektedir.³³⁶ Döviz işlemi yapan bu kimselere sarrâf veya nakkâd denilmiştir.³³⁷ Örneklendireceğimiz rivâyette iki sahâbenin kendi arasında altın ve gümüş değiş-tokuş işlemi yapmak isteyip taraflardan birinin değişim yapılacak gümüşün yanında bulunmaması sebebiyle veresiye alımı teklif etmesidir.

2.1.7.1.1. Buhârî Rivâyeti

Mâlik b. Evs (r.a) yüz dînârı değiştirmek istediğinin haberini vermiş ve bunun üzerine Talha b. Ubeydullâh (öl. 36/656) kendisini çağırmış ve karşılıklı anlaşmaya varmışlardır.

³³² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2; Ebû Muhammed Bedruddîn el Aynî, *el-Binâye şerhü'l-hidâye* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1420–2000), 8/393.

³³³ Aynî, *el-Binâye şerhü'l-hidâye*, 8/393.

³³⁴ Aynî, *el-Binâye şerhü'l-hidâye*, 8/393.

³³⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/210.

³³⁶ Sa'dî Ebû Habîb, 1/358; Kâhire Arap Dil Kurumu, 2/944; Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2; Nebi Bozkurt, "Sarraflik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/162-163.

³³⁷ Bozkurt, "Sarraflik", 36/162-163.

Mâlik, Talha'nın altınları alıp elinde çevirdiğini sonra da veznedarı ormandan geldiğinde gümüşleri vereceğini söylediğini belirtmiştir. Bu sırada Hz. Ömer (r.a) olanları dinlemiş ve Mâlik b. Evs'e "Talha'dan gümüşleri alıncaya kadar ayrılma" demiş ve Hz. Peygamber'in "altını altınla, buğdayı buğdayla, arpayı arpayla, hurmayı hurmayla mübâdele etmenin ribâ olduğunu ancak 'aldım ve verdim' söylemlerinin bunları istisna ettiğini" buyurduğunu iletmiştir.³³⁸

Meseleyle ilgili olduğu düşünülen bir başka rivâyeti burada zikredilecektir. Ebû Sâid el-Hudrî'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber "altını karşılıklı olarak ancak birbirine artırmayacak şekilde satınız, gümüşü de aynı şekilde misliyle satınız, bunlardan gaib olanı hazır olanla da satmayınız" buyurmuştur.³³⁹

2.1.7.1.2. Nesâî Rivâyeti

Mâlik b. Evs'in (öl. 92/710) Hz. Ömer'den işittiğine göre Allah Resûlu "gümüşle altını, hurmayla hurmayı, buğdayla buğdayı ve arpayla arpayı değiştirmenin faiz olduğunu ancak 'aldım ve verdim' denirse faiz olmayacağını buyurmuştur."³⁴⁰

Nesâî'nin ilgili eserinde bu husus hakkında müteaddid sayıda varyant vardır. Konuya bir bütünlük sağlaması açısından diğer rivâyetleri de vermek uygun olacaktır.

Müslim b. Yesâr ve Abdullah b. Ubeyd bin Hürmüz'ün rivâyet ettiklerine göre Muaviye'ye komşu olan Ubâde b. Sâmit (öl. 34/654) kendilerine şunları aktarmıştır. "Hz. Peygamber (s.a.s) altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, hurmayı hurmayla ve tuzu tuzla satmayı yasaklamış ayrıca bunların veresiye olarak ve farklı ölçülere göre satılmasını uygun bulmamış ancak ölçeği ölçeğine ve peşin olması kaydıyla altını gümüşle veya gümüşü altınla, buğdayı arpayla veya arpayı buğdayla nasıl istenirse satılmasına müsaade etmiştir." Muâviye bu hadisi işittiğinde "bu kişilere ne oluyor? Allah Resûlu'nden hadis naklediyorlar ancak biz Hz. Peygamber'le bir arada bulunmamıza rağmen bunları duymadık" demiş Ubâde (r.a) bu sözleri öğrenince ayağa kalkmış ve zikredilen hadisi tekrar etmiş sonrasında da Muâviye istesin veya istemesin Resûlullah'tan işitikleri hadisleri nakledeceklerini bildirmiştir.³⁴¹

"Muâviye'ye bu rivâyet ulaştığında" ibaresine kadar olan kısmı yine farklı bir rivâyet olarak Abdullah b. Atîk el-Ensârî (öl. 12/633) ve Müslim b. Yesâr (r.anhüm) tarafından

³³⁸ Buhârî, "Buyû", 54 (No. 2134), 74 (No. 2170), 76 (No. 2174).

³³⁹ Buhârî, "Buyû", 78 (No.2177).

³⁴⁰ Nesâî, "Buyû", 41 (No.4558).

³⁴¹ Nesâî, "Buyû", 43 (No. 4560), 44 (No. 4562).

nakledilmiştir. Bu rivâyet için ulaşılan sonuçlara göre Buhârî de konuyla alakalı birkaç rivâyet olup Nesâî'de on küsur yerde farklı tariklerle verilmiştir.

2.1.7.1.3. Metin İnşası

Tablo 13: Veresiye Alışverişi

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Altın ile Gümüş Değişimi	Alım-Satım
Zaman	-	-
Mekân	Medine	-
Nesne	Altın ve gümüş	Altın ve gümüş
Şahıs/Şahıslar	Mâlik b. Evs (öl. 92/710), Talha b. Ubeydullah (öl. 36/656), Hz. Ömer (öl. 23/644)	Mâlik b. Evs, Hz. Ömer
Sahâbî Ravîsi	Mâlik b. Evs	Hiz. Ömer, Mâlik b. Evs, Müslim b. Yesâr, Abdullah b. Atîk, Abdullah b. Ubeyd, Ubâde b. Sâmit, Ebû Hureyre, Ebû Sâid el-Hudri

Câmiü's-sahih'te Buyû bölümünün elli dördüncü babında bu rivâyetin aynısı tekrar edilmiş sened zincirinde bulunan Süfyan b. Uyeyne ilgili hadis için "biz bunu Zührî'den aldık, içerisinde hiçbir ziyâde yoktur" ifadesi metnin doğruluğuna işaretle bulunmuştur. Müctebâ'da ise yine Mâlik b. Evs rivâyeti olmasına rağmen yalnız Hiz. Ömer'den işittiği kısım zikredilmiştir. Nesâî'nin naklettiği metin ihtisâr olarak aktarılmış olup Buhârî'nin eserinde olan rivâyet olayı tümüyle vermiştir.³⁴²

Metinde geçen ğâbe; kümelenen ağaçların bulunduğu bir korudur.³⁴³ Yine şerhte farklı bilgiler mevcut olup ğâbe'nin konumuyla ilgili Şam tarafında Medine ile arasında dört mil kadar uzaklığın var olduğu geçmektedir.³⁴⁴ Ancak burada kastedilen Medine'de olan

³⁴² Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 34/331.

³⁴³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/251.

³⁴⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 15/52.

ormandır.³⁴⁵ İstisna akdi bahsinde ğâbe ormanı ile ilgili Hz. Peygamber'in minberinin yapılmasına dair bir rivâyette mevcuttur. Rivâyette "صرف" ibâresi verilmesi dînâr ile dirhemle karşılıklı değiştirilmesini kastetmektedir. Örnekte belirtilen altınların değişimi aynı anda olmaması ve vadeye bağlanmış olması nedeniyle uygun görülmemiştir. Hz. Peygamber altın ile gümüşün, arpa ile buğdayın değişiminde aynı ölçüde ve peşin olmasını şart koşmuştur. Bunların veresiye olarak değişimi faiz olma ihtimalinden dolayı yasaklanmıştır.³⁴⁶

Câmiü's-sahîh'te üç farklı vecihin Mâlik b. Evs kanalıyla gelmesine rağmen rivâyetlerin birinde "من عنده صرفا" ibâresi varken diğerinde "التمس صرفا بمائة دينار" şeklinde gelmiştir. Buradaki değişimin Mâlik b. Evs'ten sonra gelen ravilerden kaynaklı olabileceği ihtimal dahilindedir.

Alimler sarf akdinde altınla altının veya gümüşle gümüşün alışverişini aynı zamanda ve peşin olması şartıyla uygun görmüşlerdir.³⁴⁷ Altınla gümüşün birbiri ile satışında peşin olması noktasında ittifak etmişler ancak peşin olması için ürünleri ne zaman birbirlerine teslim etmeleri gerektiğiyle ilgili ihtilafa düşmüşlerdir. İmam-ı Azam ve İmam Şâfiî birbirlerinden ayrılmadan teslim ettikleri sürece peşin olduğu kanaatine varmışlar, İmam Mâlik ise satış akdinin hemen sonrasında teslim edilmesi gerektiği şeklinde görüşünü açıklamıştır.³⁴⁸

Tüm bu bilgiler ışığında rivâyetin yeni metin inşasını şu şekilde yapabiliriz:

Mâlik b. Evs elinde bulunan yüz dînârını dirhemle bozdurmak üzere haber salmış sonrasında Talha b. Ubeydullâh kendisini çağırmış ve Mâlik'in altınlarını eline almış ardından kendisinin bu değişimi yapabileceğini fakat hazinecisinin Medine yakınlarındaki ormanda olduğunu oradan döndükten sonra bu işlemi yapabileceğini söylemiştir. Bununla beraber Mâlik b. Evs Hz. Ömer'den şöyle iştiğini ifade etmiş ve nakletmiştir: " Rasulullâh (s.a.s) in altını altın ile, buğdayı buğdayla, hurmayı hurmayla ve arpayı arpayla satmanın faiz olduğunu bildirmiş ancak aynı ortamda alışverişin gerçekleşmesiyle bir sakınca olmadığını buyurmuştur."

Nakiller değerlendirildiğinde her iki müellifin ortak ravisi olan Mâlik b. Evs'ten gelen metnin Buhârî'de daha kapsamlı verilmiş fakat Nesâî'de sonuç niteliğinde Hz. Ömer'in ifade ettiği bölümün aktarıldığı saptanmıştır. Dolayısıyla olayda ismi geçen şahıslar metinler mukayese edilerek Buhârî'nin rivâyetinden tespit edilmiştir. Talha b. Ubeydullah ile Mâlik b.

³⁴⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/251.

³⁴⁶ Orhan Çeker, "Mecelle'de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994), 106.

³⁴⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/211.

³⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/212.

Evs arasında geçen ticârî ilişkide Hz. Ömer'in "alışveriş bitmeden oradan ayrılma" ifadesi diğer rivâyetlerle birlikte daha anlaşılır hale gelmiştir. Zira Allah Resûlu altının aynı cinsle ve peşin alınmasını emretmiştir.

2.1.8. Karz Akdi

Sözlükte "kesmek, ayırmak"³⁴⁹ anlamına gelen karz, İslâm Hukukuna göre "geri alınmak üzere mislî bir malı borç vermek" demektir.³⁵⁰ Karz akdini âriyet akdinden ayıran unsur; alınıp tüketilen, yerine emsali olan bir malın verilmesidir. Âriyette kullanılan ürünün aynen iade edilmesi söz konusudur.³⁵¹ Borç vermeye istikrâz, malını borç verene mukriz, malı isteyene müstakriz ifadeleri kullanılır.³⁵²

2.1.8.1. Ölen Kimseden Kalan Borç

Borç, insan için Allah ve kullar arasında olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kul hayattayken Allah'a olan borçlarını ödemekle yükümlüdür. Bunun dışında insanlar arasında ödünç alınan borçlar vardır. Allah Teala kullarına birinden ödünç alacaklarında bu borcu kaydetmelerini ve borçtan herhangi bir şeyi eksik bırakmamalarını emretmiştir.³⁵³ Üzerinde borcu varken ölen kişinin terekesinden borcu ödenmelidir. Mirasından kalan borçların hepsini kapatmıyorsa alacaklılara borç oranında bölüştürülür.³⁵⁴ Zira Hz. Peygamber bu hususta çok hassas davranmış hatta borçlu olan kimsenin cenaze namazını kıldırılmamıştır.

2.1.8.1.1. Buhârî Rivâyeti

Câbir b. Abdillâh'ın (r.a) babası Abdullah Yahûdî bir kimseye otuz vesk borcu olduğu halde vefat edince, Câbir o Yahûdî kişiden borcu ödemek için süre istemiş fakat alacaklı kimse mühlet vermemiştir. Bunun üzerine Câbir (r.a) aracılık etmesi için peygambere durumu bildirmiş Allah Resûlu de alacaklıya borcuna karşılık hurma arazisindeki mahsulü almasını teklif etmiş o kimse bunu da reddetmiştir. Hz. Peygamber hurma bahçesine girmiş, orada dolaşmış daha sonra Câbir'e "hurmaları toplayıp alacaklının hakkını ver" buyurmuştur.

³⁴⁹ İbn Manzûr, 7/216.

³⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/394; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 322; H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/520.

³⁵¹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 3/315; Çeker, "Mecelle'de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz", 101.

³⁵² Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/394; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 322; Apaydın, "Karz", 24/520.

³⁵³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/282.

³⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr lita'lîli'l-muhtâr*, 5/85.

Câbir b. Abdillâh hurmaları kesmiş ve otuz vesk olan borcu Yahûdiye teslim etmiştir. Hatta fazladan on yedi veskte hurma çıkmıştır. Takiben Câbir (r.a) Hz. Peygamber'e durumu haber vermeye gelmiş, O'nun ikinci namazı kıldığını görünce bitirmesini beklemiştir. Namaz bittiğinde olan biteni Resûlullah'a bildirmiştir.³⁵⁵

Rivâyetle bağlantılı olarak *Câmiü's-sahih*'in İstikrâz bölümünde üç tarik verilmiş olup sahâbe ravisi Câbir b. Abdillâh'tır. Fakat ondan alan ve aktaran şahıslar her birinde farklıdır. Bununla beraber Câbir'in babasının Uhud'da şehit düştüğü,³⁵⁶ borcun miktarının müphem olduğu, yine alacaklı kimsenin şahsına dair bilgi olmaması³⁵⁷ diğer rivâyetlerde geçmektedir.

2.1.8.1.2. Nesâî Rivâyeti

Câbir b. Abdillâh'ın naklettiğine göre babası Abdillâh b. Amr b. Haram Uhud savaşında şehit olmuş arkasında bir Yahûdiye borç bırakmıştı. Miras olarak iki hurma bahçesinden- bir rivâyete göre tek bahçe- başka hiçbir şey yoktu. Câbir alacaklıya sonraki sene ödeme yapmayı teklif etmiş fakat reddedilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e gitmiş ve durumu bildirmiştir. Resûlullah (s.a.s) hurmalarını çeşitlerine göre ayırmasını ve kendisini çağırmasını buyurmuştur. Câbir (r.a) peygamberin söylediğini yapıp O'nu davet etmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ömer ile hurmalığa gelmiş -bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir de gelmiştir.- ve bereket duası yapmıştır. Uygulama sonrası Câbir alacaklıları çağırması ve borçlarını ödemiştir. Naklettiğine göre on üç vesk hurması da artmıştır.³⁵⁸

2.1.8.1.3. Metin İnşası

Tablo 14: Ölen Kimseden Kalan Borç

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Ölen kişinin mirasıyla borcunun ödenmesi	Ölen kişinin borcunun miras payıyla ödenmesi
Zaman	625-626 yılı	-
Mekân	Medine	Medine ³⁵⁹
Şahıs/Şahıslar	Hiz. Peygamber, Câbir b. Abdillâh (öl. 78/697),	Hiz. Peygamber, Câbir b. Abdillâh, Abdillâh b. Amr

³⁵⁵ Buhârî, "İstikrâz", 9 (No. 2396); "Menâkıb", 25 (No.3580).

³⁵⁶ Buhârî, "İstikrâz", 8 (No. 2395).

³⁵⁷ Buhârî, "İstikrâz", 18 (No. 2405); "Meğâzî", 18 (No. 4053).

³⁵⁸ Nesâî, "Vesâyâ", 4 (No. 3637, 3638, 3639, 3640).

³⁵⁹ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 30/131.

	Abdullah b. Amr b. Haram b. Haram, Hz. Ömer, Hz. (öl. 3/625), alacaklı Yahûdî Ebû Bekir, alacaklı Yahudî kimse, Hz. Ömer, Hz. Ebû kimse Bekir (öl. 13/634)	
Nesne	Hurma arazisi	Hurma bahçesi
Sahâbî Ravîsi	Câbir b. Abdillâh	Câbir b. Abdillâh

Her iki müellifin de naklettiği rivâyetler Câbir b. Abdillâh kanalıyla gelmesine rağmen metinlerin birbiriyle örtüşmediği dikkat çekmektedir. Câbir'in (r.a) hadis rivâyetinde titiz davrandığını, hadisin bütünlüğüne dikkat ederek lafzen rivâyeti tercih ettiğini fakat sonradan gelen ravilerin manen rivâyetle hadisleri naklettiği ifade edilebilir.³⁶⁰ Bahsi geçen meselenin, Câbir b. Abdillâh'ın babasının Uhud savaşında (625 yılı) şehit düşmesi ve yine daha önce Hîbe bölümünde verilen bilgilerden dolayı belirtilen tarihler arasında olduğu kanaati taşınmaktadır. Zîra Câbir'in (r.a) Zâtürrikâ savaşına katılması ve evlendiğini belirtmesi de 626 yılında gerçekleşmiştir.³⁶¹ Câbir'in babasından kalan bahçe Medine'de Ravme yolunda bulunmakta olup³⁶² halen Câbir'in arazisi diye bilinmektedir.³⁶³

Câmiü's-sahih'in Sulh bölümünde geçen bir tarikte peygamberin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile hurma bahçesine geldiği sonrasında bereket duası yaptığı, alacaklının payını verdikten sonra on üç vesk arttığı hatta yedi veskinin acve, altı veskinin ise levn çeşitinden veya tam tersi sayıyla arttığı nakledilmektedir.³⁶⁴ Metinde Câbir'in babası Abdullah b. Amr b. Haram'ın otuz vesk borcu olduğu geçmektedir. Vesk Medine döndeminde katı maddeleri tartmak için kullanılan bir ölçek olup³⁶⁵ altmış sa' ölçüye eşittir.³⁶⁶ Bir sa' ölçünün de 3,264 kg. tespitinden³⁶⁷ hareketle bir veskin 195,84 kg. olduğunu ifade edebiliriz. Buna göre Câbir b. Abdillâh'ın ödemesi gereken borç olan otuz veskte 5.875 kg. tutmaktadır. Yine artan hurma miktarı noktasında da ihtilaflar mevcuttur. Bir tarikte on yedi veskten diğerinde ise on dokuz veskten bahsedilmektedir.³⁶⁸

³⁶⁰ Abdurrahman Ece, "Câbir b. Abdullah'ın Hadis Rivâyet Metodu", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/17 (2017), 358.

³⁶¹ İbn hacet, *Fethü'l-bârî*, 5/321; Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/158; M. Yaşar Kandemir, "Câbir b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/530-532.

³⁶² Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrah, *el-Meâlimü'l-esîra* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1411/1990), 1/43.

³⁶³ Abdurrahman Ece, "Câbir b. Abdullah'ın Hayatı ve Hadis Rivâyeti", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplumbilimleri Dergisi* 9 (2017), 159.

³⁶⁴ Buhârî, "Sulh", 13 (No. 2709).

³⁶⁵ Cengiz Kallek, "Vesk", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

³⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/234.

³⁶⁷ Cengiz Kallek, "Sâ'", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/317-319.

³⁶⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/234.

Tüm rivâyetleri bir araya getirerek şerhlerden istifade ile ortaya çıkan yeni metin şu şekildedir:

Câbir b. Abdillâh (r.a) Uhud savaşında (625) babası Abdullah b. Amr b. Haram'ı (öl. 3/625) şehadetiyle kaybetmiş, arkasında kız kardeşleri ile kalmıştır. Abdullah b. Amr b. Haram miras olarak Medine'de Ravme yolunda bulunan hurma bahçesinden başka bir şey bırakmamıştır. Bununla birlikte Yahûdî bir kimseye de otuz vesk hurma borcu bulunmaktaydı. Câbir o kimseye borcu ödemesi için bir müddet vermesini teklif retmiş fakat alacaklı reddetmiştir. Câbir b. Abdillâh aralarında şefaathçi olması için Allah Resûlu'ne gidip durumu aktarmış ve O'ndan (s.a.s) yardım dilemiştir. Hz. Peygamber Câbir'e gidip hurmaları toplamasını ve cinslerine göre taksim etmesini buyurmuştur. Sonrasında Hz. Peygamber hurma bahçesine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i de yanına alarak gitmiş, orada biraz dolaşmış ve bereket duası yapmıştır. Akabinde Câbir'e borcunu vermesini buyurmuştur. Câbir bugünkü karşılığı 5.785 kg. olan hurmalardan borcunu ödemiş hatta 3.330 kg. kadar hurmanın da arttığını ifade etmiştir.

Câbir'in babasından kalan borçla ilgili müteaddid rivâyet mevcuttur. Babasının Uhud savaşında şehit düştüğü ardından kızkardeşlerini bıraktığı geçmekte, fakat kardeşlerin sayısı hususunda yedi, dokuz gibi muhtelif ibareler vardır. Metinler Câbir tarafından aktarılmasına rağmen bazısında Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in peygamberle birlikte bahçeye gittiği diğerlerinde ise tek başına olduğu ifade edilmiştir. Yine hurmaların toplanıp borçlar dağıtıldıktan sonra Buhârî'nin metnine göre on yedi, Nesâî'ye göre ise on üç vesk hurma arttığı nakledilmiştir.

2.1.9. Şüf'a Akdi

"وتر" kelimesinin zıddı olup "çift yapmak, eklemek" anlamına gelmektedir.³⁶⁹ İslam hukukuna göre şüf'a; fakihlerin belirlediği şartlar dahilinde komşunun bir gayrimenkulü cebren mülk edinme hakkını ifade eder.³⁷⁰ Şüfada söz edilen mala "meşfu" şüf'a sahibine "şefi" denilmektedir.³⁷¹ Şüfanın amacı ortak kullanım şeklinde olan alanları tek mülkiyet haline getirmek, mülk üzerinde istenmeyen kişilere engel koymaktır.

³⁶⁹ el-Cevherî, 3/1238; Serahsî, *el-Mebsût*, 14/90; İbn Manzûr, 8/183; Kâhire Arap Dil Kurumu, 1/487; Zebidî, 21/279.

³⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/90; Kâhire Arap Dil Kurumu, 1/487.

³⁷¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Şüf'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/248-252; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 325.

2.1.9.1. Komşunun Ön Alım Hakkı

Şüfa mecellenin 950. maddesinde "*bir milk-i müşterâyı, müşteriye her kaç mal oldu ise ol miktar ile temellük etmektir*" şeklinde tarif edilmektedir. Yine Türk hukukunda ise "gayrimenkul sahibinin mülkünü üçüncü bir kişiye satması halinde ortaya çıkacak olan önalım hakkı sahibine taşınmaz alma hakkı veren yenilik doğuran bir hak"³⁷²olarak tanımlanmaktadır.

2.1.9.1.1. Buhârî Rivâyeti

Amr b. Şerîd'in naklettiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (öl. 55/675) yanında Misver b. Mahreme (öl. 64/683) elini onun omzuna koymuş, Allah Resûlu'nün hizmetlisi Ebû Râfî' (öl. 40/660) Sa'd b. Ebî Vakkas'a "evinin içinde olan iki evimi satın al" diye bir teklifte bulunmuş o da kendisine dört binden fazlasını veremeyeceğini burada taksitle ödeyebileceğini belirtmiştir. Ebû Râfî' kendisine beş yüz dinâr teklif edildiğini fakat Hz. Peygamber'in "komşu komşuya en haklı şefî'dir" buyruğundan dolayı bu odaları dört bin dirheme verdiğini ifade etmiştir.³⁷³

Câmiü's-sahih'te bu konuyla ilgili iki rivâyet olup, birinde Ebû Râfî'in şuf'a meselesini Misver b. Mahreme'den Sa'd b. Ebî Vakkas'a açmasını istemesi şeklindedir.

2.1.9.1.2. Nesâî Rivâyeti

Ebû Râfî' Hz. Peygamber "satılan malın ön alım hakkı komşunuzundur" buyurduğunu nakletmiştir.³⁷⁴

2.1.9.1.3. Metin İnşası

Tablo 15: Komşunun Ön Alım Hakkı

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Şüfa meselesi	Şüfa meselesi
Zaman	H. 2- 40 yılları arasında ³⁷⁵	-

³⁷² A. Lale Sirmen, *Eşya Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2013), 446; M. Kemal Oğuzman vd., *Eşya Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016), 536; İlyas Yıldırım, "Şüfa Önalım Hakkı: Mecelle ve Türk Medeni Kanunu Merkezli Bir Mukayese", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 317-336.

³⁷³ Buhârî, "Şuf'a", 2 (No. 2258); "Hiyel", 14 (No. 6977).

³⁷⁴ Nesâî, "Buyû", 109 (No. 4702, 4703).

³⁷⁵ Misver b. Mahreme hicretin ikinci yüzyılında doğmuş olup 64 yılında vefat etmiştir. Bununla birlikte Ebû Râfî'in h. 40 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle söz konusu tarihler arasında olay

Mekân	Medine'de Mescid-i Nebevî - yakınlarında bulunan ev ³⁷⁶	
Şahıs/Şahıslar	Sa'd b. Ebî Vakkas, Misver - b. Mahreme, Ebû Rafî'	
Nesne	Konut, dirhem, dinar	-
Sahâbî Ravîsi	Amr b. Şerîd	Amr b. Şerîd, Ebû Rafî', Câbir b. Abdillâh (öl. 78/697)

Arap dilinde bedenen birbirine yakın yaşayan kimseler komşu olarak nitelendirilir. Bu nedenle iyiliği haketmede komşu önde gelmektedir.³⁷⁷ Sa'd evi Ebû Rafî'den almadan önce onun ortağı değil komşusuydu. Ömer b. Şebih Sa'd'ın birbirine on arşın mesafeli karşılıklı iki evi olduğunu ve söz konusu evin mescidin sağında bulunduğunu belirtmiştir.³⁷⁸ Komşuluktan dolayı Sa'd b. Ebî Vakkas ve Ebû Rafî' arasında şüfa hakkı doğmuştur. Her iki müellifin vermiş olduğu rivâyette sahâbî râvîsi Amr b. Şerîd olmasına rağmen Buhârî 'de detaylı şekilde olay aktarılmış fakat Nesâî'de sonuç olarak şüfa'nın kimin hakkı olduğu bilgisi verilmiştir.

Ulemâ şüfa'nın hükmünün sabit olduğunda ittifak etmekle birlikte İmam Mâlik, İmam Şâfiî satılan malda ortaklığı olup hissesi bulunan kimse dışındakilerin şüfa hakkına sahip olamayacağını belirtmişlerdir.³⁷⁹ Irak ehli ise satılan malda hissesi bulunmasının şart olmadığını belirtmiştir.³⁸⁰

Oluşturulan yeni metin şu şekildedir:

Amr b. Şerîd Sa'd b. Ebî Vakkas'la oturuyorken yanlarına Misver b. Mahreme gelmiş ve elini Amr'ın kolu üzerine koymuştur. O esnada Hz. Peygamber'in özgür bırakılmış hizmetkarı Ebû Rafî' gelmiş ve komşusu Sa'd b. Ebî Vakkas'a evinin avlusu içinde bulunan kendisine ait evi almasını teklif etmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas önce kabul etmemiş sonrasında dört bin dirheme alacağını belirtmiştir. Ebû Rafî' bu evi almak için beş yüz dinar teklif

vuku bulmuş olabilir. Bkz. Habil Nazlıgöl, "Misver B. Mahreme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/192-193.

³⁷⁶ Yine Misver b. Mahreme'nin hicretin sekisizinci yılında Medine'ye gittiği ve vefatına kadar oradan ayrılmadığından hareketle bulunulan beldenin de Medine olduğu çıkarılabilir. Bkz. Nazlıgöl, "Misver B. Mahreme", 30/192-193.

³⁷⁷ Sindî, *Hâşiyetü Sindî*, 7/320; Vellevî, *Zâhiretü 'l-ukbâ fî şerhi 'l-müctebâ*, 35/339.

³⁷⁸ İbn hacet, *Fethü 'l-bârî*, 4/438; Aynî, *Umdetü 'l-kârî*, 12/74.

³⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü 'l-müctehid ve nihâyetü 'l-muktesid*, 4/40.

³⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü 'l-müctehid ve nihâyetü 'l-muktesid*, 4/40.

edildiğini fakar Allah Resûlu'nün "komşu komşuya en haklı şefi'dir" buyruğu nedeniyle bu bedel üzere evini satacağını ifade etmiştir.

Nesâî'de Amr b. Şerîd tarafından gelen metin olmasına rağmen Buhârîde nakledildiği gibi olay örgüsü verilmemiş yalnızca "komşu komşuya en haklı şefi'dir" kısmı aktarılmıştır. Tüm metinler incelendiğinde Ebû Rafi'nin neye binaen Sa'd b. Ebî Vakkas'a evini sattığına açıklık getirilmiştir. Söz konusu evin konumu şerhten tespit edilmiştir.

2.1.10. Rehin Akdi

Sözlükte "bir şeyi hapsedmek, alıkoymak"³⁸¹ manalarına gelen Rehin; şer'i olarak "bir alacağa karşılık borçlunun malını teminat olarak almayı" ifade etmektedir.³⁸² Malını ipotek verene râhin, alacaklı kimseye mürtehin ifadeleri kullanılmaktadır.³⁸³

2.1.10.1. Gayri Müslimlerle Yapılan Alışveriş

İslâm; insanları inanç yönünden değerlendirmeye tâbî tutmakta olup bunun dışında ırk, renk, dil gibi herhangi bir gruplandırma yapmamakta, inananları "Müslüman" inanmayanları ise "gayrimüslim" olarak sınıflandırmaktadır. Müslüman olmayan Yahûdî ve Hristiyanları ise ehl-i kitap adı altında toplamaktadır.³⁸⁴ Allah Resûlu de yaratılmışların hepsine insan olmaları veçhesiyle bakmış ve onlarla adil bir iletişim kurmuştur. Yine gayrimüslimlerle herhangi bir düşmanlık yapmadıkları sürece irtibatları devam etmiş, hatta onlardan gelen hediyeleri kabul etmiştir.³⁸⁵

2.1.10.1.1. Buhârî Rivâyeti

Katâde'nin Enes b. Mâlik'ten (öl. 93/711) bize aktardığına göre; Enes (r.a.) Hz. Peygamber'e arpadan yapılmış bir ekmek ve kokusu değişmiş yağ götürdü. Resûlullah o sırada zırhını Medine'de bulunan bir Yahûdî'ye rehin bırakmış ve ondan ailesi için arpa almıştı. Enes'in işittiğine göre Allah'ın Resûlu kendisi ve ailesinin yanında ne bir ölçek

³⁸¹ Firûzâbâdî, 1/1202; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî, *el-Hidâye*, thk. Talâl Yusuf (Beyrût-Lübnan: Dâru İhyâi't-Tûrasi'l-Arabî, ts.), 4/412; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/245.

³⁸² İbn Manzûr, 13/188; Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 326; Halit Çalış - Hasan Hacak, "Rehin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2017), 34/538-542.

³⁸³ Yaman - Çalış, *İslam Hukuku*, 326; Çalış - Hacak, "Rehin", 34/538-542.

³⁸⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*; Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13//418-427.

³⁸⁵ Fikret Karaman, "Gayrimüslimlerle İlişkiler ve Yapılan Antlaşmaların Hükmü", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar* 3 (2017), 117.

buğday ne de bir tohum olduğunu söylüyordu. Yine o dönemde peygamberin dokuz hanımı vardı.³⁸⁶

Buhârî'nin Hz. Âişe'den gelen rivâyetinde ise sadece Hz. Peygamber'in o Yahûdîden veresiye hububat satın aldığı geçmektedir.³⁸⁷ A'meş'ten nakledilen bir rivâyette ise İbrahim en- Nehaî'nin selef yani mal peşin parası veresiye olan alışveriş için bir beis görmediği ve Hz. Peygamber'in Yahûdî birinden veresiye hububat almasını delil olarak göstermesi geçmektedir.³⁸⁸

2.1.10.1.2. Nesâî Rivâyeti

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre kendisi peygambere arpadan yapılmış ekmek ve kokusu değişmiş yağ götürdüğü sırada Allah Resûlu Medine'de bulunan bir Yahûdî'den zırhını rehin bırakmak suretiyle ailesi için arpa satın alıyordu.³⁸⁹

Yine Hz. Âişe kanalıyla gelen rivâyette Nebî'nin (s.a.s.) Yahûdî'den zırhını rehin vermek kaydıyla yiyecek bir şeyler aldığı geçmektedir.

2.1.10.1.3. Metin İnşası

Tablo 16: Gayri Müslimlerle Yapılan Alışveriş

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Hz. Peygamber'in Yahûdî biriyle alışverişi	Hz. Peygamber'in hububat karşılığı eşyasını rehin bırakması
Zaman	-	-
Mekân	Medine	Medine
Şahıs/Şahıslar	Hz. Peygamber, Enes b. Mâlik, Evs kabilesine mensup Benî Zafer'den Ebû Şehm isimli Yahûdî bir tüccar ³⁹⁰	Hz. Peygamber, Enes b. Mâlik, Medine'de hububat satan Ebû Şehm isimli Yahûdî bir tâcir ³⁹¹

³⁸⁶ Buhârî, “Buyû”, 14 (No. 2068), 33 (No. 2096); “Selem”, 5 (No. 2251), 6 (No. 2252); “İstikrâz”, 1 (No. 2386); “Rehin”, 1 (No. 2508), 2 (No. 2509), 5 (No. 2513).

³⁸⁷ Buhârî, “Buyû”, 14 (No. 2068, 2069).

³⁸⁸ Buhârî, “Buyû”, 88 (No. 2200).

³⁸⁹ Nesâî, “Buyû”, 58 (No. 3609), 59 (No. 3610), 83 (No. 3650).

³⁹⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 13/68; İbn hacar, *Fethü'l-bârî*, 1/279.

³⁹¹ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/61.

Nesne	Ekmek, eritilmiş yağ, ³⁹² Ekmek, eritilmiş yağ ³⁹³ arpa ve buğday
Sahabî Ravîsi	Enes b. Mâlik, Hz. Âişe Enes b. Mâlik, Hz. Âişe

Nesâî'nin ve Buhârî'nin ilgili eserinde geçen tarîkler tetkik edildiğinde Allah Resûlu'nün (s.a.s.) "benim ve ailemin yanında ne bir ölçü buğday ne de hububat akşamladı" ifadesi yalnızca tek bir yerde geçmektedir.³⁹⁴ Tüm rivâyetler incelendiğinde Enes b. Mâlik ve Hz. Âişe kanalıyla iki yoldan geldiği tespit edilmiş olup Enes (r.a) tarafından nakledilen rivâyette geçen hadisenin kendisinin Hz. Peygamber'e bir şeyler götürdüğü sırada gerçekleştiği şeklindedir. Hz. Âişe'den gelen rivâyette Muallâ b. Esed kanalında "الي اجل" lafzı yer alırken Muhammed b. Sellâm kanalında "بنسئة" şeklinde geçmektedir. Bu Hz. Âişe'den rivâyeti alan ravilerin manen rivâyet anlamında bir tasarrufu olabilir. Bahsi geçen hadiseyle bağlantılı olarak Nesâî'nin ilgili eserinde İbn Abbas'tan gelen bir rivâyet bulunmaktadır. Rivâyette Rasûllulah'ın vefatında zırhının otuz ölçek arpa karşılığında yahûdî birinin yanında rehin bulunduğu geçmektedir.³⁹⁵ Buhârî'nin metninde Enes'in (r.a) aktardığı "Allah'ın Resûlu kendisi ve ailesinin yanında ne bir ölçek buğday ne de bir tohum olduğunu söylüyordu. Yine o dönemde peygamberin dokuz hanımı vardı." İfadelerinin ziyade olduğu belirtilmiştir.³⁹⁶

Tüm verilerle birlikte oluşan metin inşası şu şekildedir:

Enes b. Mâlik'in aktardığına göre kendisi Aleyhissalâtü Vesselâm'a kokusu değişmiş yağ ve arpa ekmeği götürmüş iken peygamberin zırhını o esnada arpa almak için Medine'de bulunan Ebû Şehm isminde yahûdî bir kimsede rehin bıraktığını ifade etmiştir.

Bu örnekte Hz. Peygamber'in hububat satın aldığı zatın ismi şerhlerden tespit edilmiştir. Konuyla ilgili tüm metinler incelendiğinde Hz. Peygamber'in Medine'de vefatından sonra otuz ölçek arpaya mukabil zırhının tüccar Ebû Şehm'in yanında bulunduğu saptanmıştır.

³⁹² İbn hacar, *Fethü'l-bârî*, 1/134; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/184.

³⁹³ Süyûtî, *Zehrü'r-rubâ ale'l-müctebâ*, 7/288.

³⁹⁴ Buhârî, "Buyû", 14 (No. 2069).

³⁹⁵ Nesâî, "Buyû", 83 (No. 3650).

³⁹⁶ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, 35/61.

2.1.11. Havale Akdi

"تحول" kelimesinden türeyen havâle "bir konumdan başka bir yere nakletme" anlamına gelmektedir.³⁹⁷ Şer'i olarak "borcun muhîl olandan muhâl olana nakledilmesidir."³⁹⁸ Muhîl borcu olan, muhâl alacaklı kimsedir.³⁹⁹ İslâm hukunda alacak iki kısma ayrılmıştır. Birincisi; mevtanın geride kalanlara nakletmiş olduğu mirası ikincisi; sağ olanlar arasında alacağın temliki ve borcun aktarılmasıdır.⁴⁰⁰ Örneğimizde borcun bir başkasına aktarılmasından bahsedilmektedir. Kefalet ile havâle birbirine benzetmekle beraber, kefalette borcunu ödemesi gereken şahsın ödemediği takdirde başka birinin kendisinin ödeyeceğine dair söz vermesi, havâlede ise borcun muhilden tamamen kaldırılıp farklı şahsa geçmesi söz konusudur.⁴⁰¹

2.1.11.1. Mevtânın Borcunun Nakledilmesi

İslâm'a göre ölüm, insanın asıl yaşam alanına geçiştir. Dinlerin çoğunda ölüm sonrası yapılan bazı ritüeller vardır. İslâm dininde de mevta ile ilgili, teşhiz, tekfin, tedfin ve cenaze namazı gibi görevleri yerine getirme hususunda incelikler mevcuttur. Muhakkak ölmüş birisi için yapılması icap edenlerin başında vefat eden kişinin yıkanması, kefenlenip namazı kılınarak defnedilmesidir.⁴⁰² Bununla birlikte ölünün borcu varsa geride kalan terekesinden ödenmelidir. Allah Resûlu bu konuda hassas davranmıştır.

2.1.11.1.1. Buhârî Rivâyeti

Seleme b. Ekva' (öl. 74/693) peygamberle oturuyorken bir mevta getirilmiş ve Allah Resûlu'nden cenaze namazını kıldırmasını talep etmişlerdir. Resûlullah "mevtanın şahsına ait bir borç bulunuyor mu?" diye sormuş herhangi bir deyni olmadığını öğrendiğinde namazı kıldırmasıdır. Akabinde başka bir cenaze getirilmiş ve Hz. Peygamber (s.a.s) onun üzerinde bir borcu olduğunu ve üç dinar kadar terekesi bulunduğunu öğrenince onun da namazını kıldırmasıdır. Resûlullah'a üçüncü bir cenaze getirilmiş ve kendisine ait hem borcu bulunması hem de geride onu ödeyecek bir malı kalmaması nedeniyle Hz. Peygamber namazı kıldırarak

³⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr lita'lîlî'l-muhtâr*, 3/3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/390; Ali Bardakoğlu, "Havâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/507.

³⁹⁸ Belhî, *el-Fetâvâ'l-hindiyye*, 3/295; Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 1/140; Mevsilî, *el-İhtiyâr lita'lîlî'l-muhtâr*, 3/3.

³⁹⁹ Bardakoğlu, "Havâle", 16/507.

⁴⁰⁰ Bardakoğlu, "Havâle", 16/507.

⁴⁰¹ Yaman-Çalış, *İslam Hukuku*, 328.

⁴⁰² Yusuf Acar, "Hz. peygamber'in Cenaze Namazlarını Kılmaktan İmtina Ettiği Kimselerle İlgili Rivâyetlerin Tahlili", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat, Mûsikîsi Dergisi* 11/22 (2013), 146.

istememiş bunun üzerine Ebû Katâde (öl. 54/674) o kişinin borcuna kefil olduğunu belirtmiştir. Nihai olarak Hz. Peygamber bu kişinin cenaze namazını kıldırıştır.⁴⁰³

2.1.11.1.2. Nesâî Rivâyeti

Abdullah b. Ebû Katade babasından naklen Hz. Peygamber'e ensardan bir adamın cenazesi namazı kıldırarak üzere getirilmişti. Allah Resûlu (s.a.s) "ölen kişinin üzerinde borcu var mı?" diye sorduğunda borcu olduğunu öğrenmiş akabinde "tereke olarak bir şey bıraktı mı?" sorusuna "hayır" cevabını almış bu nedenle de namazı kıldırmayacağını bildirmişti. Ebû Katade mevtanın borcuna kefil olduğunu ifade etmiş ve namazı kılmasını rica etmiştir. Nihayetinde Hz. Peygamber cenaze namazını kıldırıştır.⁴⁰⁴

Aynı babın altında Câbir (r.a) den gelen rivâyette ölen şahsın borcunun iki dinar olduğu geçmektedir.⁴⁰⁵

2.1.11.1.3. Metin İnşası

Tablo 17: Mevtânın Borcunun Nakledilmesi

	Buhârî ve Şerhi	Nesâî ve Şerhi
Olay	Borcun bir başkasına aktarılması	Borcun bir başkasına nakledilmesi
Zaman	-	-
Mekân	-	-
Şahıs/Şahıslar	Seleme b. Ekva', Ebû Katâde, Hz. Peygamber (s.a.s) ve ölen bir şahıs	Ebû Katâde, Hz. Peygamber ve ensardan ölen bir şahıs
Nesne	Dinar	Dinar
Sahabî Ravîsi	Seleme b. Ekva'	Seleme b. Ekva', Ebû Katâde, Câbir b. Abdillâh, Ebû Hureyre

Allah Resûlu Ebû Katade'yle her karşılaşmasında borcu ödeyip ödemediğini sormuş ne zaman Ebû Katâde (r.a) ödediğini bildirmişse o zaman mevtanın vücudunun rahatladığını

⁴⁰³ Buhârî, "Havâlât", 3 (No.2289).

⁴⁰⁴ Nesâî, "Cenâiz", 67 (No. 1961).

⁴⁰⁵ Nesâî, "Cenaiz", 67 (No. 1962).

buyurmuştur.⁴⁰⁶ İbn Hacer bahsi geçen cenazenin kim olduğunun tespit edilemediğini belirtmiştir.⁴⁰⁷ Bazı hadis kaynaklarında Ebû Katâde kanalıyla gelen rivâyette " بجنزة رجل من قومي" ibaresi yer almaktadır.⁴⁰⁸ Buradan hareketle Ebû Katâde'nin akrabalarından biri olduğu kanaatine varılabilir. Fakat diğer nakillerde bu ifade yer almadığı için kesinlik taşımamaktadır.

Bu uygulamayla Hz. Peygamber'in dikkat çekmek istediği konu borca verilen ehemmiyettir.⁴⁰⁹ Verilen örnek naklin dışında tekli cenaze veya ikili cenaze şeklinde gelen aktarımlar da mevcut olup Allah Resûlu'nün bu durumu tekrarladığı ve insanların borç meselesine dikkat çektiği tespit edilebilir.⁴¹⁰ Yine Hz. Peygamber'in fetihler çoğalıp ganimetler arttıktan ve hazinenin varlığı çoğaldıktan sonra borçlu olarak getirilen mevtâların borcunu üstlendiği ve cenaze namazını kıldığı vakidir.⁴¹¹ Alî el-Kârî (ö. 1014/1605) getirilen üçüncü cenazeye ilgili o gün veya başka bir gün vukû bulma, ravinin hadisin anlaşılması için bunları birleştirme ihtimalinin olabileceğini belirtmiştir.⁴¹² Rivâyeti birleştirme işinin kim tarafından yapıldığını tespit etmek için sened zincirleri tetkike açılmış ve neticede sahâbe ravisi Seleme b. Ekva' veya onun öğrencisi Yezîd kanalıyla olabileceği kanaatine ulaşılmıştır.⁴¹³ Binaen Buhârî'nin vermiş olduğu metne nazaran Nesâî'nin rivâyetinin ihtisâr bir metin olduğu tespit edilmiştir.⁴¹⁴

Ölen kimsenin borçlarına kefil olunmasının uygun olup olmadığıyla ilgili mezhepler ihtilafa düşmüştür. İmam Şâfiî ile İmam Mâlik (r. anhüm) bu hususta borca kefil olunabileceği kanaatini taşıırken Ebû Hanîfe (r.a) caiz olmadığını belirtmiştir.⁴¹⁵

Ortaya çıkan yeni metin şu şekildedir: Allah Resûlu'ne bir cenaze getirilmiş ve namazının kıldırılması istenmiştir. Hz. Peygamber üzerinde bir borç olup olmadığını sormuş ve akabinde borcu olmadığını öğrenince cenaze namazını kıldırılmıştır. Yine bir cenaze daha getirilmiş onunda üzerinde bir borç olduğu ve terekesinden üç dinar kaldığı belirtilince Resûlullah (s.a.s) cenaze namazını kıldırılmıştır. Devamında Ensardan Ebû Katâde'nin

⁴⁰⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Daru Hicr, 1419/1999), 3/253 (No. 1778).

⁴⁰⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 4/467.

⁴⁰⁸ Ebû Bekr Nafi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzak b. Hemmam, *Musannef*, thk. Habîburrahman el-Azamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983), 8/289 (No. 15258); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaud - Adil Mürşid vd. (y.y.: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 37/328 (No. 22657).

⁴⁰⁹ Nevzat Tartı, "Birleştirilmiş Hadis Metinleri Üzerine Bir Deneme: Borçlunun Cenaze Namazı ile İlgili Rivayet", *Mârifet: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2012), 57.

⁴¹⁰ Tartı, "Birleştirilmiş Hadis Metinleri Üzerine Bir Deneme: Borçlunun Cenaze Namazı ile İlgili Rivayet", 56.

⁴¹¹ Nesâî, "Cenâiz", 67 (No. 1963).

⁴¹² Ebû'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1422-2002), 5/1957.

⁴¹³ Tartı, "Birleştirilmiş Hadis Metinleri Üzerine Bir Deneme: Borçlunun Cenaze Namazı ile İlgili Rivayet", 63.

⁴¹⁴ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, 19/257.

⁴¹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4/82.

kavminden olduğu tespit edilen bir mevtâ getirilmiş ve namazının kılınması Allah Resûlu'nden istenmiştir. Hz. Peygamber o kişi için de üzerinde bir borç olup olmadığını sormuş, üç dînar borcu olduğunu ve geride bunu ödeyebilecek bir malı olmadığını öğrendiğinde namazı kıldırmaktan vazgeçmiştir. Ebû Katâde'nin bu borcu üstlendiğini kendisinin ödeyeceğini belirtmesi üzerine Hz. Peygamber cenaze namazını kıldırmıştır.

Örnekte sadece Abdürrezzak b. Hemmam'ın Musannef'inden alınan bilgiye göre ölen kişinin Ebû Katâde'nin akrabası olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Allah Teala İslâm dininin anlaşılması ve daha kolay yaşanması için peygamberler göndermiştir. Son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.s), insanlara söz, fiil ve takrirleriyle örneklik oluşturmuştur. Gerek sahâbe gerekse onlardan sonra gelen nesil Allah Resûlu'nün yapıp ettiği her şeyi kayıt altına almaya çaba sarfetmiştir. İslâm'ın ilk yıllarında deri, kemik vb. malzemelere hadisleri yazmışlar, çoğu zaman da hafızalarına almışlardır. H. 2. yüzyılın sonlarında Hz. Peygambere ait olan tüm birikimler toplanmaya başlanmıştır. Sonrasında ise tasnif dönemi diye nitelendirilen evrede bazı musannifler rivâyetleri kendi şartlarına uygun şekilde kitaplarına almışlardır. Bunlardan ikisi kütüb-i sitte müelliflerinden Buhârî ve Nesâî'dir. Müellifler eserlerine aldıkları hadislerin farklı senedlerine işaret etmek, rivâyet metinlerinde birden fazla lafız değişikliklerini göstermek vb. sebeplerle hadisleri tekrar etmişlerdir. Bununla beraber raviden kaynaklanan hadis metninin bir kısmını işitmesi, mana ile rivâyet etmesi, unutulması vb. nedenlerle hadisler bağlamının dışında anlaşılmaya müsait hale gelmiştir. Mana ile rivâyete dayanarak hadislerin ihtisar edilmesi, eserlerde hadislerin takti' yoluyla bab başlıklarına uygun olan başka bir bölümde mükerrer olarak nakledilmesi vb. durumlardan ötürü rivâyet malzemesi bütünlükten uzaklaşmıştır.

Allah Resûlu'nün doğru anlaşılması ancak O'ndan günümüze kadar gelen bilgilerin tümüne vakıf olmakla olabilir. Bu nedenle nakillere ulaşmak ve doğru şekilde analiz etmek gereklidir. Hadis metinlerinden bir çıkarımda bulunmak istenildiğinde tek bir tarîk üzerinden değerlendirmek Hz. Peygamber'in örnekliliğini yanlış analiz etmeye ve parçacı bir yaklaşımın doğmasına neden olabilir. İşte bu nedenle araştırmada Resûlullah'a izafe edilerek Kütüb-i Sitte diye adlandırılan ve içerisinde en sahih hadisleri barındıran Buhârî'nin *el-Câmiü's-sahîh*'i ve Nesâî'nin *es-Sünen* eserleri mukayese edilerek metinlerde bütünlük tespit edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen kaynaklarda özel borç ilişkileri kapsamında olay içerikli rivâyetler tüm tarihleriyle bir araya getirilmiş ve metin içinde görülen eksikler gerek hadis metninden gerekse de şerhlerden istifade ile ortaya konmuştur.

Çalışmanın neticesinde tasnif dönemi müelliflerinden olan Buhârî'nin câmi türü, Nesâî'nin ise sünen türü eserlerinde bulunan metinlerdeki ibarelerin bazen birebir aynı olduğu fakat çoğu zaman farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Nesâî'nin kitabını fıkıh kurallarına göre tertip etmesinin yansımaları hadis metninin çoğunlukla ihtisâr edilmesi şeklinde görülmüştür. Buhârî'nin ise takti' usulünü sıklıkla kullanmasına rağmen rivâyetlerin *Sünen-i Nesâî*'ye göre daha kapsamlı nakledildiği saptanmıştır. Hadisleri anlama ve anlamlandırma noktasında tek bir metne bakarak bir analize varmanın zorluğu anlaşılmıştır. Zira çalışmada

bir hadis metninin başka bir ravî tarafından naklettiği ibare değişiklikleri veya mukayese edilen eserde farklı bilgilere ulaşıldığı sonucundan hareketle bir rivâyetin tüm varyasyonlarının araştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın hadislerde bütünlük konusuna örneklik oluşturduğu kanaati taşınmaktadır. Bu hususla ilgili Kütüb-i Sitte içinde iki eser araştırma konusu edilmiş ve örnekler mukayeseli bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Nihai olarak; bir hadis metninin tüm varyasyonları ile birlikte okuma yapılmış ve başta müphem gözüken olayların rivâyetler bir araya toplanıp değerlendirdikçe açık hale geldiği anlaşılmıştır. Böylesi çalışmaların devamının gelmesi ve özellikle hadis külliyyatının tümünü kapsayan ve hem tüm tariklerin toplu halde incelenmesi hem de şerhlerin göz önünde tutularak hadislerde bütünlüğün ortaya konmasının önemi anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak b. Hemmam, Ebû Bekr Nafi' es-San'ânî el-Himyerî. *Musannef*. thk. Habîburrahman el-Azamî. 11 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.
- Acar, Abdurrahman. "Minber-i Nebî Hakkında Bazı Notlar". *Diyânet İlmî Dergi*.
- Acar, Yusuf. "Hz. peygamber'in Cenaze Namazlarını Kılmaktan İmtina Ettiği Kimselerle İlgili Rivâyetlerin Tahlili". *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat, Mûsikîsi Dergisi* 11/22 (2013).
- Ahmed Muhtâr Abdulhamît Ömer. *Mu'cemü'l-lugatü'l-arabiyyetü'l-muâsıra*. 4 Cilt. y.y.: Âlemü'l-kütüb, 1. Basım, 1429/2008.
- Aksoy, Muhammed Mehdi. "Mezhepler Arası Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Mehîr". *Mîzânü'l-Halk: İslâmî İlimler Dergisi*, 411-437.
- Aktan, Hamza. "İstisnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 23. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istisna--akit>
- Algül, Hüseyin. "Muâhât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: TDV Yayınları, 2005. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muahat>
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü'l-Mefâtih*. 9 Cilt. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1422–2002.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz>
- Apaydın, Mehmet. *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Arslantaş, Nuh. "Sürgünden Sonra Hayber Yahûdileri". *Türk Tarih Kurumu Belleten* 12/264 (2008).
- Aybakan. "Trampa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: TDV Yayınları, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/trampa>
- Aybakan, Bilal. "Muâmelât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: TDV Yayınları, 2005. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muamelat>
- Aydın, Osman. *Sahîh-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarındaki Merfu Rivâyetlerin Kütüb-i Semâniye Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, On ikinci Basım, 2016.

- Aydınlı, Abdullah. “İhtisâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihtisar--hadis>
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn *el-Binâye şerhü’l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, 1420–2000.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn el. *Umdetü’l-kârî şerhu sahîhi’l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, ts.
- A’zamî, Muhammed Mustafa el-. “Buhârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhari-muhammed-b-ismail>
- Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatib el-. *Târîhu Bağdâd*. thk. Doktor Beşar İvad Ma’ruf. 16 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1. Basım, 1422/2002.
- Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatib el- - Surgî, Ebû Abdillâh. *el-Kifâye*. thk. İbrâhim Hamdî el-Medenî. 1 Cilt. Medîne: Mektebetü’l-İlmiye, ts.
- Balta, Yusuf. “Telakkı’l-Celeb/Rukbân (Dışardan Pazara Getirilen Malları Karşılama) Hadisinden Çıkarılan Fıkıhî Hükümler”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2023).
- Bardakoğlu, Ali. “Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bey--fikih>
- Bardakoğlu, Ali. “Havâle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/havale--hukuk>
- Bardakoğlu, Ali. “İcâre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icare>
- Belhî, Nizameddîn. *el-Fetâva’l-Hindiyye*. 6 Cilt. y.y.: Dâru’l-Fikr, 1310/1892.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 3. Basım, 1982.
- Bilgili, İsmail. “İslâm Hukukunda Ma’dum’un Satışı”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006).
- Bozkurt, Nebî. “Sarraflik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarraflik>
- Bozkurt, Nebî - Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Mescid-i Nebevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-nebevi>

- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-. *el-Câmiu's-sahîh*. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el. *Müntehibü min sıhâhi'l-Cevherî*, ts.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd el-. *Tâcü'l-luga*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlmi lil-melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Cıvır, Hakan. *Roma Hukukundan Günümüze Âriyet Akdi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Coşkun, Selçuk. *Hadise Bütüncül Bakış*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-. *et-Ta'rîfât*. 10 Cilt. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1403/1983.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Çalış, Halit - Hacak, Hasan. "Rehin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları, 2017. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rehin>
- Çalışkan, İbrahim. "İstisna' Akdinin Mâhiyeti ve Unsurları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 349-365.
- Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri 1*. Konya: Ensar Yayıncılık, 2014.
- Çeker, Orhan. "Mecelle'de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994).
- Doğan, Ahmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Akdağ Yayınları, 2013.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şüf'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufa>
- Durmuş, Abdullah. "Vade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vade>
- Ece, Abdurrahman. "Câbir b. Abdullah'ın Hadis Rivâyet Metodu". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/17 (2017).
- Ece, Abdurrahman. "Câbir b. Abdullah'ın Hayatı ve Hadis Rivayeti". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplumbilimleri Dergisi* 9 (2017).
- Efendioğlu, Mehmet. "Muharref". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muharref>
- Efendioğlu, Mehmet. "Müdreç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudrec--hadis>
- Efendioğlu, Mehmet. "Taktî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/takti--hadis>

- Ertürk, Mustafa. “Maklûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maklub--hadis>
- Ertürk, Mustafa. *Metin Tenkidi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Erul, Bünyamin. “Telfik”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. <https://islamansiklopedisi.org.tr/telfik--hadis>
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Muhammed Ivaz Mur'ib. 8 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1. Basım, 1421/2001.
- Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsü'l-muhît*. 1 Cilt. Beyrût-Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1426/2005.
- Gayretli, Mehmet - Hayat, Zeynelabidin. “Arâyâ Satışının Faizin İletiyile Alakasına Farklı Bir Bakış”. *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2020).
- Gözübenli, Beşir. “Âriyet”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ariyet>
- Gözübenli, Beşir. “İslâm Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem 1: Vadeli Satışlarda Vade Farkı Problemi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997).
- Günay, Ünver. “Açılış konuşması”. *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Sempozyumu 18-20 Haziran 1987*. ed. Ahmet Hulûsi Köker. XIII. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1987.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Hacak, Hasan. “Mal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mal>
- Halaçoğlu, Yusuf. “Dellâl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dellal>
- Hamidullah, Muhammed. “Hayber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayber>
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaud - Adil Mürşid vd. y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- Hasan Şurrab, Muhammed b. Muhammed. *el-Meâlimü'l-esîra*. 1 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1411/1990.
- İbn Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcûd. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1. Basım, 1415/1994.

- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mücmelü'l-luga*. thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethü'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Mârifet, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tevdihi nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. thk. Muhammed Murabbî. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım, 1438/2017.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/2001.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî. *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*. 3 Cilt. y.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.
- İbnü's-Salah, Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nûreddîn İtr. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1998.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî. *en-Nücûmü'z-zâhire*. 16 Cilt. Mısır: Daru'l-kütüb, ts.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî, Mahmut Muhammet et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979.
- İmamoğlu, Abdullah Taha. "Sahâbe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru -Râfi' b. Hâdic Örneği-". *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe II*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- İşbilî, İbn Hayr el-. *Fehrese*. thk. Muhammed Fuad Mansûr. 1 Cilt. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1. Basım, 1418/1998.
- İşler, Emrullah. "Tashîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tashif--dil-edebiyat>
- Kâhire Arap Dil Kurumu. *Mu'cemü'l-vasît*. y.y.: Dâru'd-Dâvet, ts.
- Kallek, Cengiz. "Sâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sa--olcek>
- Kallek, Cengiz. "Vesk". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vesk>

- Kandemir, M. Yaşar. “Câbir b. Abdullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cabir-b-abdullah>
- Kandemir, M. Yaşar. “el-Câmiu’s-Sahîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-camius-sahih--buhari>
- Kandemir, M. Yaşar. “es-Sünen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. TDV Yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sunen--nesai>
- Kandemir, M. Yaşar. “Nesâî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesai>
- Karaçizmeli, M. Talat. “İslâm Hukukunda Selem Akdi Üzerine Bir İnceleme”. *Diyanet Dergisi* 4 (1975).
- Karaman, Fikret. “Gayrimüslimlerle İlişkiler ve Yapılan Antlaşmaların Hükümü”. *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar* 3 (2017).
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 17. Basım, 2014.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-. *Bedâiü’s-sanâi*. 7 Cilt. y.y.: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kâtîp Çelebi. *Keşfü’z-zunûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü’l-Müsennâ, 1941.
- Kettânî, Muhammed b. Ca’fer el-. *er-Risâletü’l-müstedrafe*. thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî. 1 Cilt. b.y.: Dâru Beşâiri’l-İslâmiye, 1421/2000.
- Koçak, Muhsin. “Cüzâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuzaf>
- Kudât, Şeref el-. *el-Menhecü’l-hadîs fî ulumi’l-hadîs*. İstanbul: İZÜ Yayınları, 1437/2016.
- Mahmûd Tahhan. *Teyisîrû mustalahi’l-hadis*. b.y.: Mektebetü’l-Maarif li’n-Neşr ve’t-Tevzii, 11. Basım, 1432/2011.
- Merğînânî, Ebû’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *el-Hidâye*. thk. Talâl Yusuf. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, ts.
- Mevsılî, Ebû’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr lita’lîli’l-muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü’l-Halebî, 1356/1937.
- Mizzî, Ebû’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*. thk. Doktor Beşar İvad Ma’ruf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-risâle, 1. Basım, 1400/1980.
- Nazlıgül, Habil. “Misver B. Mahreme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara: TDV Yayınları, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misver-b-mahreme>

- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî en. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiye, 2. Basım, 1406/1986.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-. *Tilbetü't-talebe*. 1 Cilt. Bağdat: b.y., 1. Basım, 1311.
- Nüreddîn Itr, Muhammed Itru'l-Halebî. *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadis*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1418/1997.
- Oğuzman, M. Kemal vd. *Eşya Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 19. Basım, 2016.
- Önkal, Ahmet. "Abdurrahman B. Avf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: TDV Yayınları, 1988. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-b-avf>
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Özçelik, Fikret. "Ensar-Muhacir Kardeşliğinde Evlilik Meselesi: Sa'd b. Rebî ve Abdurrahman b. Avf İle İlgili Rivayetin Tahlili". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 175-193.
- Özel, Ahmet. "Gayri Müslim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gayri-muslim>
- Sa'dî Ebû Habîb. *Kamûsü'l-fikhî ve lügaten ve ıstılâhen*. Dimeşk- Sûriye: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1408/1988.
- Sahillioğlu, Halil. "Dirhem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>
- Saylan, İbrahim. "İpek ve Altının Erkeklerle Haram Olmasının Vürûd Ortamı Açısından Değerlendirilmesi" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2019), 81-98.
- Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-. *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1418/1998.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Mârifet, 1414/1993.
- Sezgin, M. Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları*. Ankara: Otto Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî es-. *Hâşiyetü Sindî*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiye, 2. Basım, 1406/1986.
- Sirmen, A. Lale. *Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman es-. *Zehrü'r-rubâ ale'l-Müctebâ*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiye, 1406/1986.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. Ankara: TDV Yayınları, 21. Basım, 2015.
- Şahyar, Ataullah. *Kütüb-i Sitte*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2013.

- Şimşek, Ayşe. “İslâm’dan Önce Hayber’de Ticari, Zirai ve Askeri Hayat”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 12/3 (2023).
- Tartı, Nevzat. “Birleştirilmiş Hadis Metinleri Üzerine Bir Deneme: Borçlunun Cenaze Namazı ile İlgili Rivayet”. *Mârife: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2012).
- Tatar, Veli. *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî’nin es-Sünen’i Örneği)*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *el-Müsned*. thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Daru Hicr, 1. Basım, 1419/1999.
- Uğur, Mücteba. *Buhârî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1989.
- Ünal, Halit. “Arâyâ”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/araya>
- Vellvî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-. *Zâhîretü’l-ukbâ fî şerhi’l-Müctebâ*. 40 Cilt. Mekke: Dâru’l-Mi’racü’l-Düveliyeti, 1. Basım, 1416/1996.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: BİLAY Yayınları, 8. Basım, 2022.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 2013.
- Yeniçeri, Celal. “Müzâbene”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim 09 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzabene>
- Yerlikaya, Ünal. “Hanefî Hukuk Düşüncesinde Hukukî Düzenlemelere Etkisi Bakiminden İcâre Akdinin Konusunu Tespit Sorunu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi* 40 (2018).
- Yıldırım, İlyas. “Şüf’a Önalım Hakkı: Mecelle ve Türk Medeni Kanunu Merkezli Bir Mukayese”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018).
- Yılmaz, Fatih Mehmet. *Sünnet Medeniyeti*. Konya: Yediveren Yayınları, 2019.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 14. Basım, 2017.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü’l-arûs*. thk. Mecmûatü mine’l-Muhakkıkîn. 40 Cilt. y.y.: Daru’l-hidâye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî ez-. *Tezkîretü’l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrût-Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiye, 1419/1998.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-. *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1427/2006.
- “eşya”. Erişim 27 Eylül 2022. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=eşya>

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba EDİS BAHÇİVAN

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Tuğba EDİS BAHÇİVAN

Doğum Yeri:

Doğum Yılı:

EĞİTİM DURUMU

Lisans : Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildirisi: Hadis-Toplumbilim Disiplini Bağlamında
Buhârî'nin Câmiü's-Sahîh İsimli Eserinde Yer Alan Kitâbu'l-Iydeyn ve Değerlendirilmesi

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı (2018'den itibaren)

İLETİŞİM

Mail: